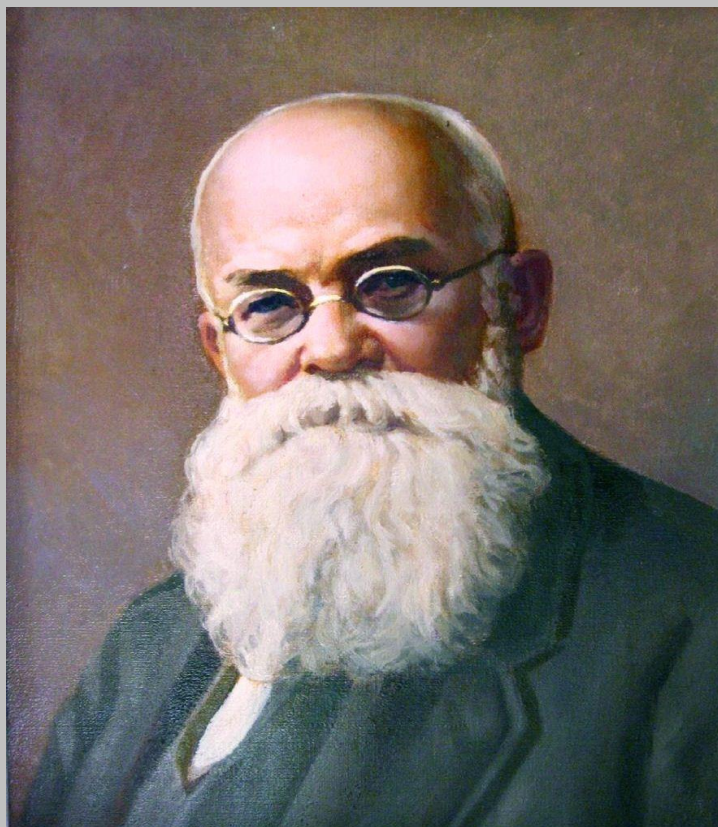

***МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
І СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ***

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

29 вересня 2021 року

Тернопіль 2021

УДК 08: 94 (477):930 (092)

М 69 Михайло Грушевський і становлення української державності (м. Тернопіль, Україна, 29 вересня 2021 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. О. Сергуніна, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Т. В. Магера, Н. Б. Стрийвус. Тернопіль: ТОКІППО, 2021. 156 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Михайло Грушевський і становлення української державності» (до 30-ї річниці незалежності України і 155-річчя від дня народження Михайла Грушевського), проведеної на базі Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти 29 вересня 2021 р.

Усі матеріали збірника подаються у редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 5 від 13 жовтня 2021 р.)*

УДК 08: 94(477):930(092)

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2021

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

«Михайло Грушевський і становлення української державності»
(до 30-ї річниці незалежності України і 155-річчя від дня народження
Михайла Грушевського)

29 вересня 2021 року

З М І С Т

НАУКОВІ РОЗВІДКИ ПРО М. С. ГРУШЕВСЬКОГО: БІОГРАФІЯ, СВІТОГЛЯД, СПАДЩИНА

Петровський О. М. Михайло Грушевський – науковець, державний діяч, особистість.....	с.6
Полянський Ф. І. З історії родоvodu Грушевських – Вояківських (за документами ДАТО).....	с.9
Костюк С. В. Портрет Михайла Грушевського у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею: історія одного експоната.....	с.12
Костюк С.В. Сторінками спецвипуску часопису «Тернове поле», присвяченого 130-річчю від народження Михайла Грушевського.....	с.14
Салагуб Л. І. М. С. Грушевський: акценти у світоглядній парадигмі щодо політичної історії Гетьманщини XVIII ст.....	с.16
Гладун В. В. Концепція української національної ідеї М. С. Грушевського.....	с.22
Лопатка Г. Ф., Кучер Л. А., Миколів З. П. Михайло Грушевський – постать видатного українця.....	с.26
Бабовал Н. Р., Бабовал Д. С. Віртуально-історична подорож пам'ятними місцями Михайла Грушевського.....	с.32
Магера Т. В., Паніна Л. А. Взаємини Михайла Грушевського та Івана Франка: від критики до співпраці.....	с.39
Герасимчук Г. І. Літературна спадщина Михайла Грушевського.....	с.43
Стрийвус Н. Б. Михайло Грушевський – великий українець.....	с.48
 ЗАГАЛЬНОМЕТОДОЛОГІЧНІ ПРАЦІ ТА НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ В КООРДИНАТАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ 	
Рохмал О.С. Дисидентський рух опору комуністичному тоталітарному режимові	с.53
Гребенюк А. В. Україномовна локалізація інтерактивних творів: освітній контекст.....	с.59
Гринюка Б. М. Добродійна фундація імені Кордулі Фредро села Коцюбинці.....	с.64
Кавецький В. Є. Чинники впливу на вибір професії учнями ЗЗСО.....	с.66

Яковиншин Р. Я. Підготовка педагога до роботи з обдарованими дітьми...	с.71
Хома С. О. Патріотизм як суспільна та особистісна цінність формування патріотичних почуттів на прикладі життя і діяльності Степана Бандери...	с.75
Коротюк З. М., Надвинична Т. Л. Формування відповідальності у здобувачів освіти.....	с.83
Брик Р. С. Тенденції розвитку професійної компетентності педагогічних працівників у контексті сучасних інноваційних процесів.....	с.87
Городецька О. В. Підвищення рівня цифрової грамотності педагогічних працівників.....	с.91
Бернадин О. О. Розвиток креативності як спосіб формування компетентної особистості в загальній середній освіті.....	с.94
Кучер Л. А., Миколів З. П. Данило Зубицький: видатна особистість наукової еліти України.....	с.99
Мочук О. Б. Використання онлайн-сервісів як одна з сучасних тенденцій розвитку освіти в умовах сьогодення.....	с.105
Гайда В. Я. Динаміка процесу формування мотиваційно-ціннісного компонента самоосвітньої компетентності учнів основної школи за результатами педагогічного експерименту.....	с.116
Сесик О. О. Методичні аспекти формування емоційної компетентності особистості педагога	с.120
Голуб М. Я. Популяризація культурної спадщини рідного краю через ознайомлення з відомими постатями Тернопільщини.....	с.125
Буняк С. М. Державотворча діяльність останнього гетьмана України.....	с.131
Зубаль І. М. Розвиток та формування професійної компетентності педагога у закладах дошкільної освіти.....	с.135
Ярмолицька С. О. Феномен «емоційний інтелект»: історичний аспект.....	с.139
Борисюк З. В. Прийоми і практики збереження особистого здоров'я у професійній діяльності.....	с.144
Полянська Х.Ф. Особливості формування основ екологічної свідомості майбутніх вчителів біології і хімії.....	с.149
Волянюк Б. О. Так утверджувалася незалежна Україна: спогади та роздуми	с.150

Петровський Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – НАУКОВЕЦЬ, ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ, ОСОБИСТІСТЬ

Михайло Сергійович Грушевський – надзвичайно важлива постать в історії України, – народився 29 вересня 1866 року в західноукраїнському місті Холм (тепер – на території Польщі). Роль Михайла Грушевського є видатною у багатьох процесах: державотворення, національно-культурного відродження України, творення української історичної науки тощо. Михайло Сергійович Грушевський – політичний діяч, який справедливо посідає почесне місце у плеяді видатних світочів науки і культури України поруч із такими людьми, як М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, Т. Шевченко, І. Франко, В. Вернадський та іншими. Як і перелічені особистості, він виступив у ролі фундатора національно-культурного відродження на українських землях.

Сьогодні ми можемо чути різні історії про М. Грушевського. Хтось вважає, що він щось недопрацював у процесі державотворення, хтось наполягає на помилках у наукових дослідженнях..., але за тим всім критики гублять головне. А саме те, що кожна людина діє відповідно до епохи, тому її діяльність обумовлена конкретними історичними обставинами, які мали, так би мовити, різноманітні характеристики, зокрема політико-правовий, економічний, соціальний зміст тощо. Разом із тим, коли ми говоримо про Михайла Сергійовича Грушевського як фундатора наукового відродження, необхідно розуміти, що він був одним із перших, хто підводив науковий ґрунт для висновку, що українці є окремою від московитів нацією. Він науково обґрунтував безперервність історичного процесу на теренах українських земель від найдавніших часів.

Михайло Грушевський був категоричним у протистоянні «общеруской теорії» і наполягав на дослідженні історичного минулого українського, російського і білоруського народів як окремих, і це було сміливо в часи російської імперії, оскільки її ідеологія та ідеологічні схеми пов'язували ці народи в один, стверджували їх єдність. М. Грушевський зазначав, що були періоди, де перетинались історії цих народів, проте наполягав на вивченні історії кожного із них як самобутніх. М. Грушевський наполягав на тому, що історія українського народу, історія української державності – це свій особливий процес. Він справедливо стверджував, що Україна та її культура вплинули і впливають на розвиток інших, сусідніх країн і народів.

Михайло Грушевський створив потужну історичну школу, намагався очищати українську історичну науку від недомовленостей, відмежовувався від невизнаного, непомірного. Сьогодні йому дорікають, що він, мовляв, не був безоглядним революціонером у своїх поглядах, але разом з тим ми говоримо, що він був вченим, який намагався спиратися на очевидні факти, робити висновки, виходячи з наукових даних. Саме тому, не доведені на той час науковими фактами припущення, небезспірні висловлювання інших авторів, могли залишатися поза увагою і не знаходили місця в його твердженнях та висновках. Михайло Сергійович Грушевський – особистість, яка гуртувала навколо себе молодь та усіх небайдужих, хто прагнув вивчати об'єктивну історію України та популяризувати її.

Своєю діяльністю Михайло Грушевський намагався об'єднати і, де-факто, єднав різні частини України. Він підніс українську науку на європейський рівень, був творцем національної науки, і це, безумовно, викликає повагу до нього і як до вченого, і як до потужної особистості.

М. Грушевський був людиною надзвичайно великого масштабу. Неодноразово на різних конференціях (в тому числі на тих, які були присвячені пам'яті М. Грушевського) доводилось чути абсолютно справедливе судження, що він був вченим міжнародного масштабу як за своєю науковою та загальною ерудицією, здатністю піддавати аналізу джерела, синтезувати висновки за

результатами досліджень, так і за майстерністю володіння науковим інструментарієм, різноманітними методами досліджень тощо. Часто його наукові дослідження мають міждисциплінарний характер. Тобто він творив українську науку в контексті європейської і світової.

Оскільки М. Грушевський є автором монументальної «Історії України-Руси», яка в радянський період часу не заохочувалась до вивчення або навіть обмежувався доступ до неї, то уже за саму цю працю він гідний поваги і пам'яті. Доцільно зауважити, що Михайло Грушевський писав не лише про саму історію України, а й творив її. Уже на початку ХХ століття його відзначають як учасника не лише громадських рухів, а й політичних. Зрештою, сьогодні можна сперечатись про те чи став він офіційно першим президентом України, чи не став, але політичне та історичне значення видатної постаті, якою був Михайло Грушевський, беззаперечне. Звичайно, сьогодні можна говорити, що його соціально-політичні погляди комусь подобаються, а комусь – ні, але це не применшує значимість його діяльності в українській історії.

Михайло Сергійович Грушевський, як видатний науковець, державний діяч, багатогранна особистість заслуговує на вивчення та популяризацію його праць, громадської та політичної діяльності, серед сучасної молоді, нових поколінь науковців-істориків, політиків. Важливо, щоби ті, хто критикують сьогодні Михайла Грушевського за його погляди у науці чи політиці, спочатку хоч би прочитали, те, що ним було написано.

Варто звернути увагу і на певний трагізм у біографії Михайла Грушевського, який повіривши, що в рамках Радянського Союзу можлива справжня наука, можлива справжня українська державність на засадах соціалістичних переконань, помилився і став жертвою репресивної машини тодішнього тоталітарного режиму.

Тож, постать Михайла Сергійовича Грушевського може розглядатися в історії України з різних позицій, але це не применшує його значення як фундатора української історичної науки, видатного діяча українського національно-державного відродження, як людини, яка, де-факто, значною

мірою доклалася до створення незалежної держави Україна. І тому, доки українська держава буде існувати та розвиватися, вона повинна пам'ятати про своїх творців, про тих, хто активно підтримував і докладав значних зусиль для відновлення й утвердження української державності.

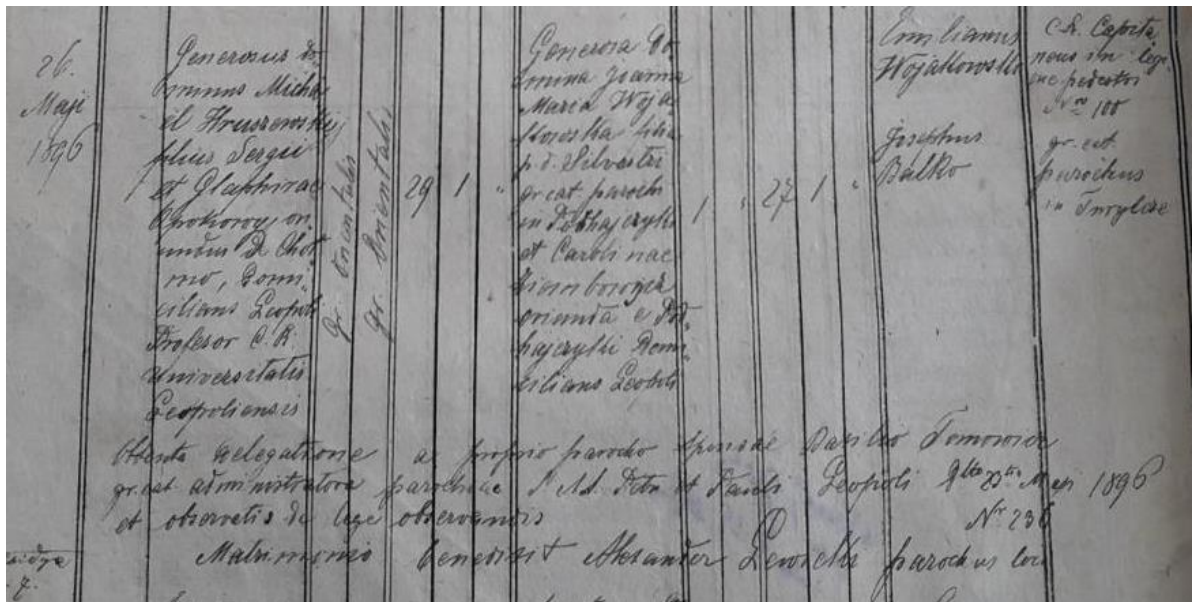
УДК 930.1 (477)

Полянський Федір Іванович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Державного архіву
Тернопільської області, м. Тернопіль

З ІСТОРІЇ РОДОВОДУ ГРУШЕВСЬКИХ-ВОЯКОВСЬКИХ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДАТО)

Історія родоводу Грушевських-Вояковських у даній розвідці представлена трьома метричними записами (далі – м/з), що збігаються у фондах Державного архіву Тернопільської області.

Перший м/з. У метричній книзі про шлюби за 1846-1919 роки м. Скала Борщівського повіту є запис: «26 травня 1896 року Михайло Грушевський, син Сергія і Глафіри Опокової з Холму, професор Львівського університету, «gr.orientalis», у віці 29 років одружився з Іванною-Марією Вояковською, дочкою Сильвестра, греко-католицького пароха Підгайчиків і Кароліни Зембович, у віці 27 років. Свідками виступили Еміль Вояковський, капітан легіону піхоти №100 з Кракова і Йосип Балько – парох с. Турильче». Обряд здійснено у церкві св. Миколая у м. Скала о. Олександром Левицьким після отримання дозволу пароха Василя Томовича, адміністратора греко-католицької парафії святих Петра і Павла у Львові від 23 травня 1896 року №236 – «обвінчати з дотриманням закону». До речі, церква святого Миколая у Скалі, де було здійснено обряд вінчання, збереглась до сьогоднішніх днів.

ДАТО. Ф.487. Оп.1. Спр. 543.

Введення в науковий обіг витягу з метричного запису документа ДАТО завершуємо дискусією про місце вінчання М. Грушевського, яка мала місце між Рошодько Л. і Панькова С. (Рошодько Л. і Панькова С. Михайло Грушевський : фотоальбом. Київ: «Україна», 1996.С.26) та Романом Дзюбаном (Дзюбан Р. Грушевський одружився в Скалі. *Ратуша*. Львів, 1999. № 5 (867). 27 лютого. С. 9).

Звернемо увагу на джерельну базу для дослідження родоводу Вояковських. Відомо, що дружина Михайла Грушевського Іванна-Марія Вояковська народилась у с. Підгайчики Зборівського повіту 8 листопада 1868 р. Власне, була п'ятою дитиною у сім'ї Сильвестра і Кароліни. Метричні книги з відповідними записами знаходяться в Центральному історичному архіві у м. Львів.

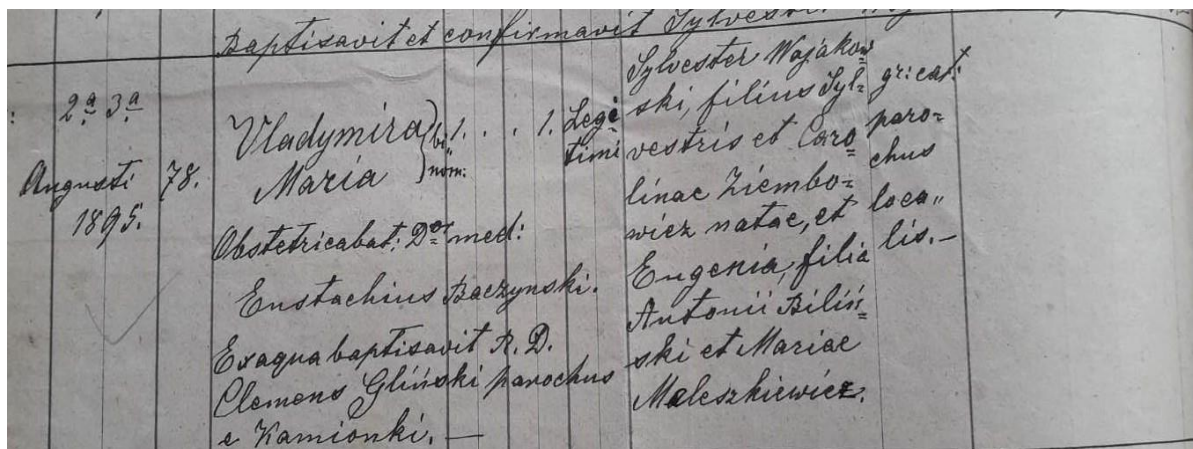
Сильвестр Вояковський народився 18 січня 1824 р. у Львові та одружився з Кароліною Зембович. 21 листопада 1851 року відбулась посвята його у духовний сан. З 1852 по 1870 рр. – парох с. Підгайчики Зборівського повіту. У Сильвестра та Кароліни Вояковських народились діти:

- 1) Теодора, 20 листопада 1853 р.,
- 2) Олександр, 8 листопада 1856 р.,
- 3) Омелян близ. 1858 р.,

4) Сильвестр, 19 вересня 1862 р.,

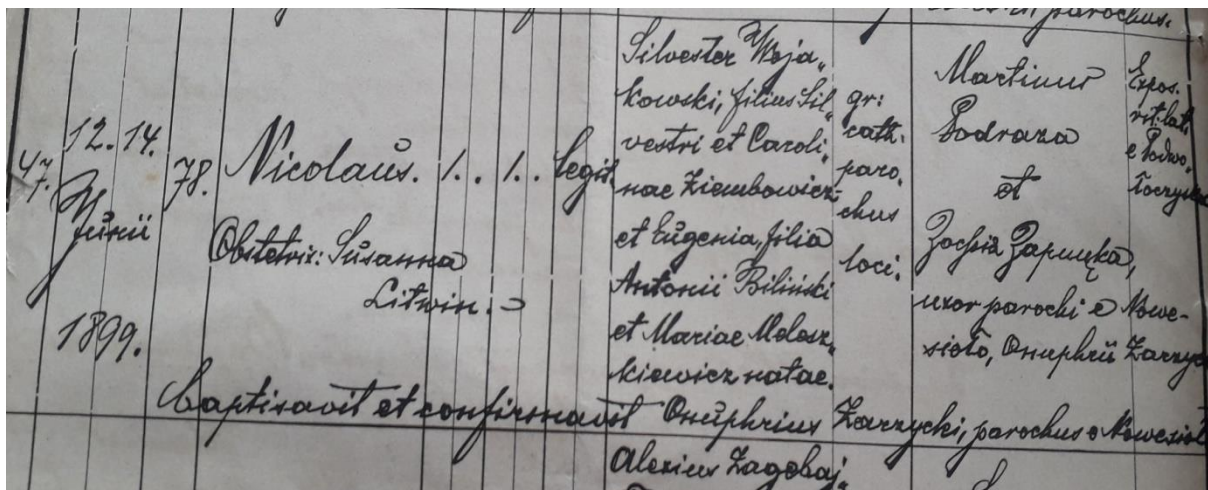
5) Іванна Марія, 8 листопада 1868 р.

Другий м/з. У Сильвестра Вояковського, що перебував у шлюбі з Євгенією Ліщинською, народилась дочка Володимира-Марія – 2 серпня, хрещена 3 серпня, 1895 р. у с. Богданівка Скалатського повіту. У 1887 р. Сильвестра посвятили у духовний сан, з 1888 по 1889 рр. у с. Шепляки Збаразького повіту – сотрудник парохії. З 1889 по 1891 рр. у с. Воля Велика Жидачівського повіту, – адміністратор парохії. З 1890 по 1939 рр. у с. Богданівка Скалатського повіту, – парох.

ДАТО. Ф.487. Оп.1. Спр. 219. Арк.112 зв.

Третій м/з. 12 червня 1899 р. у сім'ї Сильвестра і Євгенії Вояковських народився син Микола, у с. Богданівка Скалатського повіту. У 1917 р. Микола Вояковський – вояк УСС, у 1918 р. – гімназист (м. Станіславів), з 1920-1924 рр. навчання у семінарії (м. Львів), 5 квітня 1925 р. – посвята у духовний сан, з 1927 по 1932 рр. – парох у с. Великополе Городоцького повіту, з 1932-1939 рр. – парох с. Страдч Городоцького повіту. З 1939 по 1941 рр. – сотрудник у церкві св. Варвари у Відні, душпастир українських робітників у Судетах. З 1941 по 1945 рр. – помічник візитатора, а з 1945 по 1949 рр. – апостольський візитатор (1945-1946), адміністратор (1946-1948), генеральний вікарій (1948-1949) для українців греко-католиків у Німеччині.

ДАТО. Ф.487. Оп.1. Спр. 219. Арк.148 зв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Багатомовне генеалогічне дерево. URL: <https://uk.rodovid.org>
2. ДАТО. Ф.487. Оп.1. Спр. 543.
3. ДАТО. Ф.487. Оп.1. Спр. 219.
4. Дзюбан Р. Грушевський одружився в Скалі. *Ратуша*. Львів, 1999. № 5 (867). 27 лютого. С. 9.
5. Рошодько Л., Паньків С. Михайло Грушевський: фотоальбом. Київ: Україна, 1996.

УДК 069.5:908(477.84) (045)

Костюк Степан Володимирович,
голова Тернопільської обласної
організації Національної спілки
краєзнавців України, м. Тернопіль

ПОРТРЕТ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У ФОНДАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ: ІСТОРІЯ ОДНОГО ЕКСПОНАТА

Добротну портретну галерею фондової збірки Тернопільського обласного краєзнавчого музею 1990 року збагачено живописною картиною Богдана Ткачика «Портрет. Грушевський Михайло Сергійович». Подарована автором робота «зустрічає» тепер стаціонарно відвідувачів установи початком огляду експозиції відділу нової та новітньої історії.

Першого президента України змальовано погрудно, напіванфас, правим плечем ледь нахилений: темний костюм, світла сорочка; високе чоло, сиве, пишне волосся зачесано правобічно; благородні вуса «завершує» густа, шляхетна посивіла борода; круглі окуляри «підкреслюють» зосереджений, виважено-вдумливий погляд: нехай віддалене, проте світле майбуття заповідано Вкраїні!

Кольорову гаму: темно-зелену основу полотна висвітлює тлова абстракція (1990, полотно, олія, 79 x 59 см; ТKMЖ – 1012; каталожна шухлядка – «Бойківщина. Гуцульщина. Лемківщина. Надсяння»; роздільник – «Грушевський Михайло /1866 – 1934/»; інвентарна шухлядка – «Живопис. №1001 – », роздільник – «1001 – 1200» – С.К.) [1].

Вершить талант художника «дрібно-тонкий» мазок написаного. Роботу оздоблено широкою «фрезовою» рамою.

Біографічна довідка:

Ткачик Богдан народився 12 серпня 1951 року, м. Самбір Львівщина. Навчався у Київській республіканській середній художній школі ім. Тараса Шевченка (1963 – 1970), на відділенні монументального розпису Львівського училища прикладного мистецтва (1970 – 1971).

Із 1973 – у Тернополі. Учасник збірних виставок (Дніпропетровськ, Запоріжжя, Київ, Львів, Москва, Пенза, Братислава (Словаччина), Слівен (Болгарія), Тернопіль). Персональні виставки: Львів, Тернопіль, Самбір, Стрий, Бережани, Київ, ін. Член НСХУ (1982). Голова Тернопільської організації НСХУ (1992 – 2000). Народний художник України (2016).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Костюк Степан Володимирович,
голова Тернопільської обласної
організації Національної спілки
краєзнавців України, м. Тернопіль

**СТОРІНКАМИ СПЕЦВИПУСКУ ЧАСОПИСУ «ТЕРНОВЕ ПОЛЕ»,
ПРИСВЯЧЕНОГО 130-РІЧЧЮ ВІД НАРОДЖЕННЯ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО**

Спливла чверть століття, відколи спеціальним випуском газети – видання Тернопільської крайової організації Народного Руху України «Тернове поле» (27 вересня 1996, число 11 [71]; ТКМНД – 17493; каталожна шухлядка – «Бойківщина. Гуцульщина. Лемківщина. Надсяння»; роздільник – «Грушевський Михайло /1866 – 1934/» – С.К.) [1] також пошановано 130-ліття від дня народження Михайла Грушевського.

Подальший ретроспективний виклад «відтворить» тодішні позиції авторів дописів, узагальнюючи «настроєність» тогочасного суспільства.

Посередині першої полоси «довкола» фотопортрета (до 1890 р.) оберстано редакційний матеріал «Грушевський Михайло Сергійович». Директорові Інституту Національного Відродження України Ігореві Гереті відведено «підвальну» частину сторінки, розпочавши аналітично-звітну публікацію – «Михайло Грушевський у життєписі Інституту Національного Відродження України» (Продовження на 6 стор.).

Другу полосу видання займають роздуми кандидата історичних наук, доцента, завідувача відділу історії Інституту Національного Відродження України Олега Полянського – «Михайло Грушевський: шлях від автономістично-федералістичних ілюзій до незалежності» (вгорі зліва –

світлина-«марка» автора, посередині – М. Грушевського, 1894). Резюмує виклад цитата Федора Шевченка.

Третя полоса «належить» кандидату філософських наук, доценту, члену відділу філософії Інституту Національного Відродження України Василеві Шепетюку – «Українська ідея Михайла Грушевського: шукання між соціалізмом і лібералізмом» (вгорі зліва – світлина-«марка» автора, посередині – М. Грушевського, 1894). Резюмує подачу цитата Івана Крип'якевича.

Четверту полосу «обійняли» аспірантка кафедри українознавства Тернопільської академії народного господарства Оксана Гомотюк та доцент кафедри міжнародного і господарського права вказаного вишу Євген Паньків – «Михайло Грушевський та Універсали УЦР: спроба політико-правового аналізу» (вгорі зліва та справа – світлини-«марки» авторів, посередині – М. Грушевського, 1911). Резюмує подачу цитата Дмитра Дорошенка.

П'ята полоса відведена публікації кандидата історичних наук, доцента Тернопільського медичного інституту ім. Івана Горбачевського, члену відділу історії Інституту Національного Відродження України Вікторіві Сульку – «Михайло Грушевський і формування національної культури і самосвідомості української еміграції» (вгорі зліва – світлина-«марка» автора, посередині – М. Грушевського, 1914). Резюмує виклад цитата Омеляна Пріцака.

Шосту полосу «заповнив» доктор філологічних наук, академік Роман Гром'як – «Михайло Грушевський як філолог» (вгорі зліва – світлина-«марка» автора, посередині – М. Грушевського, 1918). Резюмує виклад цитата Олександра Оглоблина.

Полосу сьому «вибрано» доктором філологічних наук, провідним науковим працівником Львівського інституту українознавства НАН України Левом Полюгою – «Роль М. Грушевського у розвитку української мови» (посередині – світлина М. Грушевського, 1926). Резюмує виклад цитата Леоніда Кравчука.

Завершується восьма полоса публікацією Олега Германа, доцента Тернопільського приладобудівного інституту ім. Івана Пулюя – «Михайло

Грушевський і «Просвіта» (вгорі зліва – світлина-«марка» автора, посередині – М. Грушевського, 1926). Резюмує виклад цитата Любомира Винара.

Підсумовують надруковане В. Смолій та П. Сохань «аналізом», позбавленим заголовка. Автори наголошують: «...Вся творча спадщина великого вченого і нині вражає не лише глибиною наукового висвітлення історичного процесу, а й надзвичайною актуальністю її повчального змісту для сьогодення».

Спецвипуск підготовлено Олегом Полянським. Інститут Національного Відродження України висловив щирі подяку за допомогу у виданні газети директорів ОП ТВПК «Збруч» Богданові Куневичу. Відсутнє зазначення тиражу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

УДК 927.7 (477) «18»

Салагуб Людмила Іванівна,
методистка відділу суспільних дисциплін
Донецького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Краматорськ;
аспірантка кафедри історії України та
спеціальних галузей історичної науки
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, м. Вінниця

М. С. ГРУШЕВСЬКИЙ: АКЦЕНТИ У СВІТОГЛЯДНІЙ ПАРАДИГМІ ЩОДО ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ XVIII СТ.

XVIII ст. – період в історії України, упродовж якого зміцнювалася російська абсолютна монархія. Захищаючи свої політичні, економічні та культурні права, українські гетьмани та населення, як могли виступали проти самовільства російського царату. Водночас його форсований наступ здобув перемогу над автономістськими прагненнями українців та їх керманичів.

Зважаючи на це, події цього періоду є ключовими не тільки для вивчення подальшої історії України, але і для розуміння сутності сучасних геополітичних реалій.

До вивчення політичної історії Гетьманщини XVIII ст. долучилися українські науковці XIX – початку XX ст., радянські історики та науковці діаспори, плеяда сучасних істориків. Залежно від політичних реалій змінювалася концепція висвітлення проблематики. Водночас із-поміж широкого спектру представників «історичної ниви» доцільно висвітлити світоглядну парадигму М. Грушевського, який здійснив непересічний внесок у формування системного знання щодо історії Гетьманщини XVIII ст., закумулювавши у своїх дослідженнях низку контенту щодо тогочасних подій.

Мета роботи – дослідити світоглядну парадигму М. С. Грушевського щодо подій, які проходили на теренах Лівобережжя протягом 1709-1764 рр.

Об'єктом дослідження є науковий доробок М. С. Грушевського.

Предметом – висвітлення світоглядної парадигми історика щодо історії Гетьманщини XVIII ст.

Середина та друга половина XIX ст. пов'язані з подальшим утвердженням наукових засад української історичної думки, трансформацією її в науку, формуванням її національних традицій. Вирішальну роль у становленні української історичної науки відіграло заснування та діяльність університетів: Львівського, Харківського, Київського, Новоросійського (Одеського), а згодом і Чернівецького, які виступали потужними осередками розвитку історичних знань, проведення археографічних та історичних досліджень, підготовки професійних істориків. Могутній вплив на національно-визвольний рух та на формування історичної свідомості здійснила творчість Т. Г. Шевченка, його народно-демократична історіософія, діяльність «кирило-мефодіївців» та громад. У 60-80-х рр. XIX ст. зміцнювалися контакти істориків і громадських діячів Наддніпрянської України та Галичини, яка починала відігравати дедалі більшу роль у загальноукраїнському русі. Утворення Літературного товариства ім. Т. Г. Шевченка, його трансформація в Наукове, діяльність «Просвіти» – все

це дало новий імпульс для розвитку історичної науки у межах українських земель. Значним чинником розвитку української історичної науки стала археографічна діяльність Київської археографічної комісії (опубліковано 15 томів документів з історії України, Історичного Товариства Нестора Літописця тощо).

Завдяки подвижницькій діяльності М. С. Грушевського та інших учених, межа XIX-XX ст. позначилася подальшим розширенням географії наукових осередків української історичної науки. У 1892 р. Літературно-наукове товариство ім. Тараса Шевченка було трансформоване у Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка (НТШ). На чільному місці – розвиток української науки, збирання і зберігання старожитностей України-Русі. У 1907 р. М. С. Грушевський заснував у Києві Українське наукове товариство (УНТ).

Праці М. С. Грушевського продовжили народницьку традицію в українській історіографії. Водночас поступово почав з'являтися новий підхід до вивчення української історії – державницький. На початку XX ст. цей напрям набував особливої привабливості й актуальності. Ключовим «меседжем» державницького підходу стало дослідження боротьби за національну державу, вивчення державної діяльності української верхівки та національної державної ідеології. Основоположниками української державницької історіографії стали В. К. Липинський і С. Т. Томашківський.

М. С. Грушевський (видатний український історик, археолог, соціолог, літературознавець, організатор української науки, громадсько-політичний діяч, засновник УНР, академік ВУАН та академік АН СРСР) – посідає визначне місце в українській історіографії. Л.-Р. І. Винар зазначає: «... Його творча спадщина охоплює понад дві тисячі бібліографічних одиниць, з яких більша частина становила його наукові, науково-популярні і публіцистичні статті, присвячені різним періодам і ділянкам української історії» [1, с. 17]. Знаковою працею науковця є багатотомна «Історія України-Руси», пронизана українською національною ідеєю.

Праці М. С. Грушевського «Очерк истории украинского народа» [2], «Ілюстрована історія України» [3] та «Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх» [4] загалом містять єдину концепцію викладу історії Гетьманщини XVIII ст. Аналізуючи перехід гетьмана І. Мазепи на сторону шведського короля Карла XII, історик залишається на боці українського гетьмана та виправдовує його дії. Він вважає, що І. Скоропадського було обрано гетьманом саме через похилий вік. Зважаючи на цей факт, він би не здійснював активних політичних кроків (на відміну від П. Полуботка), який був рішуче налаштований боротися за автономні права Гетьманщини [2, с. 244, 248].

У праці «Історія України, приладжена...» історик не згадує прізвища («Скоропадський»): «Потім, як Мазепа пристав до шведів, цар Петро велів вибрати гетьмана, аби в тій небезпечній хвилі не дражнити українців. Але ні в чім йому власті не давав... До гетьмана приставив двох комісарів, які мали наглядати за гетьманом» [4, с. 186]. М. С. Грушевський називає І. Скоропадського «царським ставлеником» і звертає увагу на те, що він сприяв зловживанням своїх рідних, був нездатним ані підтримувати порядок у внутрішніх відносинах, ані тримати себе гідно [2, с. 250, 251].

Історик продукує ідею щодо активної діяльності гетьмана П. Полуботка: «...Он воспретил старшине под страхом тяжких наказаний употреблять казаков для своих надобностей, ввел коллегиальность в суды полковые, сотенные и сельские, установил порядок апелляции и реформировал генеральный суд» [2, с. 253]. Він вважає, що П. Полуботок був чоловіком енергійним і перейнятим любов'ю до свого краю з пильнуванням завести кращий лад в українській управі [3, с. 365-366]. У праці «Історія України, приладжена...» зазначено зі співчуттям: «... сам такі непорядки бачучи, почав робити кращий лад у судах і полковничій управі. Та що ж? Цар Петро зараз казав його забрати до Петербурга й тут його, наче бунтівника, до в'язниці всадити. Там він сидів, доки не вмер» [4, с. 188].

Згідно з М. С. Грушевським, правління Петра II ознаменувалося значним впливом на політичні справи О. Д. Меншикова, який був противником Малоросійської колегії, що й сприяло дозволу обрати гетьмана на Лівобережній Україні. Автор стверджує, що гетьман Д. Апостол прагнув повного відновлення старих вільностей, підтверджуючи це запропонованими гетьманом та його прибічниками петиціями від 22 серпня 1728 року, у яких чітко простежується автономістська позиція гетьмана, налаштованого захищати колишні права та вольності. У праці «Ілюстрована історія України» історик звертає увагу на те, що новий гетьман належав до невеликого числа старшин, які «не замазали своїх рук народною кривдою». Д. Апостол намагався упорядкувати судовиробництво Гетьманщини, провів ревізію «володільних» документів старшини для перевірки прав володіння. Особлива комісія займалася зведенням судових норм.

М. С. Грушевський констатує, що після смерті Д. Апостола правління теренами Гетьманщини було доручено колегії з шести членів (троє великоросіян та троє українців). Щодо гетьмана К. Розумовського автор зазначає, що він переважно знаходився у Петербурзі, а українськими теренами керувала українська старшина [2, с. 255-266]. У праці «Історія України, приладжена...» зазначено: «... в р. 1727 був вибраний гетьманом Данило Апостол і був на гетьманстві 7 літ (умер в 1734 р.), а потім у р. 1750 був вибраний Кирило Розумовський і гетьманував до р. 1764. Та то тільки слава була, що гетьмани ті були вибрані, бо старшина вибирала того, кого їм від царя чи цариці казано вибрати, а козаки до того вибору вже нічого не мали» [4, с. 187]. М. С. Грушевський вважає, що приводом для відставки К. Розумовського стало його бажання встановити спадковість гетьманства своєму роду [2, с. 264-265]. Історик акцентує увагу на тому, що імператриця Катерина II від самого початку свого правління планувала скасувати гетьманство [3, с. 419]. Водночас: «...Хоч сам по собі гетьман був досить негодящий, проте приходить по жалувати, що не удалося йому задержати булаву аж до смерті – бо се продовжило б українську автономію» [3, с. 420]. У

подальшому, Гетьманщиною керувала Малоросійська колегія на чолі з графом П. Рум'янцевим, який реалізовував програмні вектори Катерини II щодо України [2, с. 265].

Кінець XVIII – початок XX ст. став важливим етапом у розвитку історичної науки в Україні. Історичні праці, що виникли у цей період, свідчать про появу двох важливих прогресивних тенденцій – розширення джерельної бази та початок активного осмислення й узагальнення вузлових моментів вітчизняної історії, у ході яких дедалі «яскравішою» ставала думка про те, що український народ має свою власну історію та самобутню культуру.

М. С. Грушевський написав низку праць, присвячених різним аспектам української історії. Політична історія Гетьманщини найкраще висвітлена в узагальнюючих працях. Характеризуючи ситуацію в Україні після вчинку гетьмана І. Мазепи, історик зацентрував увагу на тому, що цей період ознаменувався русифікацією українців. Упродовж 1708-1764 рр. українське населення зазнавало утисків та обмежень. Під час характеристики постаті І. Скоропадського М. С. Грушевський націлює нашу увагу на зловживаннях його рідних та підтримку їх гетьманом на цьому шляху. Він пише про створення Малоросійської колегії, приділяючи увагу складу та компетенції цього органу, а також наслідкам його діяльності. Схвалюючи діяльність П. Полуботка, науковець відзначає реформи, проведені гетьманом у сфері судовиробництва, покращання становища козацтва тощо. М. С. Грушевський позиціонує Д. Апостола як людину-автономіста, «борця» за залишки автономії України. Гетьман не схилявся перед російським царем, хоча тиск царизму на українські справи був величезний. М. С. Грушевський визнає К. Розумовського освіченою, обізнаною людиною, але схиляється до того, що для нового гетьмана українські терени не стали рідними. На відміну від попередників, історик дуже деталізовано висвітлив обставини та наслідки скасування гетьманства на теренах Лівобережної України.

Отже, спектр системних наукових праць, написання яких належить «перу» М. С. Грушевського, є безцінним скарбом у вивченні історичного поступу України через призму ретроспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934). Київ: Сучасність, 1985. 120 с.
2. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа. Киев: Лыбидь, 1991. 397 с.
3. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Київ: Наукова думка, 1992. 544 с.
4. Грушевський М. С. Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх. Київ: Варта, 1993. 256 с.

УДК 94 (477)

Гладун Віталій Вікторович,
старший викладач кафедри філософії
освіти, теорії й методики
суспільствознавчих предметів,
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Миколаїв

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Сьогодні Україна постала перед викликом збереження цілісності та власної державності. Дати необхідну відповідь існуючим загрозам можливо лише у тому випадку, якщо громадяни країни будуть усвідомлювати, що незалежність української держави є запорукою їх власного особистісного розвитку та виявляти готовність зробити все від них залежне для благополуччя Батьківщини.

Виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей. В сучасному глобалізованому світі постають такі питання, як: «Ким ми були?»; «Ким ми є?» і «Ким ми прагнемо стати?». Питання ці рано чи пізно виникають перед кожним народом у період національного самовизначення.

Актуальним питанням залишається розвиток українського суспільства через пошук вихідних позицій, що сприятимуть українській національній ідеї, яка ввібрала б основні думки щодо державотворення на теренах українського геополітичного простору. Особливо це простежується в українській політичній думці кінця XIX – початку XX століття.

Майже у всіх представників того часу (виключаючи автономістів) головною метою українства вважалося одержання незалежності та об'єднання країни, причому варіанти консолідації, ідеї, що має об'єднати, кожен виголошував виходячи із своїх поглядів не лише на майбутнє України, а й на світ у цілому. Особливу роль у формуванні демократичної національної ідеї в Україні відіграв творець української державності М. Грушевський. Роль Грушевського в історії України розглядається як «хитаючий маятник». Одні його звали «Батьком нації», сприймаючи як символ соборності, злагоди та українського єднання, інші звинувачували нашого співвітчизника у зраді Батьківщині.

Основними ідеалами національного самозбереження та ідентичності українського народу виступають свобода, рівність і народний ідеал справедливості або незалежність. Михайло Грушевський акцентував увагу, що цей процес національного почуття характеризується значними загостреннями конкурентної боротьби у самій панівній верхівці за владу, відмічає суперечності, що виникають між верствами та ін.

На світогляд та інтерес до наукових досліджень Грушевського, як вважає Л. Винар, справили вплив три чинники: вплив родини, зокрема його батька Сергія, який прищепив любов до української мови, пісні, оповідання; знайомство з українознавчими працями М. І. Костомарова, П. О. Куліша, М. О. Максимовича, А. О. Скальковського та інших істориків, фольклористів, етнографів. Третім чинником було захоплення українським красним письменством – художньою літературою. Велику роль у визначенні подальшої творчої долі М. С. Грушевського відіграв журнал «Киевская старина», який він називав своєю справжньою школою [1].

Омелян Прицак відзначав, що для Грушевського головними ідеями історичного процесу в Україні були населення, територія та держава. Складна взаємодія цих чинників у їх нерозривному взаємозв'язку і впливала вирішальним чинним на політичний, економічний та духовний розвиток українського народу. Ідеалами українського народу є свобода, рівноправність та автономії, або «народний ідеал справедливості» [2, с. 170-175].

Слід пам'ятати, що внесок усіх етносів у справу державотворення цінний, вагомий, консолідуючий, а це дуже важливо, бо демократичні засади державотворення потрібні всьому народові України, а держава має слугувати цивілізовано усім етносам, сприяючи усвідомленню кожним, що вона – Батьківщина усіх активних її творців, представників усіх етносів, які на її теренах живуть, мають громадянство або прагнуть цього. Таким було бачення національної ідеї М. Грушевським [3, с. 105-106].

Читаючи сьогодні працю «Про українську мову й українську справу» (1907), можна переплутати не те, що рік, а століття. Порушені істориком проблеми і тепер, у ХХІ столітті, залишилися майже непорушними. Головна теза М. Грушевського тверда, як сталь: «...треба дорожити тою мовою, яку маємо... Пильнуймо своєї мови, поліпшуймо її...». Бо «Доки народ живе, живе і його мова» [4].

Народ – за Грушевським – єдиний герой історії, із своїми ідеалами й змаганнями, зі своєю боротьбою, осягами та помилками. Зрозуміти його культурний, духовий та економічний стан, його бажання та ідеали – це мета історії. Цій фетишизації «народу» остався Грушевський вірним до кінця свого життя. Українська ідея М. С. Грушевського пройшла певну творчу й політичну еволюцію, зокрема від історичної народницької концепції у бік державницької, від федералістської до самостійницької. На початку 1918 р. Михайло Грушевський перейшов до ідеї національної незалежності та суверенітету України, її самостійності [5, с. 133-134].

Головним напрямом його політологічних досліджень була проблема національного самовизначення. Це поняття він формулював чітко: цілковита

самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням запитів національного розвитку й самовизначення будь-якої народності, що займає певну територію й має достатні нахили та енергію розвитку. М. Грушевський розкрив бачення народу як дійової сили, яка у своїх змаганнях проносить головну ідею, що проходить крізь віки, крізь різні політичні і культурні обставини. Це ідея «національної самооборони» та «національної смерті». Вся історія українського народу – це розбудження відпорної енергії самоохорони перед небезпекою видимої національної смерті [6, с. 43].

М. Грушевський обґрунтовуючи ідею порядку як потребу національного самовизначення українців керувався історичним досвідом українського державотворення. Сподіваючись на можливі зміни, поступово упускав головну орієнтацію українства – незалежність, до утвердження якої народу знадобилось ще майже століття. Він постійно наголошував на тому, що повна самостійність та незалежність є послідовним логічним завданням запитів самого національного розвитку та самовизначення будь-якої народності. У розумінні М. Грушевського ядром української ідеї є виокремлення невід'ємного права українського народу на самовизначення і пошук його оптимальних форм. Також він наголошував, що національна ідея – це «могутній інстинкт національного будівництва».

Отже, підсумовуючи основну концепцію української національної ідеї М. С. Грушевського, ми побачимо: визнання народу рушійною силою історичного процесу; розуміння українського народу як окремої культурної одиниці; обґрунтування ідей народоправства у вигляді народно-демократичної республіки; федеративний устрій України; відстоювання автономії України в складі федеративних чи конфедеративних союзів.

Завдяки творчості Грушевського, українці усвідомили себе нацією з давніми державотворчими традиціями й розпочали їх відроджувати.

У листопаді 1934-го, відразу після смерті Грушевського, академік В. Вернадський зафіксував: «Я вважав і вважаю, що Грушевський зробив величезну справу для відродження українського народу... Велика постать, щоб

не казали, яка залишила глибокий слід у національній самосвідомості України. Як воно розгорнеться у майбутньому? На це запитання Вернадського доведеться відповідати ще не одному поколінню українців, а з-поміж них – історикам [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винар Л. Грушевськознавство : Генеза й історичний розвиток. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 216 с.
2. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Грибан, В. Г. Кремень. К.: Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К: Знання України, 1991. 240 с.
4. Корольов Г. Відложивши федерування...: Михайло Грушевський у контексті державницької політики Центральної Ради. *Гілея (науковий вісник)*: збірник наукових праць. К., 2009. Випуск 20. С. 43–50.
5. Прицак О. У століття народин М. Грушевського. *Україна модерна*. 2007. № 12 (1). С. 170–191.
6. Ховрич С. Чому проблеми, порушені понад сто років тому, залишилися невирішеними? URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/chomu-problemi-porusheni-ponad-sto-rokiv-tomu-zalishilisya-nevirishenimi>.
7. Шаповал Ю. Життя і смерть у «скляному будинку». Михайло Грушевський у Росії: 1931–1934 роки у біографії вченого. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/zhittya-i-smert-u-sklyanomu-budinku.html>.

УДК 94(477)+37(092)

Лопатка Ганна Федорівна,

кандидат біологічних наук, доцент
кафедри змісту і методик навальних
предметів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти;

Кучер Людмила Андріївна,

методист, в.о. завідувача лабораторії
науково-дослідного та навчально-
методичного забезпечення дисциплін
еколого-природничого спрямування
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти;

Миколів Зоряна Петрівна,
методист лабораторії науково-дослідного
та навчально-методичного забезпечення
дисциплін еколого-природничого
спрямування Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ПОСТАТЬ ВИДАТНОГО УКРАЇНЦЯ

Михайло Сергійович Грушевський народився 29 вересня 1866 року в містечку Холм (тепер м. Хелм на території Польщі) у родині викладача греко-уніатської гімназії. Батьки Михайла походили із сім'ї священнослужителів, справжні патріоти України, які зуміли виховати «тепле прив'язання до всього українського – мови, пісні, традиції», пробудити у своїх дітях національне почуття [2].

У 1880 році Михайла віддали до Тифліської гімназії. Тут він читав все, що міг дістати з історії України. У гімназійні роки майбутній учений зачитувався книжками М. І. Костомарова, П. О. Куліша, М. О. Максимовича, які йому діставав батько.

Закладене родиною знання рідної мови юнак використовував для перших літературних спроб, які надсилає в Україну відомому письменнику І.С. Нечую-Левицькому, і заохочений ним «працював над виробленням своєї мови й белетристичного хисту».

Вже у 1885 році опублікував оповідання «Бех-аль-Джугур», написане під впливом повстанських подій у Судані, та оповідання з життя сільського вчительства «Бідна дівчина» [3].

Саме тоді його мрією стало «зробитися з часом українським літератором, видавцем і – ученим». Він обрав свою спеціальність історію України. Грушевський-гімназист мріяв здобути вищу освіту в Україні [4].

Після закінчення гімназії у липні 1886 року він письмово звернувся до ректора Київського університету ім. Св. Володимира з проханням зарахувати

його на історичне відділення історико-філологічного факультету, роки навчання (1886-1890).

Допитливий студент зумів дослідницьким нахилом задовольнити свій потяг до вивчення історії України. Такий великий інтерес був помічений видатним істориком, професором В. Б. Антоновичем.

Уже на третьому курсі університету студент Грушевський почав роботу над дослідженням «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века», яка принесла автору не лише золоту дипломну медаль, а й пропозицію стати професорським стипендіатом по кафедрі руської історії.

У 1891 році, після роздрукування даної роботи, Грушевському запропонували очолити кафедру української історії у Львівському університеті. Молодий викладач з великим піднесенням прийняв дане запрошення.

У травні 1894 року учений блискуче захистив у Київському університеті магістерську дисертацію на тему «Барское старовство. Исторические очерки», виконану на основі аналізу величезного обсягу архівних матеріалів [6].

Цього ж року 28-річного Михайла Грушевського було запрошено очолити кафедру «Всесвітньої історії з окремим узагальненням історії Східної Європи» [5].

Галицький період життя Грушевського був насиченим. Відбулося його становлення як дослідника історії свого народу, талановитого викладача й активного громадського діяча. Тут він розпочав фундаментальне дослідження архівних матеріалів з історії України-Русі [8].

У Львові Михайло Грушевський очолив дослідницьку роботу Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), вміло залучав до роботи студентів, молодих викладачів. Саме завдяки його організаторським здібностям вдалося видати більше ста томів «Записок Наукового товариства імені Шевченка», дати дорогу в науку цілій плеяді молодих дослідників, які у майбутньому стали відомими представниками української культури і науки.

На ниві активізації діяльності Товариства стало можливим знайомство й подальше співробітництво ученого з І. Я. Франком. Їхня спільна громадська

діяльність дала надзвичайно плідні результати, а дослідження з україністики набули міжнародного розголосу [1].

З 1897 по 1913 роки Грушевський був головою НТШ, одночасно створив і очолював історико-філологічну секцію НТШ, Археологічну комісію. У 1898 році вийшов перший том його славнозвісної «Історії України-Руси», а незабаром іще два томи. Під його керівництвом розроблялися статuti НТШ (1896, 1898, 1901, 1903, 1904).

Реорганізуючи НТШ в академічну установу світового рівня, Грушевський сприяв переходу історичної науки в Галичині від поодиноких індивідуальних історичних пошуків до організованого, колективного і систематичного вивчення історії України.

Михайло Сергійович залучив до співпраці наукові сили (І. Франка, В. Гнатюка), першим розпочав планомірну підготовку кадрів національних істориків, створив Львівську наукову школу істориків України.

Його учнями були видатні українські історики М. Кордуба, І. Крип'якевич, С. Томашівський, В. Герасимчук, І. Кревецький, О. Терлецький [9].

Серед визначних здобутків видатного вченого, які припадають на дореволюційний час, – організація в 1907 році у Києві Українського наукового товариства (УНТ), подібного до львівського НТШ, у якому співпрацювали талановиті вчені (не лише Києва), а прихильники національного руху, науковці, ідеї яких направлені на створення української науки і освіти. Більшість із них згодом стали основою утворення в 1918 році Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) [3].

Під головуванням Грушевського УНТ розгорнуло широку видавничу діяльність. З 1907 по 1915 роки вийшли в світ 15 томів «Записок УНТ», збірки окремих наукових секцій Товариства, часопис «Україна» [10].

Після Лютневої революції Грушевського заочно обрали головою Української Центральної Ради, роботу у якій він поєднував із написанням

статей на злободенні теми, присвячені головним чином національному державотворенню.

Основним прагненням діячів Ради було досягти згуртування, єдності українського народу і консолідації сил представників різних політичних угруповань.

Наприкінці березня 1919 року, коли в Києві остаточно встановилася радянська влада, Грушевський скористався запрошенням на конференцію II Інтернаціоналу і виїхав за кордон, де впродовж п'яти років перебував в еміграції [5].

В еміграції Михайло Сергійович не залишав думки про повернення на Батьківщину. Наприкінці 1923 року вченого було заочно обрано членом ВУНА по кафедрі української історії, а оскільки офіційна влада не заперечувала проти його повернення, то в березні 1924 року він разом із родиною переїхав до Києва.

Останній київський період діяльності видатного вченого характеризується його відходом від політики, повною зосередженістю на науково-дослідній роботі, створенні наукової школи істориків України, встановленні широких контактів із західним науковим світом, що було конче необхідно радянській країні, яка перебувала в той час у політичній ізоляції.

У січні 1929 року Грушевського обрали дійсним членом АН СРСР, що не завадило активізації проти нього акцій публічного шельмування за ідейні погляди, які почалися зі згортанням процесу українізації, розвитком авторитаризму й пошуком ідейних ворогів усередині країни [1].

Від словесного цькування влада перейшла до фізичної розправи: у 1931 році Михайла Сергійовича було заарештовано нібито за створення Українського національного центру (УНЦ). Тяжкохворого вченого допитували у Харкові, Москві, змусили підписати наклепи на себе і своїх однодумців. У 1932-1934 роках він зазнав нищівної критики від партійно-владних структур. Його вислали до Москви під нагляд ДПУ, хоча дозволили працювати в архівах.

Напівсліпий, хворий на діабет, академік Грушевський за цих жахливих умов продовжував творити.

Помер Грушевський 24 листопада 1934 року у Кисловодську, де перебував на лікуванні [7].

Наукова спадщина великого вченого вражає своїми масштабами: вона налічує близько 2000 праць, серед яких 180 – монографій [9].

Михайло Сергійович визначний український історик, археолог, літературознавець, соціолог, публіцист, письменник, організатор української науки, громадянсько-політичний і державний діяч, дійсний член ВУАН та АН СРСР, засновник Української Народної Республіки [1].

Учений мріяв, щоб кожен українець перейнявся переконанням у тому, що держава-громада існує для його щастя, і він повинен служити їй, віддаючи усі сили, все життя, бо немає в світі благороднішої мети, ніж служіння своїй громаді – державі [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балагій Д. І., Академік М.С. Грушевський і його місце в українській історіографії: історично-критичний нарис. *Червоний шлях*. 1927. №1.
2. Верстюк В. Ф., Пиріг Р. Я. М.С. Грушевський : коротка хроніка життя та діяльності. Київ, 1996.
3. Винар Л. Грушевськознавство: генеза й історичний розвиток. Київ, 1998.
4. Грушевський М. Автобіографія (1926р.). *Великий українець: Матеріали з життя і діяльності М. С. Грушевського*. Київ, 1992.
5. Довідник з історії України (А-Я) : посіб. для серед. загальноосв. навч. закл. / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. 2-ге вид., доопр. і допов. Київ : Генеза, 2001. 1136 с.
6. Крип'якевич І. Михайло Грушевський : життя і діяльність. Львів, 1935.
7. Михайло Грушевський – перший президент України : бібліографія (1885-2000) / уклад. Б. Грановський. Київ, 2001.
8. Михайло Грушевський / упоряд. С. Панькова, В. Левченко, О. Будзинський, М. Кучаренко. Київ, 1998.
9. Михайло Грушевський в 110 роковини народження : статті, спогади, документи і коментарі / Матвій Стахів, Микола Чировський. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1978.
10. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 2 : навч. посібник / за ред. О.В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. 552 с.

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти
Бабовал Діана Сергіївна,
студентка фізико-математичного
факультету Тернопільського
національного педагогічного
університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль

ВІРТУАЛЬНО-ІСТОРИЧНА ПОДОРОЖ ПАМ'ЯТНИМИ МІСЦЯМИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Монументальні увічнення Великого Українця дуже різні: величні споруди, пам'ятні знаки, погруддя, меморіальні дошки і навіть мурал на всю стіну будинку.

Пам'ятники Михайлові Грушевському встановлено у містах Києві, Львові, Луцьку, а також у Долині та Коломиї Івано-Франківської області, Червонограді Львівської області, Городку Хмельницької області, Козятині й Барі Вінницької області та в селах Вербівцях Городенківського району Івано-Франківської області, Ставку Костопільського району Рівненської області, Лісниках Києво-Святошинського району Київської області, селищі Скала-Подільську Борщівського району Тернопільської області, тощо.

Михайло Грушевський жив та працював у Львові понад двадцять років, тому саме *Львів* став першим містом в Україні, де урочисто було відкрито 12 червня 1994 р. бронзовий **пам'ятник**. Над монументом працювали сучасні українські скульптори – Дмитро Кравич, Любомир Яремчук,

Микола Посікіра та архітектор Василь Камен.

Найбільш відомий пам'ятник М.Грушевському встановлений в *Києві* 1 грудня 1998 року, перед корпусом Національного університету імені Тараса Шевченка. Автори роботи скульптор Володимир Чепелик, архітектори Микола

Кислий, Руслан Кухаренко, Юрій Мельничук та інженер Микола Печенов. Скульптура Грушевського виконана з бронзи, а постамент з граніту. За постановою Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 №928 має статус пам'ятка монументального мистецтва, охоронний номер 260011-Н.

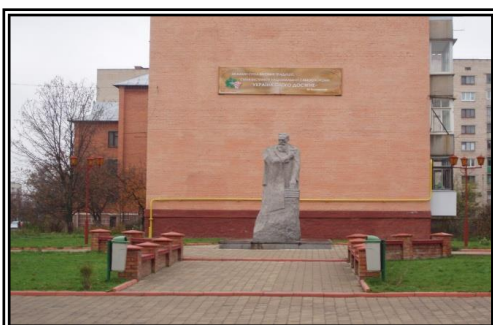

Пам'ятник М. Грушевському встановлено в серпні 2001р. у місті [Барі Барського району Вінницької області](#). Пам'ятник-скульптура являє собою фігуру Михайла Грушевського в повний зріст висотою 2 м на постаменті без головного убору в довгому плащі зі складеними на грудях руками. Під пахвою лівої руки – книга з написом «Барське староство».

Скульптор – Михайло Площанський.

Пам'ятник Михайлові Грушевському в *Луцьку* розташований у центральній частині міста на проспекті Перемоги, який встановлений 2002р. Роботу виконав скульптор Ярослав Скакун, архітектор Андрон Бідзіля. Статус – пам'ятка національного значення.

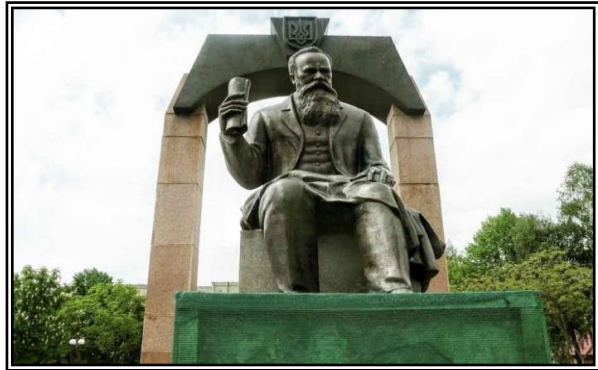

Пам'ятник М. Грушевському встановлено в листопаді 2008 р. м. *Козятині*, вул. Героїв Майдану, 9, *Вінницької обл.* Скульптор – [Зноба Валентин Іванович](#).

Статус – пам'ятка національного значення.

Відкриття пам'ятника Михайлові Грушевському в с. Лісниках на Київщині 14 вересня 2008 р.

Пам'ятник Михайлові Грушевському встановлено в 1990р. у місті [Долина Долинського району Івано-Франківської області](#).

Скульптор – Василь Ярич. Відповідно до рішення Долинської міськради від 16 лютого 2016 році у рамках підготовки до відзначення 150-річчя від дня народження М. С. Грушевського проведено реконструкцію пам'ятника та прилеглої до нього території.

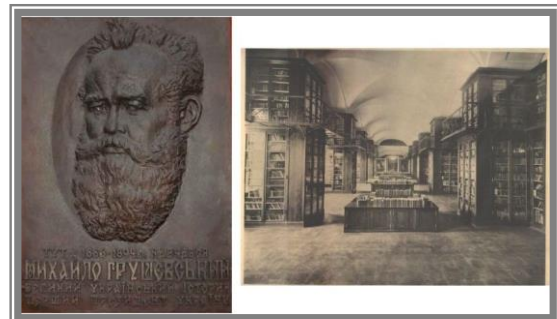
Пам'ятник Михайлові Грушевському встановлено на вул. Шевченка у місті *Борщові Тернопільської області*. Пам'ятка монументального мистецтва місцевого значення, охоронний номер 1305. Відкритий у 1992 році.

Зображення портрета Михайла Грушевського на **грошових знаках**: банкнота номіналом 50 гривень та пам'ятні монети 1996 та 2006 років, а також [ювілейна монета НБУ 2016 року](#).

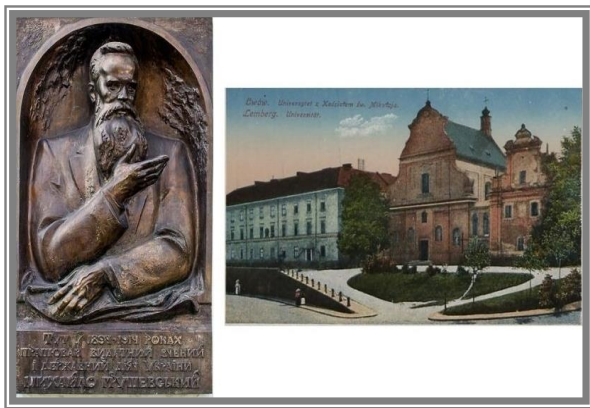
Оригінальним зображенням вченого став мурал «Михайло Грушевський», який створений командою художників «Kailas-V» 2015 р. Київ, вулиця Січових Стрільців, 75.

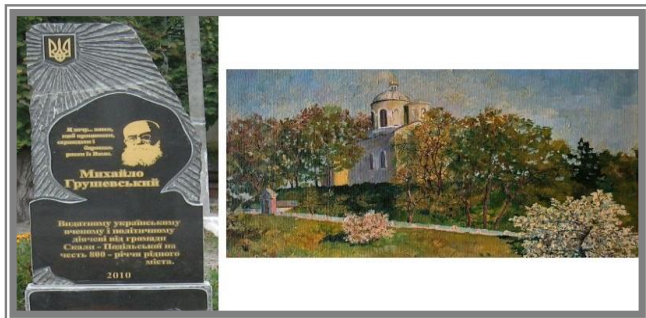
Меморіальна дошка на фасаді Київського національного університету імені Т. Шевченка, яку відкрито 1994 р. у Києві на вул. Володимирська, 60. Це одна з останніх робіт скульптора І. Макогона.

Меморіальна дошка та пам'ятний знак на батьківщині матері Михайла Грушевського, село Сестринівка Козятинського р-ну Вінницької обл. Відкриті в 1996, 2001 рр.

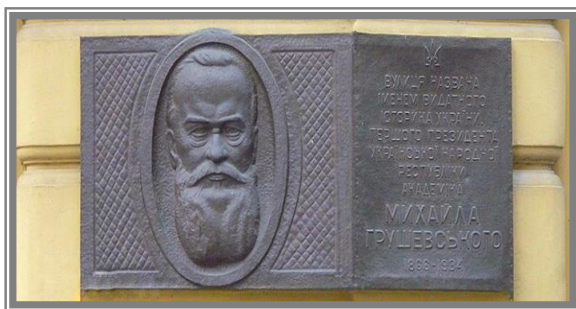

**Пам'ятна дошка митцю на фасаді
Львівського національного
університету ім. І. Франка.** Відкрита 29
квітня 1993 р. *Львів*, вул. Грушевського, 4.
Скульптор Л. Яремчук, архітектор В.
Каменщик.

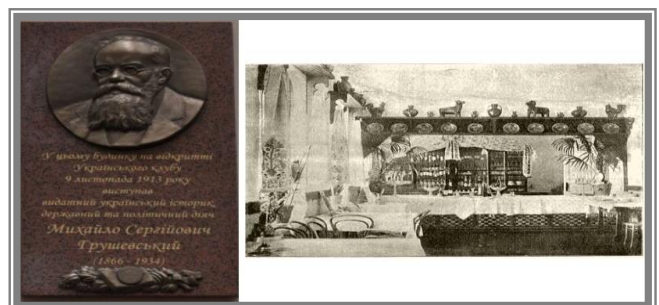
Пам'ятний знак у м. Скала-Подільська,
де 26 травня 1896р. Михайло
Грушевський обвінчався з Марією
Вояковською. Відкрито в серпні 2010 р.

**Меморіальні дошки Михайлові Грушевському відкриті також в *Івано-
Франківську, Полтаві, Хмельницьку.***

**Меморіальна дошка Михайлові
Сергійовичу в *Івано-Франківську,*
вул. Грушевського, 1. Скульптор
В. Вільшук. Відкрито 1991 р.**

**Меморіальна дошка
М. С. Грушевському на будинку
Українського клубу в *Полтаві*, де
9 листопада 1913 р. виступав вчений.
Відкрито 26 вересня 2016 р. Полтава,
вул. Стрітенська, 37.**

У Хмельницькому відкрили меморіальну дошку Грушевському в листопаді 2017 р. Автор меморіальної дошки – скульптор Роман Албул.

Пам'ятна таблиця на приміщенні Борцівської міської ради Тернопільської області на вулиці Михайла Грушевського, 2.

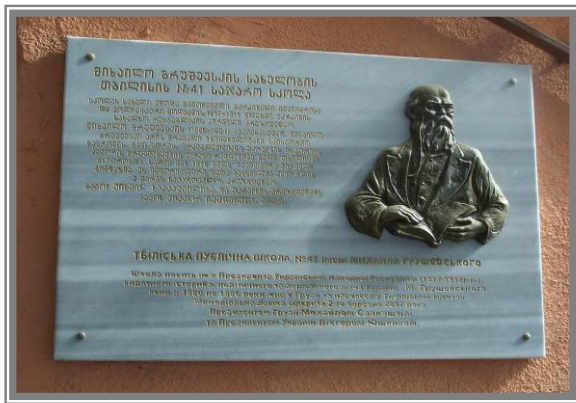
Меморіальні дошки Михайлові Грушевському відкриті у Відні, Празі, Тбілісі, Казані, Варшаві, Холмі.

Меморіальна дошка у Відні (Австрія) на Köstlergasse, 10.

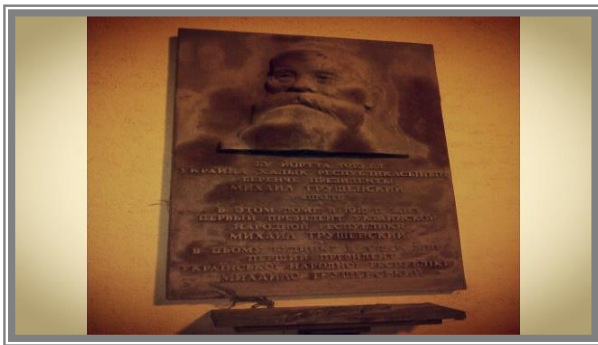
Меморіальна дошка у Празі (Чехія) на Dobrovskeho, 872/28 у пам'ять про діяльність Михайла Грушевського в еміграції.

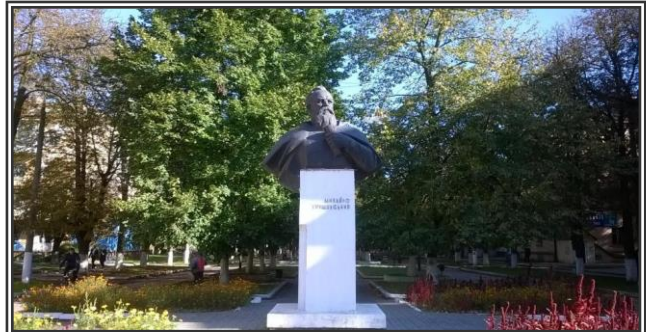

Тбілісі (Грузія) також береже пам'ять про Михайла Сергійовича. Це засвідчує табличка на будівлі Тбіліської публічної школи № 41, яку називають «Українською школою» (вул. Абашидзе).

Меморіальна дошка на вулиці Сенкевича, 8 і пам'ятний хрест поруч з церквою Івана Богослова засвідчують, що Михайло Грушевський народився у місті Холмі (тепер Польща) Відкрито у 1991 і 2016 рр.

Меморіальна дошка Грушевському в Казані з написом татарською, російською та українською мовами.

Погруддя Михайлові Грушевському в Червонограді

Львівської області Скульптор І. Якунін Відкрито в жовтні 1992 р.

Погруддя Грушевському встановлено у Вінниці у 2000 р.

Михайло Грушевський – це наша історія, без нього та багатьох інших видатних постатей в історії не було би сьогоднішньої України. Віддаючи шану Михайлу Грушевському, ми віддаємо шану всім поколінням, що боролися за майбутнє нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник І., Масик Р. Пам'ятники та меморіальні таблиці міста Львова. Львів: Априорі, 2012.
2. Місця пам'яті Михайла Грушевського. URL: <http://immh.kiev.ua/mistsya-pam-yati-mihayla-grushevskogo/> (дата звернення 10.09.2021р.).
3. Пам'ятники Михайлові Грушевському. URL: <http://surl.li/akjxr> (дата звернення 12.09.2021р.).
4. Пам'ятник Михайлу Грушевському. URL: <http://surl.li/akkb1> (дата звернення 12.09.2021р.).
5. 5 пам'ятних місць у Львові, присвячених Михайлу Грушевському. URL: <http://surl.li/akkbw> (дата звернення 10.09.2021р.).

УДК 930 (477)

Магера Тетяна Володимирівна,
методист, в.о. завідувача відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль;
Паніна Лариса Анатоліївна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри суспільно-гуманітарної
освіти Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Рівне

ВЗАЄМИНИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТА ІВАНА ФРАНКА: ВІД КРИТИКИ ДО СПІВПРАЦІ

***Анотація.** У статті висвітлено питання взаємин М. Грушевського та І. Франка на тлі тогочасного суспільного життя, окреслено вагоме значення діячів у розбудові української держави, науки та культури.*

***Ключові слова:** М. Грушевський, І. Франко, взаємини, критика, співпраця, наука, культура, політичні погляди, громадське життя.*

Упродовж ХІХ–ХХІ ст. учених завжди хвилювало питання: наскільки близькими були М. Грушевський та І. Франко у поглядах та переконаннях, науковій і громадській діяльності. В. Дорошенко у своїх працях цілком слушно розглядає обидвох як соратників, побратимів у спільній участі в розбудові української науки й культури. Друковані архівні матеріали, які видані Г. Бурлакою щодо листування І. Франка й М. Грушевського, підтверджують

висновки В. Дорошенка. Значно розширюють джерельну базу для поглибленого дослідження зазначеної теми і сучасні науковці: Т. Приймак, С. Плохій, Р. Пиріг, П. Сохань, Л. Зашкільняк, Ю. Шаповал, І. Верба, В. Масненко, І. Гирич, В. Тельвак, В. Крот та інші [1].

Питання взаємин І. Франка і М. Грушевського, які розпочинались критикою, а завершилися співпрацею, є актуальними у наш час і потребують висвітлення. Тому розглянемо їх більш детально.

Перше особисте знайомство М. Грушевського та І. Франка відбулось у 1894 році, коли Грушевський переїхав до Львова, оскільки був обраний керівником історично-філософської секції та відповідальним за редагування «Записок НТШ». Як зазначає Л. Винару в своєму дослідженні, що призначення М. Грушевського головою Наукового Товариства стало «переломовою подією не лише для НТШ, але також для цілої України. Своєю працею він зумів об'єднати українських учених із Галичини і великої України, які своїми працями утверджували метрику історичности української нації» [4].

Приїзд Грушевського до Львова сприймався Франком як значне підсилення народовської партії, оскільки він належав до табору «барвінщиків», консерваторів-народовців, а Франко був драгоманівцем і радикалом. Перша згадка про М. Грушевського у спадщині І. Франка – це його фраза у листі до М. Драгоманова: «Про Грушевського я не знаю багато. Він дебютував у нашій літературі декількома новелами під підписом Михайло Заволока.... Щодо політичних поглядів він, здається барвінщанин...» [3]. М. Грушевський, натомість, своє перше ставлення про Каменяра формував на підставі неприхильного відгуку про нього О. Барвінського, який писав, що стоїть «принципально при тім, що з радикалами нашими, так як вони ведуть лише агітаційну політику, при тім стараються всюди ділати на розбиття народовців, безглядно нападають на наші товариства (доволі згадати про напасти Драгоманова, Франка і Павлика на тов[ариство] Шевченка) до того поставили собі метою підорвати всяку віру між народом, а довести до повного безвір'я (а

простий народ без усякої віри – се ж завірюха!), – годі в'язатися в яку-небудь спілку, хоч би союзної лівіці» [5].

Взимку 1894 р. М. Грушевський намагався переконати О. Барвінського про те, що потрібно шукати порозуміння з драгоманівцями І. Франком і М. Павликом, але одержав від голови народовців відсіч.

Наступні десять років (1895/1897–1906/1907 рр.) можна характеризувати як час найбільшого зближення вчених і активного тісного співробітництва на ґрунті НТШ й ЛНВ. Настійливих засторог старших товаришів щодо І. Франка Грушевський не слухав. Він діяв за власним планом. Кращого співробітника для НТШ ніж І. Франко годі було відшукати у Львові. Тому, коли відбулися зміни в Товаристві у 1897 р. і Барвінський поступився місцем голови Грушевському, Михайло Сергійович ужив усіх заходів, аби перетягти Франка на постійну посаду в НТШ. Грушевський, запросивши до роботи в НТШ Франка, забезпечив його постійною платнею, гонорарами за праці, що друкувалися на сторінках «Записок НТШ», «Літературно-наукового вісника», «Етнографічного збірника» та інших видань товариства.

Упродовж їхнього спілкування на першому місці завжди був чинник культурно-громадський і лише на другому – особистий. М. Грушевський до І. Франка звертався виключно «Високоповажаний пане докторе» та «Високоповажний Добродію». Тим самим відповідав й І. Франко – «Високоповажний пане професоре», «Вельми Шановний Пане Професоре», «Вельми Шановний Пане Добродію» [2]. Це був час їхнього спільного бачення політичного й громадського розвою українського життя. Це був період найбільшого творчого злету І. Франка й надзвичайної активності як ученого й організатора наукового життя М. Грушевського. Франко був митцем у науці й науковцем у поезії, був не лише мовним поліглотом, але й енциклопедистом-гуманітарієм, європейцем за способом мислення і світовідчуттям. Для Грушевського Франко був ніби експертом, метром публіцистичного жанру, точка зору якого багато важила для професора [2]. Грушевський натомість був іншої вдачі. Він звик кермувати, давати накази і розпорядження і стежити за

їхнім неухильним виконанням. Він був людиною великих проєктів, ставив перед собою надзавдання – написання фундаментальної історії України та української літератури. На цю стежку почав готувати себе ще зі студентської лави. Франко ж працював, як правило, у малих і середніх формах, він був чорноробом літературного процесу, брався за будь-яку тему і проблему, коли цього вимагали обставини й соціальне замовлення. Франко натомість у Грушевському був зацікавлений як у людині, яка давала йому заробіток і давала можливість існувати його великій родині. Такого заробітку ні до, ні після Грушевського він вже не мав. Втративши підтримку, у тому числі і матеріальну, в особі М. Драгоманова, І. Франко одержав досить широке матеріальне сприяння від М. Грушевського, що не мав проблем із грошми і, за мірками галицьких українців, був людиною достатньо заможною. У 1898 р., коли святкувалося 25-річчя літературної діяльності Франка, М. Грушевський організував збір коштів для Івана Яковича. Як людина практичної вдачі, М. Грушевський, оцінивши надзвичайну потужність таланту Франка, власне взяв на себе клопіт про фінансову сторону життя письменника і вченого. Матеріальне становище Франка нарешті стабілізувалося й він одержав стабільну, забезпечену невеликим, але надійним заробітком, працю. А також Грушевський запропонував Франкові збудувати власний будинок на ґрунті, купленому для себе. Наступні 10 років (1906/1907–1916 рр.) характеризуються певним охолодженням стосунків. Причиною цього були не стільки різниця ідейних, культурних чи естетичних настанов, як важка хвороба І. Франка, у результаті якої Франко поволі відходив від співпраці в НТШ й ЛНВ і взагалі активної літературної і громадської діяльності.

Висновки. Михайло Грушевський та Іван Франко є сподвижниками розбудови української держави. М. Грушевський мав потребу у співпраці з І. Франком не лише як із найкращим літературним редактором товариства, але й як соратником у боротьбі з різними опозиціями на терені НТШ, як ідейним наставником та радником на культурній і громадській нивах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевськознавство – Енциклопедія Сучасної України. URL:<https://esu.com.ua/searcharticles.php?id=32124> (дата звернення: 15.09.2021 р.).
2. Грушевський та Франко: громадське і приватне. URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/4cabd1b374есе/> (дата звернення: 18.09.2021 р.).
3. Лист І. Франка до М. П. Драгоманова // Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Том 49. Листи (1886-1894) К., 1986. С. 508.
4. Український історик. URL : <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3010/file.pdf/> (дата звернення: 20.09.2021 р.).
5. ЦДІА України у м. Києві. Ф. 1235. Оп. 335. С. 1–4 (лист О. Барвінського від 24.02.1894).

УДК 94 (477)

Герасимчук Галина Ігорівна,
методистка відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Літературна спадщина державного та громадського діяча Михайла Грушевського сьогодні маловідома пересічному громадянину, оскільки більшість знає його, як найвидатнішого українського історика, політика. Він також є автором поетичних, прозових та драматичних творів, які підписував псевдонімом Михайло Заволока.

Свою літературну діяльність Михайло Грушевський розпочав навчаючись у Тифліській гімназії (1880-1886 рр.) відразу з третього класу. У 1870 році, через те, що батька призначили на нову посаду, сім'я була змушена переїхати на південь Російської імперії – Ставрополь, а згодом у Владикавказ, Тифліс (Тбілісі). Тут навчання йому давалося легко, встигав з усіх предметів, але найбільше приваблювали Михайла Грушевського українська історія і література. Під час навчання у гімназії хлопчик уважно стежив за публікаціями в журналі «Киевская старина», який вважався одним із кращих періодичних видань історичного профілю в останній третині XIX століття.

Саме тоді він із великим захопленням зачитувався творами Миколи Костомарова, Михайла Максимовича та Пантелеймона Куліша. У цей час починає писати свої оповідання та вірші. Критиком його перших спроб пера стає Іван Нечуй-Левицький, відомий на той час «авторитет» української літератури, який схвально оцінює їх. У 1884 року з ініціативи Михайла Грушевського розпочинається листування з письменником, оскільки той «пробував сили у красному письменстві й відчував гостру потребу мудрої поради, оцінки, підтримки когось старшого, досвідченого у літературних справах» [4, с.17]. У своїх «Споминах» він писав про І. Нечуя-Левицького: «Він став на сей час не тільки моїм найулюбленішим письменником, але й ідеологічним провідником і учителем, і згодом я, власне, до нього удався як до свого літературного восприймника» [4, с.17]. Писати М. Грушевський почав «за веління совісті», як вважають дослідники його творчості. Саме літературна діяльність і стала початком справи служіння Україні, якій він присвятив своє життя. Перші твори писав російською, оскільки жив у такому оточенні і рідну мову чув зрідка. Завдяки самоосвіті вивчає українську мову і згодом починає писати нею.

Звичайно, було й таке, що відомий письменник спочатку розкритикував перші поетичні спроби молодого гімназиста, але згодом помітив талант у прозових творах. Це й надихало його продовжувати. У листі до І. Нечуя-Левицького знаходимо такі рядки: «Кажете, що є в мене талант, що я родився для музи. Дай Біг, щоб справдились слова Ваші, од Вас першого почув я таку річ й дуже втішила мене тут, де мову нашу й письменство або зневажають, або кекують з єї. Та се здаєця й не тут тільки, але й скрізь так» [4, с.28]. За два роки навчання у гімназії М. Грушевський написав близько десятка оповідань, етюдів на різну тематику. У свої 18-19 років він був цілеспрямованим, мав чітко визначену життєву мету, володів твердими моральними переконаннями. Випускник гімназії добре орієнтувався у суспільних питаннях, світовій та українській літературах.

Неабиякий вплив на формування Грушевського-поета мали життя і творчість Т. Шевченка, його велич, посмертна слава. З російських поетів захоплювався творчістю М. Некрасова. Його приваблювала виховна роль художньої літератури в історичному розвитку народу.

Михайло Грушевський сам визнавав те, що лірика його «часом бува – не знаю, чи до ладу буде сказати так, трохи об'єктивна, епічна» [4, с.31]. В ранніх творах Грушевський-поет вдається до автобіографічності, до опису власних переживань та вражень.

Так, у 1885 році, завдяки підтримці І. Нечуя-Левицького, світ побачили перші оповідання М. Грушевського «Бех-аль-Джугур» та «Бідна дівчина» у львівському «Ділі». «Бех-аль-Джугур» – оповідання про окупацію англійцями Судану. Воно розкриває перед читачем той спосіб мислення, який був притаманний більшості солдат та навіть мирного населення від імперій. Хоча навряд те населення можна назвати мирним, адже хіба мирно налаштована особа могла б підтримувати агресію?! Всі «сильні» чомусь вважали своїм обов'язком нав'язати свій спосіб життя, і робилося це вогнем та мечем. Вони вважали себе «проводирями просвіти та культури».

Цікава історія у оповідання «Німий свідок». У листі до свого критика М. Грушевський писав: «Посилаю Вам, добродію, завтра дещо з праці своєї – кілька віршів та фантастичну мрію «Німий свідок». Щоб виправити і переписати котре-небудь оповідання, тра для сего місяців зо два. Й ту коротеньку фантастичну мрію, що до Вас тепер посилаю, виправляв та переписував я більше як тиждень – часу нема, та й яка праця літературна добре ітиме, як над головою двоє борюцца, з одного боку грецьку мимрять, а з другого тригонометрію. Не знаю, чи сподобається Вам мій «Німий свідок», дуже я за неї боюся. Гля такої праці треба дуже кебетної, старої руки. Пишучи її, мав я в голові Діккенсові «Святі розкази» та Ваших «Запорожців» й боюся, щоб мій «Німий свідок» не став їх пародією... Будьте ласкаві, добродію, переглядіть пильненько, оком старого письменця мої, та й скажіть щиро, чи варті вони чого, чи писати мені, чи сховати перо та чорнило, а запірки у піч

шпурнути. Передивіця і поставивши хрестів, де треба, верніть до мене, зоставте в себе тільки те, що здасця Вам справді добрим й кебетнім, як тільки що-небудь буде таке. Не бійтеся зробити з моїх рукописів кладовище своїми хрестами, як казав якийсь критик. Як буде ваша ласка, покажіть й ще якому-небудь письмовцю, щоб поцінував; якщо буде варто, пошліть до друку під псевдонімом Михайла Заволоки (правдиве моє прізвисько Грушевський), щоб потім не одпльовуватись од своїх творів» [4. с.30].

У творчому доробку М. Грушевського знаходимо оповідання «На горах», яке присвячено темі гноблення природи людиною. Написане воно під впливом діячів європейської природоохорони 20 століття (Яна Павліковського, Гуго Конвенца, Григорія Кожевникова) і містить власні екологічні погляди автора.

У творчому доробку М. Грушевського є також твори на історичну тематику, які змальовують картини соціально-побутового життя українського народу. Прикладом цьому є книга «Предок», у якій розкривається талант М. Грушевського як белетриста. Даний твір прискорює психічну регенерацію. У оповіданні йдеться про те, що кожній людині здається, ніби раніше жити було простіше. Вона згадує свого предка, якому жилося «легше» і заздрить йому. А той предок згадує життя свого предка і його «легше життя». Це все виникає через втому. Минає час і людина радіє, що вже не живе життям свого предка. Історичну тематику порушує і в оповіданні «Ясновельможний сват», розповідаючи про життя козака Грицька Піщенка за часів визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, згадуючи реальних історичних осіб (Б. Хмельницького, Іова Борецького, Івана Виговського), наводячи цитати з історичних документів.

Поезія М. Грушевського збереглася у двох рукописних зошитах. До першого, який датується 1882-1883 рр. увійшли твори написані як російською, так і українською мовами. Другий називається «Зібрані кращі вірші Михайла Сергієнка Заволоки 1883-1884 рр.» і зберігається у Львові. Також у 1890 р. він продовжив писати вірші, але збереглися вони на аркушах і не увійшли до збірки поезій. Матеріали цих зошитів були опубліковані в 2000 році у виданні

«Михайло Грушевський. Із літературної спадщини» під редакцією Л. Винар, де твори укладено за часом написання. Є у творчості Грушевського незавершені поетичні спроби пера, які увійшли до розділу цього видання під назвою «Незакінчені твори, фрагменти».

Був у письменницькій діяльності М. Грушевського антракт, що тривав з 1904 по 1909 рр., і лише після першої революції, під впливом тогочасних обставин він знову забажав поділитися своїми думками, переживаннями. Так були написані оповідання «Ніч», «Предок», «Пенати» та інші.

Менше половини текстів його творів публікувалися за життя автора. Сьогодні дослідники творчості М. Грушевського з'ясували, що він написав набагато більше творів, ніж опублікував. Деякі із них мають неабияку літературну вартість.

Отже, Михайло Грушевський відомий не лише як історик, вчений, а й як один з найбільших поборників української духовності через художнє слово. Усі його сфери діяльності вимагали вміння володіти словом. І саме завдяки тому, що з ранніх років він цікавився літературою, багато читав, спробував себе у ролі письменника, йому вдалося досягнути майстерності у цій справі. З-під пера М. Грушевського вийшли вірші, оповідання, декілька повістей та п'єс. Деякі із них є актуальними для нас сьогодні. Як от:

Зіб'ємось до купи браття,
Діти України,
Не даваймося в наругу,
Не даймо загинуть
Рідній праці, рідній справі.
Хай Господь всесильний
Дасть нам силу, «духа бодра»
І думу єдину!

(Із поезії «Ідеш, брате, на Вкраїну...»)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Великі українці. Михайло Грушевський: до 150-річчя від дня народження Михайла Сергійовича Грушевського / уклад. В.О. Шарко. Суми : Сумський державний університет. Бібліотека. Інформаційно-бібліографічний відділ, 2016. 51 с.
2. Г. Бурлака. Літературна спадщина Михайла Грушевського у контексті української літератури. URL: [shron1/chtyvo.org.ua/Burlaka_Halyna/Literaturna_spadchyna_M_Hrushevskoho](http://shron1.chtyvo.org.ua/Burlaka_Halyna/Literaturna_spadchyna_M_Hrushevskoho) (дата звернення: 23.09.2021).
3. Ільницький М. Михайло Грушевський – белетрист : зб. наук. праць і матеріалів Міжнарод. ювілейної конф., присвяч. 125 річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів, 1994. С. 257–260.
URL: <https://www.m-hrushevsky.name/uk/Studies/PysmSpadMHrushevskogo.html> (дата звернення: 22.09.2021).
4. Листування Михайла Грушевського / упор. Г. Бурлака. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/23808/file.pdf> (дата звернення: 23.09.2021).

УДК 94 (477)

Стрийвус Наталія Богданівна,
методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ВЕЛИКИЙ УКРАЇНЕЦЬ

Кожне покоління, кожна нація пишається своїми видатними людьми. Саме завдяки їм, висоті їхніх звершень залишаються в історії народи, що цього гідні. Видатні особистості – немов камертон свого часу: вони задають тональність життя суспільства, постійно підіймають планку суспільних діянь і прагнень. Саме таким і залишився у нашій історії великий син України, історик і державотворець, літературознавець, письменник, публіцист, педагог, соціолог Михайло Сергійович Грушевський. Він – вчений світового рівня, провідний ідеолог української соборності, творча спадщина якого відстоює право українського народу на власне існування, неперевершений координатор науково-культурного життя, громадський і державний діяч, патріот українського народу. Спадщина Великого Українця є культурним надбанням нашого народу і має важливе значення для духовної і соціальної розбудови України.

Дослідження творчості Михайла Грушевського та визначення її впливу на розвиток української науки неодноразово ставало об'єктом вивчення науковців. Наукову спадщину М. С. Грушевського досліджували С. Ш. Айтов, В. В. Ващенко, В. П. Будз, Я. Р. Дашкевич, Л. О. Зашкільняк, О. О. Ковальчук, В. В. Масненко, О. Могилко, В. А. Потульницький та ін.

Кобзарем називають Тараса Шевченка, Каменярем – Івана Франка... Михайла Грушевського назвали Великим Українцем. *“Ще за життя Грушевського всі в нас відчували, що між нами живе хтось великий. Всі в нас дивилися на нашого історика як на незвичайну людину, як на вченого, що сміло може стати поруч найбільших людей науки на світі, всі ми дивувалися його працьовитості, всі ми бачили в ньому одного з найкращих борців за єдність нашої нації ”*, – так відгукувався Іван Петрович Крип'якевич – історик, археолог, громадський і освітній діяч, професор Львівського університету, один з найвидатніших учнів Михайла Грушевського.

М. С. Грушевський увійшов до національного літопису як взірць державотворця й ученого. А ще як символ неперервності української державницької традиції та, без сумніву, найвизначніша постать у плеяді непересічних особистостей доби Української Народної Республіки – демократичного державного утворення, ідейним наступником якого є сучасна Україна. Беззаперечною його заслугою є те, що на початку ХХ століття принаймні рік на світовій мапі була Українська Народна Республіка.

«Ми маємо так багато свого, що нам нема чого зазіхати на чуже... Наш край великий і багатий, один із найкращих країв на світі, створений для розвитку великої, економічно сильної держави. Український народ повний життєвої сили, енергії, здібний, витривалий, високо здатний до організації, до громадської солідарності... Досить відкрити людині очі на те, хто вона, щоб бути певним в її вірності національній дисципліні. З сею міцною єдністю наш український народ становить велику силу, суцільну глибу, моноліт, якого нема іншого в східній Європі» (М. Грушевський).

Михайло Грушевський народився з генетичною любов'ю до України, і цією любов'ю були освячені всі його малі і великі справи. Доля визначила місію Грушевського – стати на сторожі національної гідності, забезпечити право кожного українця пишатися тим, що він українець.

Тому всі його проєкти – від фундаментальної «Історії України-Руси» (в десяти томах із тринадцяти книжок), Наукового товариства імені Тараса Шевченка (фактичної Української Академії Наук), унікального явища – наукової школи Грушевського, новітнього українського парламенту – Української Центральної Ради, до найменшої публіцистичної замітки були підпорядковані одній меті – «послужитися українському національному відродженню». І робив він це щиро і правдиво.

М. Грушевський був таки націоналістом. Але він сприймав націоналізм як любов до своєї нації, а не як ненависть до нації сусідньої. Кредо ж його: «Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не оббирати, не експлуатувати для себе» [1, с. 109].

Метою всього життя Михайла Грушевського, для досягнення якої він поклав усі сили, було доведення законного права українського народу на власну історію, культуру: *«...ми разом з тим український народ, осібний народ, зі своєю осібною мовою, історією, письменством і культурою»*.

Не можна полишити поза увагою його доробок щодо збереження самобутності прекрасної української мови, відстоювання її права на існування і розвиток, боротьбу за свободу українського слова. Українську мову і літературу Михайло Грушевський вважав яскравим вираженням українства, і відзначав, що попри цензуру та обмеження свободи українська література розквітає, розвивається, поширюється серед народних мас. Він наголошував на тому, що українство не вмерло, а йшло вперед, незважаючи на заборони: «Українці, привикши бідувати в попередніх літах, вміли використовувати і ту не бозна яку свободу, яка їм тепер припала фактично. Сильно розвинулась література – наукова, популярна і красне письменство. Засновано наукове товариство в

Києві, на взірєць львівського, і почали виходити наукові видання його. Виступив цілий ряд талановитих письменників і поетів: Леся Українка (Косач-Квітка), Винниченко, Олесь, Чупринка й інші. Багато виходило популярної літератури для народу і широко ширилась вона серед нього, неважаючи на всі заборони й труднощі. Сей невидний посів потім приніс свій урожай!» [2, с. 38].

Неоцінним є власний внесок Михайла Грушевського у дослідження української літератури, втілений у створенні «Історії української літератури» у шести томах [3].

Питання рідної мови і рідної школи – одне з ключових у науково-світоглядній, громадсько-політичній парадигмі поглядів М. С. Грушевського.

У передмові до книжки «Про українську мову і українську школу» учений так сформулював важливість та актуальність цієї проблеми: «Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу істиновання» [4, с. 13]. Тому «боротьбі за рідну мову і рідну школу мусимо присвячувати найбільше уваги» [4, с. 13]. У брошурі «Про українську мову і українську школу», вперше виданій у 1912 році, автор зібрав свої статті про українську мову і шкільну науку чи освіту, які друкував у газеті «Село» в 1909 – 1910 рр. для читачів селян. До цієї брошури увійшли такі важливі статті: «Шкільна мова», «Законопроект про учення українською мовою», «Українське письменство», «Колишня освіта і теперішня темнота», «Шкільна справа в Галичині», «За український університет», «Російська академія наук про українську мову», «Мова українська і руська», «Інородці», у яких автор порушив болючі і гостро актуальні питання: русифікації або ж ополячення школи – а тому і народу, про безграмотність, про правопис, про створення українських університетів, про заснування кафедр української мови при вузах тощо. Зважаючи на це, навчання рідною мовою вважав головним принципом організації народної освіти. Намагаючись втілити цей принцип у життя, видав «Історію українського

народу», «Коротку історію України», «Ілюстровану історію України», інші навчально-методичні посібники. Написав низку статей, у яких обстоював виховну роль історичної пам'яті українського народу. Згодом об'єднав їх у збірки: «Хто такі українці й чого вони хочуть», «На порозі Нової України», «Вільна Україна». На його погляд, у рідній школі учні мають прилучитися до надбань духовної культури свого народу, його історії, культури, традицій, звичаїв, побуту тощо. Тобто зміст освіти і виховання повинен відбивати національні особливості українського народу, внаслідок чого в учнів мав формуватися народний світогляд, національна свідомість, характер, спосіб мислення, діяльність, народна мораль тощо.

Грушевський на власні кошти заснував у Києві школу імені свого батька. Намагаючись забезпечити нормальний розвиток українського національного шкільництва в Галичині, він очолював львівську Крайову Шкільну Раду.

Отже, Грушевський, відстоюючи право українського народу мати свою народну мову і навчати своє підростаюче покоління цією мовою, зробив великий внесок у розбудову національної системи освіти в Україні.

У період реформування сучасної школи України творча спадщина М. С. Грушевського знову займає провідне місце у відновленні національної свідомості учнівської молоді, підвищенні рівня педагогічної культури батьків, зростанні ролі вчителя. Більш того, його теоретичні надбання мали прямий вплив на збереження національного духу українців у різних куточках світу.

Михайло Грушевський знав, любив Україну, без неї не мислив свого життя, був її вірним сином. Як людина, міг помилятися, помилявся, мав недоліки, але завжди залишався чесним, вольовим і мужнім. Його творча спадщина прилучає нас до історичного минулого, допомагає глибше розуміти і вірно будувати сьогодення, збагачувати історичну і соціальну пам'ять, наш духовний потенціал.

Проголошені ним ідеї та принципи національного державотворення, а саме соборності українських земель та суверенності Українського народу – «право самому порядкувати на власній землі» – є справедливими для всіх часів

і народів. Особливо актуальними вони є для нинішнього покоління українців, якому випала доля відстоювати державний суверенітет України у боротьбі з російськими загарбниками. Мудрість, самовідданість і незламність славних предків, вікові традиції боротьби за незалежність, суверенітет і соборність України – це той міцний фундамент, на якому наш народ і надалі будуватиме й розвиватиме свою державу

Михайла Грушевського порівнюють із Феніксом, що відродився з попелу після десятиліття заборон, перекручень, фальсифікацій. Вчений світового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю, фундаментальністю, перший фактичний президент України, М. Грушевський належав до тих видатних особистостей, які сповна пізнали велич й насолоду тріумфу і гіркоту поразки, але до кінця залишилися вірними ідеї усього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. Вільна Україна. *Великий українець: матеріали з життя та діяльності М. Грушевського*. К.: Веселка, 1992. С. 109.)
2. Грушевський М. Про старі часи на Україні: Коротка історія (для першого початку) / М. Грушевський. К.: АТ «Обереги», 1991. 104 с.
3. Грушевський М. Історія української літератури: в 6 т. / М. Грушевський. К., 1993. Т. 1. С. 42-59
4. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу/ передм. Я.П.Гояна. К.:Веселка, 1991. 46 ст. іл.
5. Феномен Михайла Грушевського як державного діяча, науковця, громадянина (до 150-річчя від дня народження): зб. наук. праць (за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 19 травня 2016 р.) К.: Міленіум, 2016. 207 с.

УДК 94 (477) «1945/1991»

Рохмаїл Ольга Степанівна,
учитель історії Південного ліцею №2
Південної міської ради Харківського
району Харківської області,
спеціаліст вищої кваліфікаційної
категорії, м. Мерефа Харківського
району Харківської області

ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ ОПОРУ КОМУНІСТИЧНОМУ ТОТАЛІТАРНОМУ РЕЖИМОВІ

Дисидентський рух розглядається як феномен української історії ХХ століття. Цей протест охоплював всі сфери суспільного і культурного життя країни і зіграв вагомий роль у морально-психологічній підготовці суспільства до необхідності демократичних перетворень. Вплив дисидентів на психологічний клімат країни був значним. Їх моральний престиж вплинув на передову частину суспільства, вніс у свідомість інтелігенції сумнів у справедливості існуючих порядків, викликав інтерес до альтернативних пропозицій модернізації радянського суспільства. Саме тому дисиденти піддавалися жорстоким переслідуванням із боку радянської влади, хоча вони діяли в рамках Конституції. Такий жертвний образ дій піднімав їх в очах ліберально налаштованої інтелігенції і служив прикладом для наслідування молоді. Своєю мужньою позицією, спрямованою на захист громадянських прав, демократичних свобод, дисиденти в певній мірі підготували суспільство до реформ другої половини 80-х років. Адже історія дисидентського руху в Україні є головною сюжетною лінією загальної історії України цієї доби.

Було багато спроб розглядати під різними кутами зору світову історію та окремі її періоди. Створювалися теорії історичного процесу, деякі з них ставали частиною державних доктрин, і під них переписувалася вся історія. Так робили більшовики у Радянській Росії, так робили нацисти у Третьому райху, таке було, і подекуди є в інших тоталітарних державах – у КНР, КНДР тощо. Мабуть, усі схеми історичного розвитку мають право на існування хоча б як напрямок історичної думки, але жодна не має права на тотальність. Усі теорії не є ідеальними і лише виявляють нові фактори історичного розвитку, зручні для осмислення того чи іншого етапу історії або цілого історичного процесу в окремій сфері життя людства.

Кожна система влади і кожен режим, включно з авторитарним і тоталітарним, зустрічають опір відповідно до сили тиску, який вони здійснюють на суспільство. На стадії формування тоталітарного режиму в СРСР велася боротьба проти класів, цілих народів і революційних національно-визвольних рухів. Режим зміцнився, і з піку його розвитку почався розпад самої

системи. Спочатку цей розпад відбувався шляхом пошуку вад системи, на які найбільш чесні й талановиті громадяни вказували, щиро бажаючи підправити систему. Вартові системи сприймали такі прагнення як замах на устої – і в результаті ті, хто хотів виправлення помилок і хиб, самі ставали побічним продуктом системного розвитку, але вже в тюрмах і таборах. Наступним кроком у світогляді таких людей було вже усвідомлення того, що потрібно демонтувати й замінити всю систему, бо вона реформуванню не підлягає – висновок, якого з запізненням дійшла й решта суспільства в епоху «перебудови».

Політична історія поневолених народів полягає виключно у національно-визвольній боротьбі, за винятком участі в якихось загальноімперських кампаніях, але це – скоріше частка політичної історії цілої імперії. Збройна національно-визвольна боротьба, її підготовка, заколоти, революції і таке інше є проявом політичної історії поневоленого народу, моментом істини на певному історичному етапі, моментом, коли історія інакодумства переростає в історію політичну. Інакодумці – це творчі люди з неординарним мисленням, думки та смаки яких є відмінними від масових або офіційних. А хто ж такі дисиденти?

Олег Бажан пише: «Під «дисидентством» слід розуміти сукупність філософських, економічних, політичних, релігійних та культурних течій, які повністю або частково протистоять офіційним доктринам в усіх сферах матеріального та духовного життя суспільства. У процесі свого подальшого розвитку дисидентство, виходячи з конкретних умов, дедалі активніше впливає на суспільну свідомість, поширюється на різні соціальні верстви, служить основою формування опозиційних рухів. Виходячи з цього, «дисидентом» можна вважати особу, чиї погляди, переконання і дії повністю або частково розходяться з догматами панівної ідеології, реальною практикою правлячого режиму [2]».

У часи боротьби не було одностайного тлумачення поняття дисидентства. Було одне зовнішнє щодо всієї опозиції – і моральної, і

політичної – поняття дисидентства як руху взагалі, який якийсь неофіційно, нетрадиційно ставиться до влади. Тобто і критичне, і опозиційне ставлення – все це відносилось до цього поняття без розмежування цілей. У самому цьому рухові, опозиції розчленовували це поняття таким чином: дисидентство ототожнювали переважно з правозахистом, бо у всьому спектрі цієї опозиції були різні напрямки – правозахисний, технократичний, націоналістичний та релігійний рухи. Всі ці рухи відокремлювали і розглядали окремо.

Погляди безпосередніх учасників дисидентського руху суттєво різняться. Проте безпомилково можна побачити, що одні роблять наголос на правозахисному, релігійному та культурному аспектах і в той же час заперечують політичний аспект дисидентства, відносячи себе до політичної опозиції. Вони протиставляють ці поняття і відмовляються називати себе дисидентами. Інші – дають ширше тлумачення поняття «дисидент», вони включають «політиків» до лав дисидентства. Водночас усі вони ототожнюють поняття «інакодумство» та «дисидентство». А політичною історією поневоленого народу можна вважати тільки збройну національно-визвольну боротьбу, підготовку повстання, заколоти тощо. А коли мова йде про боротьбу словом, боротьбу за національні та культурні права, боротьбу за права людини, то це вже відноситься до історії інакодумства [10].

Влучно висловився Василь Овсієнко, беручи інтерв'ю у Г. Гайового: «Є дисидентство різне: воно може бути і політичне, може бути релігійне, а також робітничий рух теж охоплюється цим поняттям, так що хай той термін такий уже й буде» [8].

А джерелом цього поняття відносно людей, які відверто не погоджувались із радянською владою, була сама радянська влада. Тобто ми забули, що «дисидент» – це «їхнє» – владне визначення. Це «вони» – влада – визначали, хто є дисидентом. Вже потім цей термін був підхоплений західними ЗМІ, а потім прижився в середовищі самих дисидентів.

Отже, дисидентом у Радянському Союзі був той, кого вважало таким п'яте управління КДБ. Тому дослідження історії дисидентського руху фактично

означає дослідження історії політичних репресій в Україні у 50-ті – 80-ті роки. Політичні репресії мали судову та позасудову форми. Судові справи тих, хто був засуджений і реабілітований, доступні, і вивчення цих справ може дати багато для дослідника. Це одне з важливих джерел, але треба мати на увазі, що судові справи містять все ж таки обмежену інформацію.

До середини 80-х років дисидентський рух в Україні був практично розчавлений жорстокими репресіями. Незважаючи на всю відвагу, натхненність та ідеалізм дисидентів і на одіозну поведінку їхніх гонителів, цей рух не набув на Україні широкої підтримки серед робочого класу, наприклад. Однією з причин цього стало те, що, крім засудження режиму й вимог дотримуватися законів, дисиденти не сформулювали виразної політичної програми. Питання, які вони порушували, не були проблемами щоденного життя, що хвилюють більшість населення: робітників і колгоспників. Тому дисиденти мали вузьку соціальну базу, що складалася майже виключно з інтелігенції [2].

Але вирішальною причиною невдачі дисидентського руху була природа системи, що протистояла йому. На дисидентів «полювали» всі потужні сили радянської системи й особливо всемогутній КДБ. Володіючи монополією на засоби комунікації, режим всіляко перешкоджав поширенню інформації про дисидентів серед громадськості. Коли ж якась інформація все ж з'являлася, то вона звичайно була спотвореною й змальовувала дисидентів у негативному світлі. Маючи в своєму розпорядженні сотні тисяч офіцерів, агентів у цивільному, донощиків, КДБ, здавалося, був усюдисущим і всезнаючим у своєму прагненні не допустити поза наглядом уряду будь-якої громадської діяльності. Влада намагалася ізолювати дисидентів від суспільства й, застосовуючи до них методи дедалі більшого тиску, змусити їх покаятися або замовкнути. Тим, хто критикував режим, відмовляли в робочих місцях, у можливості здобуття освіти їхнім дітям й навіть у даху над головою. Найвпертіших засуджували до тривалих термінів ув'язнення або запроторювали до психіатричних лікарень, де їм давали препарати, що руйнують людську особистість.

У своїй діяльності на Україні таємна поліція була не такою обмеженою, як у Москві. Побоюючись українського націоналізму, режим проводив на Україні особливо жорстокі репресії. Ось чому київський КДБ мав репутацію найбрутальнішого в СРСР, ось звідки непропорційно велике число саме українських «в'язнів совісті» [16].

Отже, дисидентський рух зародився у Радянському Союзі як форма виступу проти існуючого державного ладу та політичного режиму в країні. Його поява була певною мірою викликана деєсталінізацією та новою політикою Хрущова. Розвивалось дисидентство трьома напрямками: правозахисне, релігійне та національно орієнтоване, але характерною рисою усіх трьох напрямів була боротьба за національні інтереси українського народу. У дисидентів існувала велика розбіжність у поглядах. Одні прагнули здобути національні права та громадянські свободи, інші закликали до проведення в СРСР реформ, але не до революції чи відокремлення, й виступали проти національних репресій на Україні. Дисиденти відкрито засуджували шовінізм, імперську політику центру, форсовану русифікацію. Але як реальна опозиційна сила дисидентство фактично не мало ні власних організованих структур, ні цілісної загальної програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алтунян Г. Цена свободы: воспоминания диссидента. Харьков: Фолио, 2000. 350 с.
2. Бажан О. Дослідження проблем дисидентського руху в Україні в сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії / З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. №2. К.: Сфера, 2001. С. 520–529
3. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр.). К.: Рідний край, 2000. 616 с.
4. Грицак Я.Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX століття: навч. посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студ.іст.фак.вищ.навч. закладів, вчителів / Я.Й.Грицак.К. : Генеза, 1996. 360 с.
5. Данилюк Ю.Опозиція в Україні / Ю.Данилюк, О. Бажан.К.,2000.103с.
6. Зайцев Ю. Дисиденти: опозиційний рух 60 – 80-х років / Ю. Д. Зайцев. *Сторінки історії України XX століття* / за ред. С. Кульчицького. К. : Освіта, 1992. С. 195–235.
7. Захаров Б. Історія і дисиденти / Б. Захаров / *Культура, людина і право: Бюлетень* / Гуманітарна студія «Хвиля»; Б. Захаров (ред.). 2002. № 3 (6) жовтень. С. 1–4.
8. Інтерв'ю з Г. Гайовим. Взятє В. Овсієнком, 1999. *Архів ХПГ*. С.1–3.
9. Кафарський В. Комунізм і український національно-визвольний рух / В. Кафарський. Івано-Франківськ, 2002. 832 с.

10. Кормич Л. І. Дисидентський рух в Україні у 60-80-х роках : навч. посібник / Л. І. Кормич, В. В. Багацький. *Історія України від найдавніших часів і до 2000 р.* Харків : Одиссей, 2000. С. 436–443.
11. Корогодський Р. Брама світла. Шістдесятники / упоряд. М. Коцюбинська, Н. Кучер, О. Сінченко / Роман Корогодський. К.: Вид-во Українського католицького університету, 2009. 655 с.
12. Кривдіна І. З історії правозахисного руху в Україні. *Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту*. 2001. Вип. 10. С. 11–13.
13. Курносов Ю. Инакомислення в Україні (60-ті – перша половина 80-х років ХХ століття) / Ю. Курносов. К. : Інститут історії України НАН України, 1994. 222 с.
14. Литвин Ю. Правозахисний рух на Україні, його засади та перспективи. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті*: у 3-х т. Мюнхен, 1983. Т. 3. С. 363–369.
15. Лук'яненко Л. Вірую в Бога і в Україну. К., 1991. 320 с.
16. Олійник А. М. Український дисидентський рух у контексті світових національно-визвольних процесів (друга половина 50-х – початок 80-х років ХХ століття) / А. М. Олійник, Н. Д. Краснянська. *Інтелігенція і влада*. 2007. Вип. 9. С. 152–159.
17. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
18. Стасюк І. Б. Український національно-патріотичний рух в УРСР (середина 1950-х – кінець 1980-х рр.) : дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / І. Б. Стасюк ; Національний ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2002. 226 с.
19. Хейфец М. Избранное. В 3 т. Т. 3.: Украинские силуэты. Военнопленный секретар. ХПГ. Харьков: Фолио, 2000. 272 с.
20. Шевчук В. П. Історія української державності / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. К., 1999. 480 с.
21. Бібліографія на сайті. URL: <http://khp.org> Дані ХПГ. URL: <http://khp.org/index.php?id=1160722683>

УДК 37.061

Гребенюк Арсен Вікторович,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри менеджменту освіти
ВІППО, м. Луцьк

УКРАЇНОМОВНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТВОРІВ: ОСВІТНІЙ КОНТЕКСТ

Українська мова, як і кожна державна мова, слугує не тільки засобом комунікації, а також самоідентифікації мовців як громадян України та носіїв української культури. На комунікацію та самоідентифікацію спирається сам процес перетворення людиною довкілля – природного, штучного, соціального чи віртуального. Захист і розвиток державної мови зустрічає численні проблеми, і одна з найважливіших полягає в тому, що межі поширення культур не співпадають із географічними межами держав. Віртуальний простір

цифрових медіа не має надійних кордонів. Кожна з їхніх форм, технологій має свої «сліпі зони», крізь які мова та культура інших держав легко вторгаються на нові території, прагнучи їх заповнити. Протидія такій експансії зрештою стає випробуванням того, наскільки держава як соціальний організм життєздатна; чи є така держава живою, чи тільки субстратом для росту інших держав.

Міністерство освіти і науки України, як вказано в звіті мовного омбудсмена, чітко обумовлює використання української мови в освіті. Згідно з його текстом, під час організації освітнього процесу незалежно від його форми, необхідно використовувати навчальні матеріали, підготовлені державною мовою [5, с. 71].

Однією з областей інфопростору, в якій використання державної мови складно регулюється, а то й оминається увагою, є цифрові інтерактивні продукти. Проте саме за їхнього посередництва відбувається як освіта, так і самоосвіта, зрештою – і просто інформування про новини та буденна комунікація. Поширення державної мови в таких продуктах (узагальнено – комп'ютерних програмах) відбувається через так звану локалізацію.

Перш за все варто розділити поняття перекладу та локалізації. Етимологія слова «локалізація» вказує на те, що це переклад тексту, зроблений для представників конкретної «локації»: жителів території, носіїв певної культури. Тобто, не дослівний, а з додаванням лексики, життєвих прикладів, за вживання яких сприйняття інформації цільовою аудиторією буде найефективнішим.

Найчастіше термін «локалізація» застосовується щодо текстів комп'ютерних програм: так званих застосунків і відеоігор. Зазначимо різницю між ними: застосунки (також відомі як додатки чи узагальнено програми) мають утилітарне призначення, тоді як відеоігри призначені для розваги чи імітації іншої діяльності, як-от навчальні симулятори.

Проте, локалізацією можна називати також і адаптацію текстів книг, написів у кінофільмах, навіть цілих сцен, поданих не буквенно-цифровим текстом, а й, наприклад, деталями побуту.

Однак, понад інше, слід звернути увагу на локалізацію застосунків і відеоігор, де вона найбільш виразна. Як здобувачі освіти, так і педагоги, звикли до російськомовних локалізацій, звідки маємо вже майже усталені терміни «отменить», «приложеніє», «избранное» тощо. Слід зауважити, що перехід на україномовну локалізацію стає дедалі масовішим завдяки кількох причин. Це і зростання легкості створення локалізації (зокрема із залученням самих користувачів, як-от через сервіс «Lokalise») і спрощення вибору мови (наприклад, у Windows 10 чи багатьох вебглядачах на кшталт Chrome), і прагнення розробників виділити свою продукцію/сервіси на фоні англо- чи російськомовних. Україномовність стає ознакою елітарності, а слідом – буденністю, як відбувається з багатьма нововведеннями. Але здобуття елітарності неможливе без попередніх інвестицій у якість продукту.

Щодо відеоігор, їхня репутація як творів для суто дітей і підлітків відходить у минуле. Водночас це не дає підстав заперечувати значний вплив відеоігор на формування їхніх навичок і світогляду. Згідно з матеріалом «Уніан», ринок українських відеоігор у 2019 році майже вдвічі перевищив ринок кіно і шлях до цього рекорду не був стрімким [3].

Хоча тема ігрових технологій не рідкість у середній освіті, україно- чи російськомовні педагоги цікавляться тим, у що грають їхні учні за своїми ПК чи смартфонами. Ще менше тих, які використовують відеоігри для освіти на будь-якому з її рівнів. Як всяка гра, відеогра моделює певні ситуації, розігрує історії, що сприяють формуванню навичок, засвоєнню знань на основі особистого досвіду. Елементи ігор, включені до навчання, – вказує один із провідних дослідників ігровізації Карл Капп, – полегшують навчання, сприяють мотивації через наочність досягнень [1].

Навіть без прямої освітньої мети, відеоігри за посередництва посилань на інші твори масової культури, наукові, філософські, морально-етичні ідеї слугують потужним засобом формування світогляду.

Для успішної ігровізації, навчання та виховання через гру, власне гра повинна бути доступною державною мовою. Успішність тут окреслюється не

тільки зрозумілістю для здобувачів освіти, а й результатом – випуском з закладу соціально активної людини, що цінує і підтримує самобутність, волю, соборність, гідність України. Такі риси, зокрема, описує Стратегія національно-патріотичного виховання (Указ Президента України 18 травня 2019 року № 286/2019) [6].

Мовне питання у відеоіграх загострилося після збройних конфліктів на Донбасі. Мова, окрім засобу комунікації, слугує засобом маркування «своїх» і «чужих». Засилля російськомовних творів на території України підтримує двомовність, ослаблює самоідентифікацію громадян як представників української нації, сприяє подвійній самоідентифікації, за якої вони приймають мовно-культурні правила, коли споживають зарубіжну культурну продукцію.

Відеоігри довго лишалися осторонь мовного питання через те, що їхня локалізація для поширення на території України відбувалася виключно російською, від початку зайнявши домінантні позиції. У плані організації як процесу, локалізація відеоігри складніша, ніж дубляж або переозвучення фільму, позаяк потребує роботи з багатьма файлами гри із використанням різного програмного забезпечення.

Принципова відмінність тексту відеоігри полягає у його нелінійності. У грі можливі різні варіанти відповідей персонажів, різні описи подій, предметів тощо, залежно від поведінки гравців. Особливість візуальної мови – у типовій грі положення віртуальної камери огляду не задане жорстко, відкриває широкі можливості до ведення оповіді через ландшафт, архітектуру, зміну світлотіні.

Локалізація називається повною, якщо перекладено наекранний текст, звук і супутню документацію. Українських локалізацій такого виду обмаль, більшість – це часткові локалізації, тобто лише наекранного тексту. Водночас сам процес локалізації може бути формою ігровізації у середній та вищій освіті, коли здобувачі освіти власноруч перекладають тексти обраних ігор.

Можливості для локалізації відеоігор українською мовою з'явилися відтоді ж, відколи відеоігри з'явилися на теренах України. Разом із тим аж до 2010-х років вона лишалася справою аматорів, найчастіше окремих осіб.

Значною мірою таке становище зумовлювалося виділенням видавцями відеоігор регіону СНД як цілком російськомовного. На практиці цей регіон часто позначався як «Росія», подібно як Північноамериканський нерідко позначається «США».

З огляду на це, українська геймерська культура зросла на російськомовному ґрунті, не задумуючись про саму можливість українізації. Тільки з 2010-х видавці почали офіційно співпрацювати з ентузіастами української локалізації, передусім публікуючи їх на платформі «Steam». Завдяки цьому офіційну українську локалізацію отримали головні ігри корпорації Valve (власниця «Steam»): Counter-Strike: GO, Dota 2, Dota Underlords, Half-Life: Alyx. Слід зауважити, що всі перераховані ігри розроблені за кордоном і отримали локалізацію російською мовою раніше. Домінування російської мови пояснюється економічною не вигідністю витратити ресурси на локалізацію українською, сумнівами в її окупності, та позицією видавців, що російською володіють всі потенційні покупці гри на пострадянському просторі.

Деякі студії створили локалізації українською самотужки, але роками пізніше після локалізації російською для ігор серії S.T.A.L.K.E.R, Козаки, Metro 2033. Лише декілька ігор від українських розробників, таких як Cradle чи The Sinking City, отримали локалізацію українською поряд з іншими мовами одразу ж на старті продажів.

Облік відеоігор, локалізованих українською, суперечливий. До прикладу, у вересні 2021 року пошук у Steam видавав понад 1500 позицій [4]. Тоді як вебсайт GameTranslation.net повідомляє про 341 гру [2]. Розбіжність може пояснюватися тим, що в Steam окремо враховуються як самі ігри, так і доповнення до них. В усякому разі, у цій сфері є суттєві позитивні зрушення, знання та користування якими належить враховувати в системі освіти.

Українська освіта, зокрема середня, завдяки впровадженню НУШ має нагоду посилити інтеграцію інтерактивних електронних цифрових творів до освітнього та виховного процесу. Проте наслідки цієї інтеграції прямо залежать від того, якою мовою будуть локалізовані твори. Укріплення ідентичності на

ґрунті мови з найменшого можливого віку зумовлює вироблення власних, ефективних стратегій діяльності в умовах Української держави. Розрив системи середньої освіти з масовою художньою культурою, зокрема відеоіграми, складає суттєву небезпеку для державної культури. Локалізація слугує тут потужним інструментом впливу на формування світогляду здобувачів освіти, в підсумку укріплюючи позиції України як соціального організму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Kapp K. Thinking about Gamification in Learning and Instruction. URL: <http://karlkapp.com/thinking-about-gamification-in-learning-and-instruction/> (дата звернення: 12.09.2021).
2. Каталог ігор з українською локалізацією в Steam. URL: <https://uk.gamettranslation.net/list/> (дата звернення: 12.09.2021).
3. Коршунов С., Степурок Н. Труднощі перекладу. Чому в іграх немає української локалізації та як це виправити / Уніан. URL: <https://www.unian.ua/games/half-life-ta-cs-go-chomu-tak-malo-igor-z-ukrajinskim-perekladom-igri-11154386.html> (дата звернення: 12.09.2021).
4. Пошук Steam: Українська. URL: <https://store.steampowered.com/search/?tags=-1&category1=998&supportedlang=ukrainian&l=Ukrainian> (дата звернення: 12.09.2021).
5. Річний звіт про стан дотримання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у 2020 році / Т. Кремін'я та ін. Київ : К.І.С., 2021. 176 с.
6. Указ Президента України Про Стратегію національно-патріотичного виховання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 12.09.2021).

УДК 94 (477.84)

Гринюка Богдан Михайлович,
кандидат історичних наук, вчитель історії
Тернопільської загальноосвітньої школи
І–ІІІ ступенів № 22;
старший науковий співробітник науково-
дослідного відділу «Адміністрації
історико-культурного заповідника
«Давній Пліснеськ», м. Львів

ДОБРОЧИННА ФУНДАЦІЯ ІМЕНІ КОРДУЛІ ФРЕДРО СЕЛА КОЦЮБИНЦІ

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. в с. Коцюбинці (тепер Васильковецької ОТГ Чортківського району Тернопільської області) діяла Добродіна фундація ім. Кордулі гр. Фредро («Kordule hr. Fredro»). Засновницею організації була тодішня власниця села – Кордуля Фредро

(Городиська). Відомо, що 1 липня 1857 р. фундацію створили, а 30 грудня того ж року її затвердило намісництво під номером «1. 48781». Метою зазначеної організації був розподіл відсотків з облігації на суму в 1000 корон. Так, щороку 5% від загальної суми розподілялося між 10 найбіднішими селянами с. Коцюбинці й присілку Зелений Кут (тепер вул. Зелений Кут) [5, s. 659].

4 листопада 1858 р. фундацію перереєстрували, а 11 лютого 1859 р. затвердили статут під № L5118 [2, арк. 84]. Між іншим, 4 листопада 1858 р. фундація отримала дві облігації в Крайовому Банку (№ 8066 і № 8318), номіналом 1000 злотих, які там знаходилися під 4% річних [2, арк. 17]. В 1864 р. дохід організації становив 52 флорина 50 корон [4, s. 500]. Згодом в 1868 р. / 1869 р. Йосиф Прус Яблонівський надав одну облігацію (1000 корон) на існування доброчинної фундації. З того часу в документах вказано, що опікувався організацією Оскар Городиський [3, s. 1; 2, арк. 1].

Пізніше, в 1874 р. майно закладу оцінювалося у 1050 золотих, а дохід за рік становив 52 золотих 69 крейцерів [6, s. 659]. В 1875 р. фундація отримала дохід на суму 52 золотих 50 крейцерів [6, s. 664], а упродовж 1878–1888 рр. – 94 злотих і 50 гроша [7, s. 658; 8, s. 644; 9, s. 650; 10, s. 650].

1 лютого 1893 р. фундація отримала дві облігації на 200 корон: серія «В» № 17554 і серія «В» № 14554 [2, арк. 53]. Згодом, на 1899 р. майно оцінювалося в 2000 корон, а дохід за 1898 р. становив 90 злотих 50 гроша [11, s. 804], за 1901 р. – 181 корону [12, s. 804], за 1907 р. – 176 корон [13, s. 933]. Остання інформація про Доброчинну організацію ім. Кордулі гр. Фредро с. Коцюбинці датується 30 грудня 1916 р. [2, арк. 100]. Ймовірно, що після цього вона перестала існувати. Отже, впродовж існування Доброчинна фундація ім. Кордулі гр. Фредро с. Коцюбинці опікувалася 10-ма найбіднішими селянами с. Коцюбинці й присілку Зелений Кут.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гринюка Б. Коцюбинці та Чагарі: історико-краєзнавчий нарис. Тернопіль, 2019. 592 с.
2. Центральний державний історичний архів України м. Львів, ф. 165, оп. 2, спр. 87, 100 арк.

3. Część nieurzędowa. Wyciąg z protokołów posiedzeń Wydzisłu krajowego // Gazeta Lwowska. № 65. 20 marca 1869. S. 1.
4. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1864. Lwów, 1864. 645 s.
5. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1874. Lwów, 1874. 830 s.
6. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1875. Lwów, 1875. 837 s.
7. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1883. Lwów, 1883. 856 s.
8. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1884. Lwów, 1884. 837 s.
9. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1887. Lwów, 1887. 854 s.
10. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1888. Lwów, 1888. 857 s.
11. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1899. Lwów, 1899. 1135 s.
12. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1901. Lwów, 1901. 1161 s.
13. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1907. Lwów, 1907. 1342 s.

УДК: 378.147

Кавецький Віктор Євгенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри педагогіки
і психології та інклюзивної освіти
Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ УЧНЯМИ ЗЗСО

У часи складних суспільних трансформацій важливою складовою державної політики має стати створення сприятливих умов для підготовки висококваліфікованих фахівців, які спрямовуватимуть свої зусилля на розвиток економіки країни. Слід зазначити, що на дане питання звертав увагу ще перший президент України М. С. Грушевський, який ставив завдання спрямовувати освітню політику на професії вкрай потрібні молодій державі. Покоління, на які чекає Україна, «повинні бути людьми діла реального, практичного: спеціалісти - адміністратори, фінансисти, економісти, знавці військового й морського діла, техніки різних категорій – технологи, механіки, електротехніки, гірняки,

гідротехніки, агрономи» [5]. Очевидно, що виконання поставлених завдань можливе лише при організації високоефективної профорієнтаційної роботи, спрямованої на підготовку оптантів до свідомого профсамовизначення. Важливо сформулювати в учнів активну життєву позицію, необхідні компетентності щодо побудови професійної кар'єри, враховуючи зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на процес самовизначення особистості.

Проблемами професійної орієнтації і психологічного супроводу професійного самовизначення особистості займалися Є. Борисова, Е. Зеєр, Є. Клімов, М. Пряжніков, М. Тименко, Б. Федоришин, С. Чистякова та ін. Соціально-економічні передумови професійного самовизначення молоді аналізували В. Єндальцев, Г. Коряков, І. Назімов, В. Савченко, М. Тітма, Г. Чередніченко, В. Шубкін, В. Ядов. Т. Єфімова дослідила чинники забезпечення готовності школярів підліткового віку до професійного самовизначення, О. Джура окреслив роль освіти в системі факторів вибору фаху учнями, І. Хом'юк, В. Петрук визначили фактори впливу на професійне самовизначення особистості в умовах ринкової економіки. Водночас залишається недостатньо розкритим питання врахування впливу соціально-економічних чинників на професійне самовизначення школярів на сучасному етапі розвитку країни. Тому метою статті є аналіз тенденцій формування і розвитку соціально-професійних орієнтирів школярів і виокремлення чинників, що впливають на процес вибору особистістю напряму професійної діяльності.

У «Положенні про професійну орієнтацію молоді, яка навчається», професійну орієнтацію визначено як комплексну науково обґрунтовану систему форм, методів і засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному, свідомому професійному виборі та в трудовому становленні [1]. Є. Клімов, розглядаючи професійне самовизначення, зазначає, що кожний окремий, навіть незначний, вибір на життєвому шляху, є обов'язковим, тобто певним ланцюгом кроків, що взаємодоповнюють один одного. Він починається з більш або менш розгорнутого орієнтування в обстановці, далі може йти обробка й оцінка можливих варіантів подальшої дії та її наслідків, більш або

менш виявлена боротьба прагнень і, нарешті, формування того чи іншого рішення. Роблячи послідовні вибори, людина не звужує свої можливості, втрачаючи не обрані варіанти, а навпаки, відкриває для себе новий світ, розширює свій вибір [2]. Отже, в основі професійного самовизначення лежить прийняття рішень особистістю стосовно процесу професіоналізації і подальша їхня реалізація. На цей процес прямо чи опосередковано впливають певні чинники.

С. Чистякова й М. Захаров виявили кілька груп факторів, що впливають на професійне самовизначення:

- загальні – фактори макросередовища, зміст яких залежить від суспільно-економічного ладу суспільства – соціально-економічні умови життя людей, духовна культура суспільства, ЗМІ;
- регіональні (зовнішні) – фактори, що відбивають особливості економічного або демографічного розвитку конкретного регіону – мережа професійних закладів освіти, форми проведення дозвілля і т. п.;
- індивідуальні (внутрішні) – індивідуально-психологічні й фізіологічні особливості людини.

Г. Саппа виділив три великих групи факторів, що впливають на професійне самовизначення сучасної учнівської молоді: чинники мікросередовища, що містять комплекс прямих або непрямих профорієнтаційних впливів на суб'єкта професійного самовизначення, чинники макросередовища як комплекс об'єктивних соціально-економічних, політичних і демографічних умов, що впливають на професійне самовизначення, та чинники, що відображають індивідуальні особливості особистості [4].

Є. Климов вказує на необхідність зважати при підготовці оптантів до вибору напряму професійної діяльності на такі чинники:

1. Позиція старших членів сім'ї або осіб, які їх замінюють.
2. Позиція однолітків, товаришів, «значущих інших» з кола позасімейного спілкування.

3. Позиція (щодо даного учня) вчителів, вихователів, класного керівника, практичного психолога.

4. Сформовані до даного моменту особисті професійні плани оптанта (включаючи і випадок їх повної відсутності).

5. Здібності, вміння, досягнутий рівень розвитку учня як суб'єкта діяльності.

6. Рівень домагань учня на суспільне визнання.

7. Інформованість щодо питань, пов'язаних з вибором професії.

8. Схильності до тих чи інших видів діяльності [3].

Отже, в профорієнтаційній роботі слід враховувати як наявні професійні інтереси, потенційні можливості оптантів, мотиваційне ядро професійного самовизначення, так й чинники, що так чи інакше впливають на його формування. З метою визначення позицій учнів щодо вищезазначених аспектів було проведено дослідження щодо соціально-професійних орієнтирів випускників шкіл Тернопільської області.

Найчастіше випускники ЗЗСО прагнуть опановувати професії лікаря (7,9%), програміста і маркетолога (по 7,5%), підприємця і журналіста (по 6,3%). Дана тенденція відповідає уявленням оптантів про престижність даних напрямів самореалізації. Мотиваційне ядро вибору майбутньої професії найчастіше складали такі чинники: відповідність професії інтересам (55,6%), можливість отримати інтелектуальне задоволення від роботи (49,2%), забезпечення потреби спілкування з людьми (42,9%), потрібність і перспективність професії (по 39,7%), відповідність професії здібностям оптанта (34,9%) і високе матеріальне забезпечення (33,3%). Отже, випускники ЗЗСО при виборі напряму професійної самореалізації намагаються врахувати як складові так званої «формули вибору професії» («хочу» – «можу» – «треба»), так і отримати матеріальне та інтелектуальне задоволення від праці.

Визначальним чинником впливу на вибір професії випускниками шкіл є батьки (14,5%), а також представники професії і ЗМІ (по 9,7%). Вплив педагогічних працівників на вибір фаху оптантами, фактично, не визнається

останніми. Водночас, значна частина респондентів (51,6%) зазначає, що на їхній вибір фаху ніхто не впливав. Ймовірно, що вплив тих чи інших чинників просто не усвідомлюється опитантами.

Кожен третій респондент бажає у майбутньому працювати у приватній фірмі (31,7%) або ж зайнятися індивідуальною підприємницькою діяльністю (30,2%). У державному ж секторі планують свою професійну самореалізацію лише 7,9% випускників ЗЗСО. Кожен другий опитант бажає самостійно шукати місце майбутньої роботи, кожен сьомий (14,3%) – за направленням, а кожен дев'ятий (11,9%) – за допомогою батьків і знайомих.

Загалом, у випускників ЗЗСО фіксується тенденція самостійно вирішувати питання, пов'язані з вибором напряму професійного самоздійснення: опитанти прагнуть зайняти активну позицію при виборі фаху, відкидаючи впливи сторонніх чинників; вони налаштовані самотужки шукати своє місце на ринку праці, насамперед, у приватному секторі або ж започаткувати власну справу. Важливо в діяльності сучасних профорієнтаторів враховувати вищезазначені тенденції і спрямовувати свої зусилля на створення сприятливих умов для свідомого самостійного професійного самовизначення сучасної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Збірник нормативних, інструктивних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян. К., 1997. С. 47.
2. Климов Е. А. Психология профессионала. М.-Воронеж: НПО «Модек», 1996. С.106–107.
3. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учебное пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2004. С. 231–233.
4. Саппа Г.-М. М. Процес професійного самовизначення учнівської молоді: модельний аналіз. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2 (53). С. 247.
5. Тхоржевский Д. О., Вихрущ А. В., Кухарський В. М. Трудова політехнічна школа: міфи і реальність (1917-1941рр.). К.: Укр. пед ун-т ім. М.П.Драгоманова, 1994. С. 104.

Яковишин Руслан Ярославович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГА ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

***Анотація.** У статті аналізуються основні підходи вирішення проблеми підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми і молоддю; розкриваються характеристики факторів побудови системи підготовки педагогічних кадрів до навчання і виховання обдарованих дітей; визначаються базові складові їх психолого-педагогічної готовності до розвитку обдарованості.*

***Ключові слова:** обдарованість, обдарована особистість, педагог, система підготовки педагогів до роботи з обдарованими, психологічна готовність педагога до роботи з обдарованими дітьми та молоддю.*

Перспективним проєктом реформування, що відповідає умовам сучасної України і потребам українських дітей, є Нова українська школа. Людство переходить до нового типу цивілізації – інноваційного. Постає завдання – по-новому визначити мету навчання і функції навчального процесу. В якості провідної ідеї сучасної освіти повинен постати дитиноцентризм, що передбачає максимальне наближення навчання, виховання кожної дитини до її індивідуальних особливостей і обдарувань [2, 37].

Мета розвитку здібностей найпідготовленіших учнів – допомогти їм реалізувати свої індивідуальні якості, сприяти переорієнтації їхнього репродуктивного мислення на творче індивідуальне конструювання. У розвитку їхніх здібностей важливе значення має забезпечення та розширення інформованості у тих галузях, які їх цікавлять, організація для них різноманітної діяльності.

Обдарованість – це комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості й мотивації [1, 42].

Інтелектуальні здібності перевищують середній і високий рівні, творчість проявляється у новому і оригінальному підході до вирішення проблем і завдань, що стосується мотивації, то це єдність емоційно-вольових якостей: інтересу до певної діяльності і настирливості у досягненні мети. Обдаровані люди характеризуються наполегливістю, надзвичайно розвиненою працьовитістю, глибоким і стійким інтересом до певної діяльності.

Підготовка педагога до роботи з обдарованими дітьми має містити:

1. Формування знань (уявлення) про те, що таке обдарованість, хто такі обдаровані діти, які особливості їхнього навчання та розвитку у різних умовах.

2. Формування особистісного ставлення до обдарованого (як і до будь-якого іншого) учня не як до об'єкта педагогічного впливу, а як до суб'єкту спільної конструйованої педагогічної взаємодії, в ході якої відбувається навчання і розвиток учнів.

Навчання основних організаційних форм, психологічних і дидактичних методів практичної роботи з обдарованими дітьми [5, 118].

Можна виділити основні заходи щодо роботи з обдарованими учнями:

1. Надання їм можливості виконувати більший обсяг навчальних завдань. При цьому має бути витриманий оптимальний обсяг додаткової роботи з обдарованими учнями.

2. Збільшення кількості завдань має поєднуватися з обов'язковим підвищенням їх складності. Це сприятиме інтелектуальному розвитку, формуванню здібностей.

3. Забезпечення зростання творчої активності шляхом розвитку в учнів вміння виділяти проблему, створювати проблемні ситуації у процесі навчання і знаходити шляхи їх вирішення, відбирати і структурувати навчальний матеріал, виділяти головне, суттєве; прагнення до самовдосконалення.

4. Пошук вчителем дієвих стимулів для активізації творчості учнів, диференційований підхід, заохочення обдарованих учнів до творчого пошуку [6, 49].

Поради вчителям щодо роботи з учнями із ознаками обдарованості:

1. До обдарованих дітей треба ставитися спокійно. Вчитель повинен створити таку атмосферу в класі, у якій успіхи «зоряного хлопчика» (або дівчинки) викликали не почуття заздрості чи роздратування, а повагу з боку його однолітків.

Постійна недоброзичлива оцінка вихователя може призвести до втрати дитиною впевненості у своїх силах, тим самим приглушити здібності. Однак інша крайність «захвалювання» – викликає зарозумілість, що не менш шкідливо. Оцінка, яку дає педагог, має бути вимогливою, але доброзичливою, щоб зміцнювати віру в успіх.

2. Треба допомогти такій дитині, тобто дати їй завдання складніше. Кожне наступне завдання має бути більш складним, ніж попереднє, і водночас посильним.

3. Ефективне застосування методики самостійного опрацювання (дослідження) учнем нової теми. На півріччя кожен одержує свою серію завдань різної складності, які треба вирішити самостійно. Після цього поступово завдання розбирають усім класом.

4. Якщо сфера інтересів і набір здібностей учня досить вузькі, завдання вчителя – розвивати ці здібності максимально, щоб у майбутньому ця людина була здатна професійно використовувати наявні в неї здібності і стати винятковою у своїй галузі.

Талановитим дітям необхідне особливе середовище, необхідні труднощі, оскільки легкі успіхи за низьких вимог і загального слабого фону загрожують швидкою деградацією [8, 18].

Для успішної роботи з обдарованими дітьми вчителю необхідно:

1. Використовувати у своїй роботі систему пошуку обдарованих і талановитих дітей.

2. Виявляти здібності учнів за такими параметрами:

- характеристика уваги;

- особливості мислення;

- характеристика пам'яті;

- особливості темпераменту з урахуванням їх в організації навчальної діяльності.

3. Внести зміни до поурочних і тематичних планів, де передбачалась би цілеспрямована робота з кожною обдарованою дитиною.

4. Використовувати на уроках мотиваційні установки, які орієнтують учнів на навчання «хочу все знати», а не «хай мене навчать».

5. Використовувати на уроках самостійні творчі завдання, роботи пошукового характеру.

6. Поєднати навчальні знання з науковим пізнанням: науковим пошуком істини, експериментуванням, спостереженням у природі, синтезом і аналізом природних явищ [10, 122].

Основні заходи щодо роботи з обдарованими учнями:

1. Надання їм можливості виконувати більший обсяг навчальних завдань.

2. Збільшення кількості завдань має поєднуватися з обов'язковим підвищенням їх складності. Це сприятиме інтелектуальному розвитку, формуванню здібностей.

3. Забезпечення зростання творчої активності шляхом розвитку в учнів вміння виділяти проблему, створювати проблемні ситуації у процесі навчання і знаходити шляхи їх вирішення, відбирати і структурувати навчальний матеріал, виділяти головне, суттєве, прагнення до самовдосконалення.

4. Пошук вчителем дієвих стимулів для активізації творчості учнів, диференційований підхід, заохочення обдарованих учнів до творчого пошуку [3, 89].

Отже, основним принципом правильної ефективної роботи з обдарованими учнями є адекватність у виборі навчально-виховних програм. На думку

фахівців, ці програми повинні якісно відрізнятися від програм, розрахованих на дітей із середніми можливостями, але ця різниця не повинна здійснюватися за рахунок збільшення обсягу навчального матеріалу, темпу навчання або включення завдань з програм для більш дорослих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми / Л. В. Антонюк. *Шкільна бібліотека*. 2016. №5. С.41–43.
2. Барко В. В, Панок Л. В., Лазаревський С. П. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навально-виховному процесі: методичні рекомендації / В. В Барко, Л. В. Панок, С. П. Лазаревський. Тернопіль, 2000. 85 с.
3. Бухлова Н. Б. Обдарована дитина. Психолого-педагогічний супровід / Н.Б. Бухлова. К. : Шкільний світ, 2013. 104 с.
4. Вауліна О. М. Закордонний досвід у роботі з обдарованими дітьми / О. М. Вауліна, Є. М. Бурилова. *Початкове навчання та виховання*. 2015. №31–32. С.36–39.
5. Володарська М. О. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва, С. М. Полуніна. Харків : Основа, 2010. 190 с.
6. Голуб Т. І. Виховуємо обдарованих дітей (Батьківський катехізис, або Закони розумно-організованого сімейного виховання школярів). *Завуч*. 2004. №22. С.47–53.
7. Котляревська О. О. Обдарована дитина: знахідка чи проблема. О. О. Котляревська. К.: Каравела, 2014. С.40–47.
8. Матвійчук В. Виявлення та підтримка обдарованих дітей / В. Матвійчук. *Психолог*. 2014. №9. С.18–19.
9. Серапулова Є. П. Виховання обдарованої дитини / Є. П. Серапулова. *Початкова школа*. 2000. №2. С.3–5.
10. Туріщева Л. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми / Л. В. Туріщева. Х.: Основа, 2008. С.122.

УДК 351

Хома Світозара Олегівна,
завідувач центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПАТРІОТИЗМ ЯК СУСПІЛЬНА ТА ОСОБИСТІСНА ЦІННІСТЬ, ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ПОЧУТТІВ НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ СТЕПАНА БАНДЕРИ

Анотація. У статті окреслено питання, пов'язані з постатями та подіями в контексті вивчення інноваційного виховного процесу, формуванням

громадянської компетентності та патріотичних цінностей учнівської молоді на прикладі життя і діяльності Степана Бандери.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання, формування цінностей, виховне середовище, формування патріотизму, громадянин-патріот нової формації, Степан Бандера.*

Почуття патріотизму є однією із провідних цінностей, якими має оволодіти підрастаюча особистість. Великою мірою, без цього почуття її соціальне життя буде неповноцінним, надзвичайно збідненим, оскільки вона перебуватиме поза важливими зв'язками і відносинами, які визначають її соціальну позицію, суспільно значуще функціонування, внутрішнє душевне задоволення, самооцінку, життєвий успіх.

Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим, національно-патріотичне виховання є важливим сектором освітнього процесу.

Патріотизм особистості закономірно пов'язаний з гуманізмом, соціальною справедливістю, турботою, взаємоповагою. Загалом морально невихована особистість не може бути й патріотом, оскільки це почуття асоціюється з любов'ю до рідної землі, родини, народу.

Виходитимемо з того, що всі вищі духовно-моральні утворення (і насамперед почуття патріотизму) народжуються з буттєвих ставлень у гущині реального життя, до якого залучається особистість на кожному віковому етапі. Причетність виховання до всіх аспектів життя суспільства й відповідна турбота мають бути визначальними для патріота-громадянина.

Потужним виховним чинником щодо цього повинна виступити сім'я: батьки мають стати для виховання прикладом як високо свідомі члени суспільства, як носії активної громадянської позиції. А педагогам слід створювати ситуації для формування у вихованців діяльнісного ставлення до всього, що об'єднується поняттям «національні скарби», до національних св'ят і традицій, особливо до етнічного коду, який створив націю і захищав її високі

ідеали. Нині надзвичайно важливо виховувати у дітей та молоді готовність до захисту Батьківщини. Відтак, виховання патріотизму передбачає розуміння підростаючою особистістю того факту, що це почуття вже наявне у її житті тут і тепер; звичайно, одні його аспекти досконалі, а над іншими треба ще працювати.

Саме національно-патріотичне виховання закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку на засадах гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Виклики сучасного суспільства ставлять перед системою освіти завдання виховати громадянина-патріота нової формації (ініціативну особистість продуктивно-діяльнісного типу, яка бачить перспективи своєї держави, готова відстоювати її інтереси).

Відтак, зусилля педагогів мають бути спрямовані на підвищення рівня патріотизму молодого покоління шляхом оптимальної організації відповідної виховної роботи. Особливу увагу потрібно зосередити на змісті заходів з національно-патріотичного виховання. Для цього слід враховувати, що на особистісному рівні патріотизм – найважливіша, стійка характеристика людини, що виражається у її світогляді, моральних ідеалах, нормах і проявах поведінки. Це високо смислова безумовна якість-цінність, що виражає ставлення людини до Батьківщини, народу, держави й до самої себе.

Завдання закладів освіти – так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності.

Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого смислу, тобто сприймалися не лише розумом, а й «серцем».

Метою заходів у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді у закладах освіти є сприяння набуттю дітьми та молоддю досвіду патріотичних дій, виховання їх у дусі патріотичного обов'язку.

На кожному історичному етапі розвитку будь-якого суспільства зміст і спрямованість патріотизму визначаються, насамперед, духовним і моральним кліматом, історичним корінням, що живить суспільне життя багатьох поколінь, політикою держави, згуртованістю громадян навколо національної ідеї.

Водночас хочу наголосити, що у сучасних умовах перед Україною постало завдання вироблення такого змісту патріотизму, що якнайбільше сприятиме вихованню громадян-патріотів у ХХІ столітті, а не сліпо копіюватиме варіанти патріотичного виховання попередніх століть.

Можна також сказати, що патріотизм – це своєрідний формат життєвих орієнтацій громадянина у реалізації його життєвої стратегії, що відповідає реальним соціальним інтересам й очікуванням його найближчого оточення, громади, суспільства і держави, закарбований у його свідомості, віднайдений у смислі власного існування і втілений у способі життєдіяльності.

Хто не знає минулого, той не вартий майбутнього. Молоде покоління українців повинне знати власну історію, знати, хто ми і чиї діти, знати яким шляхом йшов наш народ до незалежності, яку ціну було сплачено за те, щоб «Не вмерла України ні слава, ні воля».

Особливого значення набуває ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху, зокрема у ХХ-ХХІ століттях це ОУН, УПА, дисидентський рух, студентська Революція на граніті, Помаранчева революція, Революція Гідності та ін.

Важливим завданням є розгляд порівняльно-історичних відомостей про переривання державності в інших європейських країнах, які сьогодні представлені потужними європейськими націями. Спеціального розгляду потребують історичні обставини, що призводять до переривання державницької традиції.

Історія України – це не тільки події, а й історичні постаті. На прикладах життя, діяльності і боротьби ми маємо виховувати нове покоління патріотів. Якщо говорити про найвідомішу постать українського націоналістичного руху, провідника Організації українських націоналістів Степана Бандеру, то матимемо безліч прикладів діяльнісного патріотизму.

Степан Бандера й надалі залишається в Україні «суперечливою», неоднозначно трактованою постаттю. Хоча, якщо розібратися, то це цілком цілісний, однозначний (для українців – точно позитивний) історичний персонаж. І те, що він залишається для більшості «суперечливим», «неприйнятним», – це передусім проблема самих українців, зокрема, нерозуміння ними справді важливих моментів своєї історії. Хоча радянська пропагандистська машина цілеспрямовано очорнювала Степана Бандеру, не зупиняючись навіть перед цинічним обманом, «бандерівство» так і не вдалося знищити.

Як пояснити це? Адже про С. Бандеру маємо вкрай мало вартих уваги, партійно незаангажованих публікацій (особливо створених для широкого загалу). Серед них можу відзначити хіба що книжку Галини Гордасевич «Степан Бандера: людина і міф» (до речі, авторка більшу частину життя мешкала на Донбасі). Немає також наукової біографії С. Бандери. Хоча питання про це порушували. Словом, про цю особистість більшість українців (навіть його прихильники) мають приблизне уявлення. Та все ж свідомі українці інстинктивно відчують: Степан Бандера – їхній герой. Вони з гордістю іменуються ім'ям бандерівців.

Цікаві факти

Степана Бандеру, зважаючи на його проблеми зі здоров'ям, не хотіли приймати до «Пласту» – української скаутської організації, яка робила ставку на фізичне загартування та патріотичне виховання молоді. Степан все ж домігся, щоб його прийняли в «Пласт».

Середню освіту Бандера здобував у Стрийській українській гімназії. У хворобливого, низького зросту хлопця, звісно, було мало шансів завоювати

увагу й повагу товаришів. Та все ж йому це вдалося. Зі спогадів випливає, що в нього був незалежний характер, міг, відстоюючи свою позицію, піти на конфлікт із вчителями. Водночас, учився добре.

У старших класах гімназії Степан Бандера долучається до підпільного українського націоналістичного руху. Можна шукати безліч причин того, чому він це зробив. Певну роль зіграла позиція батька, свідомого українця, виховання у сім'ї, атмосфера, яка панувала в Стрийській українській гімназії, а також вплив старшого товариша – тезки Степана Охримовича, який і долучив Бандеру до націоналістичного руху. Однак, на мою думку, не останню роль у цій справі зіграв юнацький максималізм, прагнення до героїчного, намагання самоствердитися. Цікаво, що Степан Бандера свідомо готувався до мучеництва заради ідеї. Відомо про такий факт: у 15 років, дізнавшись про страдницьку смерть української націоналістки Ольги Басараб, Степан вирішив «поекспериментувати», довідатись, чи зможе він витерпіти катування. Для цього почав заганяти собі голки під нігті, саме за цим його застала сестра Володимира. Потім, за свідченням товаришів, Бандера, вже навчаючись у Львівській політехніці, бив себе ременем, припікав пальці, затискав їх між дверима й одвірками тощо.

Тобто, він знав, що може потрапити до в'язниці. Знав, як там знущаються з українських націоналістів. Зокрема, його товариша С. Охримовича польська поліція забила до смерті. Тому С. Бандера готувався до цього. Можна в цьому свідомому мучеництві побачити й відгомін християнських ідей. Адже, вихований у родині священника, Степан знав життя святих, те, як вони упокорювали муками своє тіло, страждали заради християнства. Це могло бути для нього взірцем.

Чому саме Бандера став найвідомішим оунівським діячем, символом українського націоналізму, «відсунувши» на задній план діяльність таких видатних особистостей, як Євген Коновалець чи Роман Шухевич, не кажучи вже про інші, «менш помітні» фігури? У цьому теж можна розгледіти певну загадку чи містику.

Якими б складними не були обставини, але під керівництвом Бандери ОУН стала ефективною структурою, яка помітно впливала на українське життя.

Отже, виховання на його прикладі, і взагалі на героїчних прикладах української історії є важливим аспектом патріотичного виховання.

Патріотизм проявляється у вчинках і діяльності людини, він завжди конкретний і спрямований на реальні об'єкти. Діяльнісна сторона патріотизму є визначальною, оскільки саме вона здатна перетворювати чуттєве начало в конкретні для України, держави і суспільства справи і вчинки. Роль і значення патріотизму зростають на крутих поворотах історії, коли об'єктивні тенденції розвитку суспільства супроводжуються найвищим напруженням сил його громадян (війни, соціальні конфлікти, криза, стихійні лиха тощо). У такі часи проявам патріотизму притаманні високі «благородні» пориви, особлива жертівність в ім'я всього народу, своєї Батьківщини, що змушує говорити про патріотизм як складне і, безумовно, особливе явище.

Патріотизм постає своєрідним форматом життєвих орієнтацій громадянина у реалізації його життєвої стратегії, яка відповідає реальним соціальним інтересам й очікуванням його найближчого оточення, суспільства й держави, закарбована в його свідомості, віднайдена у сенсі власного існування й утілена у способі життєдіяльності.

Відтак, можемо зробити висновок, що засадничою ідеєю патріотизму є безумовне і безкорисливе служіння Батьківщині, народу, державі заради суспільного благополуччя. Саме так, як це робив Степан Бандера.

Українське суспільство наразі як ніколи відчуває потребу в моральній активності кожної особистості, здатної до прояву таких чеснот, як відповідальність, чесність, справедливість, гідність, милосердя, толерантність, доброзичливість, готовність допомогти іншим. Сьогодні затребуване вміння працювати з іншими, здатність протистояти виявам несправедливості й жорстокості.

Військові дії на Сході нашої держави актуалізували такі моральні цінності, як діяльнісна відданість Батьківщині й готовність до самопожертви з

любові до людей. Це вимагає виховання таких якостей особистості, як доброзичливість, прагнення здійснювати добрі вчинки; терпимість до недоліків і помилок оточуючих, здатність просити прощення та прощати, прагнення примиряти тих, хто не порозумівся, не відповідати злом на зло; людинолюбство, повагу до індивідуальності особистості та думки оточуючих, відповідальність за своє рішення; чесність, правдивість, справедливість, турботливість, чуйність до людей, співчуття, послух; працьовитість, дбайливе ставлення до праці іншого, бажання радувати своєю працею інших; совісність, здатність чути «голос совісті», про соціальну поведінку.

Просоціальна поведінка є досить розповсюдженою формою людської активності, що відіграє вагомий роль у міжособистісних стосунках, внутрішньогруповій взаємодії, спілкуванні та спільній діяльності людей. Саме тому деякі дослідники розглядають просоціальну поведінку також як систему певних моральних якостей, відносин, які характеризуються специфічними почуттями, потребами, мотивами й навичками; особливу форму внутрішньої самоактивності, що дає змогу людині наслідувати моральні норми і соціально позитивні дії, пропоновані в обраній культурі.

Зважаючи на суголосність патріотизму й просоціальної поведінки та актуальність її формування в учнів, педагоги мають спонукати дітей та підлітків докладати зусилля для власного і водночас – суспільного благополуччя, бо ж Україна сьогодні як ніколи потребує громадян, творчих, здатних на духовне, моральне й соціально-культурне самотворення та просоціальне служіння державі й суспільству. І саме приклад самозабезпечення, самодостатності, успішності, співчуття, почуття солідарності й активної життєвої позиції молодій людині можуть бути запорукою виховання гідного громадянина-патріота.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
2. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.
3. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р .

4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей». URL : [https ://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/](https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/).

5. Бех, І. Д., Журба, К. О., Киричок, В. А., Чорна, К. І., Назаренко Г. А., Шкільна І. М. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2011.

6. Галина Гордасевич. Степан Бандера: людина і міф. КМ-БУКС, 2018.208 с.

УДК 378.015.31:17.022.1

Коротюк Зоряна Михалівна,

методист, в.о. завідувача навчально-методичного центру психологічної служби і соціальної роботи

Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль;

Надвенична Тетяна Лонгінівна,

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач психологічної служби

Тернопільського Західноукраїнського національного університету, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Основною моральною цінністю у ХХІ столітті стає відповідальність, яка поширюється на всі сфери життя та спрямована в майбутнє. Від розвитку цього почуття залежить напрямок розвитку цивілізації й існування людства взагалі. Відповідальність – це вимога до людини, яка полягає в здатності передбачати результати власного вибору, об’єктивно оцінювати свої дії та аналізувати їх.

Відповідальність покладається першочергово для таких наук, як педагогіка, психологія, філософія, аксіологія і т. д. Вітчизняні педагоги – О. Сухомлинська, Т. Левченко, О. Савченко, І. Бех – говорять про необхідність формування особистості на основі загальнолюдських моральних цінностей, серед яких вагоме місце посідає відповідальність, а тому спрямовують зусилля на виховання вільної гармонійної особистості, здатної відповідально ставитися до життя, навчання, діяльності, природи, сім’ї, здоров’я тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що проблема виховання відповідальності особистості досліджувалась багатьма педагогами різних епох і формацій.

Так, Я. Коменський у структурі особистості головним вважав почуття совісті та обов'язку, що виявляються через її відповідальність. Ж. Ж. Руссо одним із перших впровадив у науковий обіг поняття «індивідуального обов'язку особистості». Видатний український філософ-просвітитель Г. Сковорода розглядав процес формування відповідальності як перетворення відповідальних почуттів і відповідальної поведінки у звичку. На його думку, кожна людина відповідальна перед собою та іншими за обране нею місце в системі суспільних відносин і реалізацію своїх можливостей у власній діяльності. Погляди Г. Сковороди втілені в ідеї «сродної праці», близької внутрішньої суті людини, що, безперечно, передбачає наявність у індивіда сформованої звички відповідальної поведінки [4].

У педагогічній системі В. Сухомлинського відповідальність розглядається як здатність особистості самостійно формулювати обов'язки, виконувати їх і здійснювати самооцінку та самоконтроль. Вся система виховання В. Сухомлинського спрямована на формування людини, її духовної суті, моральності. А моральною особою дитина може стати лише тоді, коли в її душі «назавжди оселяться совість, соромливість, відповідальність і обов'язок». Це, на думку педагога, чотири найважливіші джерела, що живлять моральну доблесть і культуру особистості [5, с. 261]. С. Рубінштейн розглядав відповідальність як втілення істинного, найглибшого і принципового ставлення до життя. Це не тільки усвідомлення індивідом усіх наслідків уже зробленого, а й відповідальність за все втрачене, тобто «здатність людини детермінувати події, вчинки на момент їх здійснення і у процесі виконання аж до радикальної зміни всього життя» [2]. Водночас психолог зазначав, що відповідальність не виступає відданістю формальному обов'язку, догмі, вірністю раз і назавжди усталеним правилам, а є «здатністю у процесі життя бачити, виділяти, ставити проблеми, вчасно їх усвідомлювати і приймати відповідальні рішення» [2].

Таким чином, можна твердити, що в основу відповідальності С. Рубінштейн покладає не лише завдання, яке людина має виконати, не вчинок, якого вимагають від неї певні обставини чи суспільні норми, а насамперед ті дії, які вона могла б здійснити. Саме у цьому й виявляється потенційний аспект відповідальності.

Вивчення наукового доробку вітчизняних й зарубіжних дослідників показало, що вони схильні пов'язувати феномен відповідальності із зростанням моральної цілісності особистості, інтегрованості різних проявів моральної поведінки, усвідомленості й готовності виконувати обов'язок, здатністю відчувати і сприймати моральні почуття, безконфліктно вирішувати питання моралі у спілкуванні та міжособистісній взаємодії.

Значного поширення проблема визначення відповідальності як найголовнішої цінності технологічної цивілізації набула у працях німецько-американського філософа Г. Йонаса, науково-філософський доробок якого має величезний вплив на свідомість нашого часу. Важливість і актуальність поглядів Г. Йонаса полягає в тому, що він брав за основу сучасну цивілізацію й сучасні умови та враховував найбільші досягнення науки й техніки, а також місце людини в системі «людина-техніка-технологічна цивілізація».

Слово «відповідальність» (Verantwortung) має в німецькій мові два взаємопов'язаних значення (те ж саме відбувається і в українській мові): відповідальність «за» щось чи когось та відповідальність «перед» кимось. Перше передбачає відповідальність людини за власні вчинки, за наслідки своєї діяльності, відповідальність за когось, задля чогось.

Друге значення – відповідальність перед кимось: іншими людьми, суспільством, Богом. Для Г. Йонаса відповідальність «за» є більш важливою порівняно з відповідальністю «перед». Архетипом такої відповідальності є відповідальність за дитину, яка не може відстоювати та захищати власні права. Безпомічна дитина є архетипом суцього, де перетинаються буття й належність: дитина повинна бути. Тому Г. Йонас звертається до відповідальності, яка викликана не формальним законом, а почуттям відповідальності [1, с. 383].

Особливу увагу Г. Йонас звертає на виховання. Через виховання дитина входить у суспільство, світ інших людей, знайомиться з новим середовищем, тобто її життя вже виходить за межі суто родинних стосунків. Спочатку індивід засвоює мову, потім суспільні цінності, норми, правила поведінки й у такий спосіб стає членом більшої спільноти. Сфера приватного життя вже починає охоплювати й громадське. Інакше кажучи, «громадянин» є метою виховання, він не формується лише зусиллями держави, оскільки є частиною батьківської відповідальності.

Цей факт має зворотний бік. Держава має відповідати та піклуватися про виховання дітей, а батьки виховують їх для держави. Держава здійснює вплив на формування своїх громадян через різні установи й заклади, що знаходяться під її компетенцією та наглядом. Таким чином здійснюється політика у сфері виховання.

Відповідальність має справу з майбутнім. Кожного дня люди турбуються про те, яким буде наступний день, що треба зробити. Але коли йдеться про відповідальність та майбутнє, то тут уже вирішального значення набувають зовсім інші виміри. Майбутнє усього існуючого стає спільним предметом усіх окремих дій відповідальності, які завжди опікуються саме ближнім. Це сфера майбутнього передбачення, інше є непередбачуваним унаслідок багатьох причин, серед яких основними є невідомі об'єктивні обставини, спонтанність та свобода життя [1, с. 162-165].

Отже, «принцип відповідальності», проголошений Г. Йонасом, є основним моральним імперативом майбутнього, має бути покладений в основу етики майбутнього й стати для кожного його власною філософією життя. Основна ідея такої філософії полягає у відповідальності перед майбутніми поколіннями за наслідки власної діяльності заради збереження життя, природи й буття.

Відповідальність є найважливішою якістю людини, тому що, беручи на себе відповідальність, вона самореалізується. Відповідальність – усвідомлення особистістю власної повинності, власних обов'язків і розумне їх виконання.

Тому відповідальність постає у структурі особистості провідною цінністю, характеризує її соціально-моральну зрілість. Для такої особистості соціальні вимоги і моральні приписи є внутрішніми регуляторами діяльності і поведінки, вона готова свідомо відповідати за ці види активності. Відповідальність є необхідною ознакою зрілого вчинку, а все життя особистості – складною сукупністю вчинків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. К.: Лібра, 2001. 400 с.
2. Рубинштейн С. Л. Принципы и пути развития психологии / С.Л. Рубинштейн. М., 1959.
3. Савчин М. В. Відповідальність: смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості / М. В. Савчин. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 10–18.
4. Сковорода Г. С. Твори: у 2-х т. / Г.С. Сковорода. К.: Обереги, 1994.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. К. : Рад. школа. Т. 4, 1977. 640 с.
6. Титаренко Т. Практична психологія для вихователя. Вип. 1. К.: ВПОЛ, 1993.
7. Ушинський К.Д. Вибрані пед. твори: у 2-х т. / К.Д. Ушинський. К.: Рад. школа, 1983.

УДК 371

Брик Роман Степанович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри менеджменту
і методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Проголошена в Україні докорінна освітня реформа має відповісти на глобальні виклики сьогодення та забезпечити розвиток освіти в умовах змін. Школа, бажаючи бути сучасною та відповідати потребам динамічного світу, повинна підготувати учнів до життя в суспільстві, якому необхідні компетентні та конкурентоспроможні громадяни. Перехід усіх ланок освіти на компетентнісно орієнтовану модель спонукає до якісних змін у процесі

безперервного професійного розвитку вчителів. «Нині суспільство потребує вчителів, які є компетентними, вмотивованими, ІКТ-грамотними, здатними до професійної рефлексії, відкритими до змін та новацій нової української школи, готовими допомагати учням розвивати життєві уміння» [5].

Педагогові доводиться самотійно розв'язувати такі завдання, які раніше не входили до його компетенції – діагностування, прогнозування, проєктування, розроблення авторських освітніх програм, оптимізація всіх аспектів освітнього процесу тощо. Саме тому особливої гостроти й актуальності набувають питання підвищення й розвитку професійної компетентності педагогічних працівників.

Відповідно до термінології Національної рамки кваліфікацій компетентність визначено як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [2].

Поняття «компетентність педагога» поєднує його теоретичну та практичну готовності до здійснення педагогічної діяльності, характеризує його професіоналізм та педагогічну майстерність. Науковці пояснюють поняття професійно-педагогічної чи педагогічної компетентності, зокрема: як складової професійно-педагогічної культури (Є. Бондаревська, І. Ісаєв, В. Лозова); як характеристики професіоналізму (Е. Зеєр, А. Маркова); як готовності до професійно-педагогічної діяльності (О. Дубасенюк, І. Колеснікова).

Як зазначає Отич О.М.: «Професійно-педагогічна компетентність – це сформована в процесі учіння і розвинена в ході професійної дії, інтегративна якість педагога, утворена системою ключових, загальних і спеціальних компетенцій, які є сукупністю професійно значущих знань, умінь, навичок, ставлень, досвіду, критичних поглядів, оцінок і властивостей, що забезпечують успішну реалізацію педагогічної дії» [3].

А. Маркова виділяє такі види професійної компетентності:

- спеціальна компетентність – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проєктувати свій подальший професійний розвиток;

- соціальна компетентність – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в певній професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї праці;

- особистісна компетентність – володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку засобами протистояння професійним деформаціям особистості;

- індивідуальна компетентність – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності в межах професії, готовність до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень [1].

Педагогічний професіоналізм, педагогічна компетентність розглядаються у контексті безперервної педагогічної освіти й педагогічної діяльності, вимог до педагога і його підготовки.

Вимоги, висунуті до вчителів відповідно до професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», містять інноваційні компоненти на основі компетентісно-орієнтованого підходу. Документом визначено загальні (громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька) і професійні компетентності вчителя. До переліку професійних компетентностей увійшли: мовно-комунікативна, предметно-методична, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична, педагогічне партнерство, інклюзивна, здоров'язбережувальна, оцінювально-аналітична, проєктувальна, інноваційна, прогностична, організаційна, рефлексивна, здатність до навчання впродовж життя [6].

Аналізуючи стан законодавчого забезпечення підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників, варто наголосити, що у

Законі України «Про освіту» цьому питанню присвячена Ст. 59. Зокрема в ній зазначається про те, що професійний розвиток педагогічних працівників передбачає постійну самоосвіту, участь у програмах підвищення кваліфікації та будь-які інші види і форми професійного зростання. Підвищення кваліфікації може здійснюватися за різними видами (навчання за освітньою програмою, стажування, участь у сертифікаційних програмах, тренінгах, семінарах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо) та у різних формах. Педагогічні працівники самостійно обирають конкретні форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації [4].

Закон дає змогу педагогові прогнозувати власну траєкторію професійного розвитку та зростання, максимально розкрити індивідуальний творчий потенціал. Однак актуальною проблемою є організація й управління особистим професійним розвитком в умовах сучасності, пошук індивідуальних шляхів його реалізації.

Тернопільський ОКІППО, будучи складовою сучасної системи підвищення кваліфікації, ставить за мету максимально задовольнити професійно-фахові, індивідуальні, соціокультурні запити замовників освітніх послуг, створити такий відкритий освітній простір, що мотивує до постійної творчої самоактуалізації шляхом формальної та неформальної освіти, передбачає впровадження багатоваріантних освітніх програм, моделей, форм освіти дорослих, реалізацію інноваційних методологічних підходів, андрагогічних технологій тощо. Це вагомий чинник поглиблення професійного досвіду, взаємозбагачення фахівця новими перспективними знаннями, розвитку професійних компетентностей.

Отже, процес розвитку професійної компетентності педагогічних працівників є цілісним і водночас динамічним, оскільки передбачає адаптивність у підходах до змісту та вибору форм і методів у організації освітнього процесу. Від набутого і вдосконаленого рівня професійно-педагогічної компетентності педагога, його професійної відповідальності,

творчості та ініціативи безпосередньо залежить формування нового громадянина держави, патріота з активною життєвою позицією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Маркова А. К. Психология профессионализма. М.: Просвещение, 1996. 308 с.
2. Національна рамка кваліфікацій / Додаток до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23.11. 2011 р. № 1341. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.
3. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи : підручник / О.М. Отич. Кіровоград : Імекс – ЛТД, 2014. 208 с.
4. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 24.09.2021).
5. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8> (дата звернення: 24.09.2021).
6. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: наказ Міністерства розвитку економіки України від 23 грудня 2020 року № 2736. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv> (дата звернення: 23.09.2021).

УДК 378:004

Городецька Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Цифровий світ змінюється щороку, з'являються нові платформи, вебсервіси, гаджети. Все це пропонує нам нові можливості, але і створює виклики, до яких потрібно бути готовими. Найголовніший принцип цифрової грамотності – це постійне навчання й розуміння того, як стрімко змінюється наш світ [3].

Цифрова компетентність – це впевнене, критичне, відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності (роботи) та участі у житті суспільства. Вона включає

цифрову та інформаційну грамотність, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту (зокрема програмування), кібербезпеку та вирішення проблем [3].

Особливу увагу слід звернути на уміння і навички, характерні для цифрової компетентності, яка є однією з ключових компетентностей педагога:

- ❖ розуміння необхідності вирішення поставленого завдання;
- ❖ уміння знаходити дані, необхідні для реалізації задуму;
- ❖ здатність створювати прообраз творчої діяльності відповідно задуму;
- ❖ володіння інформацією про можливості цифрових технологій;
- ❖ здатність вибрати ту технологію, що відповідає характеру творчої професійної діяльності;
- ❖ здатність до самонавчання (прагнення до оволодіння новими технологіями);
- ❖ здатність до прогнозування (планування) різноманітних підходів для реалізації задуму;
- ❖ уміння створювати та підтримувати позитивну почуттєво-емоційну атмосферу;
- ❖ відповідальне ставлення до виконання поставленого завдання;
- ❖ здатність оцінювати продукт та отриману інформацію з точки зору реалізації в професійній діяльності;
- ❖ поширення інформації про створений продукт та інше [3].

Важко уявити сучасний світ без цифрових технологій. Вони охоплюють щоразу більше сфер нашого життя. Сьогодні замало розуміти, як використовувати технології. Стає важливим вміти:

- критично оцінювати цифровий контент;
- визначати задля чого його розробили [2].

Цифрова грамотність надзвичайно важлива як ключове вміння для нашого сучасного інформаційного світу. Педагоги відповідально ставляться до розвитку власної цифрової грамотності.

Цифрова грамотність охоплює здатність:

- працювати з гаджетами індивідуально або колективно;
- використовувати ресурси та інструменти цифрового світу;
- ділитися власними думками та ідеями;
- ефективно спілкуватися в Інтернеті;
- усвідомлювати, що таке належне користування цифровими технологіями;
- знаходити та критично оцінювати інформацію;
- усвідомлювати соціальні та культурні контексти у яких створюють та використовують цифрові медіа;
- усвідомлювати правила безпеки у цифровому світі;
- критично оцінювати пастки та ризики;
- сповна користуватися можливостями, які надають цифрові технології для різних цілей [2].

Існує три рівні цифрової грамотності:

- 1) *рівень компетенцій* – це уміння, поняття, підходи, ставлення та інше.
- 2) *рівень використання* – це застосування цифрової компетенції у певному контексті;
- 3) *рівень трансформації* – це креативність та інновації у цифровій сфері [2].

Цифрова грамотність створює нові перспективи та вектори розвитку людини і частково є передумовою виживання людства у широкому розумінні цього слова. Адже з розвитком цифрової економіки та поглибленням цифрових можливостей дуже сильно змінюється антропологія людини, і це пов'язано з появою нових поколінь, які якщо не народжені відразу всередині цифрового простору, то значною мірою взаємодіють із ним на базовому, повсякденному рівні з дуже раннього віку [1, с. 130].

Основні аспекти розвитку цифрової грамотності у здобувачів освіти:

- необхідно дізнатися, що діти вже знають про цифрову грамотність;
- на основі цієї інформації будувати подальший зміст освітнього процесу;
- поглибити знання учнів про цифрову безпеку;

- використовувати уже готові стратегії розвитку цифрової грамотності;
- обмінюватися досвідом використання цифрових технологій з колегами;
- використовувати сучасні технології під час навчання;
- пропонувати здобувачам освіти завдання створювати медіатексти різних форм та жанрів;
- ділитися з учнями думками щодо використання сучасних технологій [2].

Сьогодні в умовах інформатизації освіти та становлення НУШ, тільки неперервне підвищення рівня цифрової компетентності педагогів дозволить оперативно та адекватно реагувати на всі змінні прогресивні умови професійної діяльності. Просто користуватися смартфоном чи ноутбуком і мати доступ до Інтернету – ще не означає володіти цифровою грамотністю. Це здатність ефективно та безпечно використовувати сучасні цифрові технології у роботі та навчанні, в професійному та особистісному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бречко О. Фінансова і цифрова грамотність як базові складові розвитку сучасного інформаційного суспільства. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С. 129–135.
URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38305/1/%D0%91%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%BE.pdf>
2. Вербовий Андрій. Цифрова грамотність (онлайн-курс «Ключові уміння 21 століття») (лекція). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=tLca8IBUPa8>.
3. Кобеляцька М.О. Розвиток цифрової компетентності педагога в інформаційно-освітньому середовищі ЗП (ПТ)О. URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-cifrovo-kompetentnosti-pedagoga-v-informaciyno-osvitnomu-seredovischi-zp-pt-o-112756.html>.
4. Тренінг «Цифрова грамотність – необхідний навик сьогодення». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5m923EvxGGc>.
5. Цифрова грамотність необхідна кожному через 5 основних причин. URL: <https://ilarionove.otg.dp.gov.ua/ua/novini-ta-podiyi/novini/cifrova-gramotnist-neobhidna-kozhnomu-cherez-5-osnovnih-prichin>.

УДК 159.927

Бернадин Оксана Орестівна,
викладач кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ В ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ

Сучасна Україна, вступивши у третє тисячоліття, перебуває в стані пошуку свого шляху розвитку. Українська спільнота переживає процес підготовки докорінної реформації всіх сфер суспільства; в тому числі і в освіті. В свою чергу, стан розвитку системи освіти має значний вплив на всі аспекти життя і діяльності країни, соціуму, людської цивілізації. Формування інноваційного освітнього простору залежить від багатьох факторів, головним із яких є особистісне зростання педагогів, прагнення до самовдосконалення та саморозвитку. Це могутній стимул для забезпечення розбудови такого освітнього простору, у якому особистість із раннього дитинства усвідомлювала б свою суспільну значущість і через систему ціннісних ставлень набувала досвіду взаємодії з соціумом.

Як і у світі, в Україні креативність сьогодні виходить на перший план у життєвому просторі молодого покоління. Творчі особистості цінуються, а характерні якості креативності перебувають на перших позиціях у резюме осіб, котрі прагнуть працевлаштуватися. Тому сучасна парадигма освіти вимагає впровадження в освітній процес інноваційних технологій, методів і форм навчання, спрямованих на розвиток особистості, що володіє нестандартним, креативним мисленням.

В енциклопедії освіти зазначено, що креативність – це творчий дух, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що виявляються не тільки в оригінальних продуктах діяльності, а й у мисленні, почуттях, спілкуванні з іншими людьми [2, с. 432].

Концепцію креативності як феномену творчості було введено в науку американським психологом Джо Пол Гілфордом. Він і сформулював основні критерії креативності: 1) здатність до виявлення і постановки проблем; 2) здатність до генерування великої кількості ідей; 3) гнучкість – продукування різноманітних ідей; 4) оригінальність – спроможність продукувати віддалені

асоціації, незвичні відповіді, відповідати на подразники нестандартно; 5) здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі; 6) уміння вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу [1].

В основу сучасних концепцій освіти покладена ідея розвитку особистості дитини, її творчих здібностей. «Особистість – істота активна, яка прагне до самостійних дій, до певної незалежності, до творчої ініціативи. Це діяч, а не споглядач. Творчість є універсальним і природним способом існування людини» [3, с. 28]. У дорослої людини актуалізується творчий потенціал тільки тоді, коли виникає внутрішня потреба до цього. «Без бажання творити, людину практично неможливо спонукати до творчості» [5, с. 31].

Отже, креативність – це характеристика особистості, яка на даному етапі розвитку педагогіки визначається не лише здатністю до творчості, але і комплексом інших властивостей особистості. Креативність, як властивість особистості, розуміється широко, з позиції особистісного підходу, який дозволяє трактувати цю властивість як явище, що розвивається [7].

Людству потрібна компетентна особистість, яка вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати здобуті знання та набуті вміння для креативного розв'язання проблем. Творчість і креативність забезпечують поступальний рух суспільства вперед, його розвиток.

Кен Робінсон, гуру в області розвитку людського капіталу, писав: «Креативність зараз настільки ж важлива в освіті, як і грамотність» [4].

Креативність має ряд переваг: допомагає вирішувати існуючі проблеми, адже саме хороша ідея здатна допомогти знайти вихід з тупикової ситуації, а креативне мислення підштовхує особистість знаходити різноманітні шляхи розвитку; робить життя нескінченно різноманітним; дозволяє реалізувати творчий задум; допомагає знайти шляхи для самореалізації; а креативне мислення підштовхує особистість знаходити різноманітні шляхи розвитку;

Наш час – це час суттєвих змін у науці, техніці, інформаційному середовищі, освіті. Суспільству потрібні люди, які здатні приймати нестандартні рішення. Тому одним із пріоритетних напрямків політики нашої

держави є турбота про обдаровану і талановиту молодь, її творчий, інтелектуальний, духовний та фізичний розвиток. Одним із вирішальних чинників розв'язання цих завдань є розвиток креативного мислення учнів. Щоб здатність до креативного мислення не залишалася лише в пасивному стані, щоб отримати певні результати, потрібен постійний стимул, двигун, що активізуватиме творчість.

Розвиток творчого потенціалу необхідно розпочинати з дитинства. Кінцевий результат творчого потенціалу – це створення нового, оригінального, цікавого. Кожна людина наділена природними здібностями і талантами. Завдання викладача – допомогти максимально розкритися, реалізувати свої можливості.

Педагогічною аксіомою сьогодення має бути теза: щоб успішно розвивати креативність школярів, сучасний викладач сам повинен бути креативною особистістю, прагнути до подолання в собі сили шаблону та формальності у викладанні навчального матеріалу. Становлення викладача в розвитку творчого освітнього процесу включає у себе оновлення функцій, таких як швидкість, гнучкість і оригінальність мислення.

Сучасний педагог модернізує змістовий компонент, застосовуючи групи методів продукування ідей: методи проблематизації, методи продукування ідей, методи, спрямовані на розвиток аналітичних умінь. Креативний викладач – це викладач, який має власний стиль викладання, який формується під впливом як внутрішніх (попередніх знань, досвіду, професійних якостей), так і зовнішніх факторів (нормативних засад професійної діяльності, необхідності постійного підвищення кваліфікації). Таким чином, джерелом педагогічної діяльності, що дозволяє розвиток креативності в учнів є той же вчитель і його професійна компетентність, в тому числі, насамперед, його креативне ставлення в навчальному процесі.

Прихильники теорії розвивального навчання виділяють декілька головних моментів, які сприятимуть створенню в освітньому просторі креативної атмосфери: учитель повинен навчитися демонструвати дітям живе мислення,

він виступає не як носій певної готової інформації, а як людина, яка знає, як набути знання; знання на уроках не повинні бути лише репродуктивними, вони формулюються шляхом колективних роздумів на основі наявних знань і фактів з минулого досвіду дітей; основною метою уроку є не пошук і розв'язання певних кількісних навчальних завдань, а створення таких проблемних ситуацій, у яких повинна з'явитися думка, постійно працювати дитяча інтуїція, здогадка, творча уява тощо [9, с. 36].

Створення креативного освітнього середовища передбачає: виховання в учнів поваги до почуттів та емоцій іншої людини; надання можливості креативного розвитку. Викладач має кожен урок будувати так, щоб в учнів постійно був стійкий інтерес до предмету та процесу пізнання, навчальна активність, бажання творити і пізнавати.

Отже, творчий педагог – це особистість, яка характеризується високим рівнем педагогічної креативності (креативні риси особистості й додатково сформовані мотиви, особистісні якості, здібності, які сприяють успішній творчій педагогічній діяльності), відповідним рівнем знань предмета, який викладає, набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, які за сприятливих для творчості вчителя умов забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей [6].

Одним із ключових є твердження В. Сухомлинського, що першочергове завдання школи полягає в тому, щоб відкрити в кожній людині творця, поставити його на шлях самобутньо-творчої, інтелектуально-повнокровної праці. Розпізнати, виявити, розкрити, виплекати, випестувати в кожному учні його неповторно-індивідуальний талант – значить підняти особистість на високий рівень розквіту людської гідності [8, с. 102].

Отже, застосування креативного підходу до процесу навчання дозволяє максимально ефективно активізувати найважливіший ресурс – людський. У процесі застосування креативного підходу найбільш повно розкриваються індивідуальні особливості і креативні здібності кожного суб'єкта освітнього

процесу, а колективна навчальна діяльність збагачується знаннями і досвідом, що призводить до створення креативного продукту. Креативний підхід допомагає навчити особистість таким важливим професійним якостям як уміння адаптуватись до змін, вирішувати проблеми та навчатись упродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гилфорд Дж. Три стороны интеллекта / Дж. Гилфорд; пер. с англ. Э. А. Голубевой. Психология мышления / ред. А.М. Матюшкина. Москва: Прогресс, 1965. С. 443–456.
2. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества. М.: Академический проект; Культура, 2005. 304 с.
4. Кен Робінсон для TED: Якою повинна бути освіта – Студвей : веб-сайт. URL:<https://studway.com.ua> > ken-robinson.
5. Кудрявцев В. Т. Проблемы обучения: истоки, сущность, перспективы. М.: Знание, 1991. 80 с.
6. Ознаки педагогічної креативності: веб-сайт. URL:<https://dobr-cdut.jimdofree.com> > app > download.
7. Павленко В. В. Креативність: сутнісна характеристика поняття / В. В. Павленко. *Креативна педагогіка*. Житомир, 2016. Випуск 11. С.120–131.
8. Сухомлинский В. А. Избранные произведения: в 5 т. Киев: Радянська школа. 1980. 670 с
9. Чудновский В.Э. Одаренность: дар или испытание /В.Э. Чудновский, В.С. Юркевич. М.: Знание, 1990. 122 с.

УДК 94(477)+37(092)

Кучер Людмила Андріївна, методист,
в. о. завідувача лабораторії науково-
дослідного та навчально-методичного
забезпечення дисциплін еколого-
природничого спрямування ТОКІППО,
м.Тернопіль;
Миколів Зоряна Петрівна, методист
лабораторії науково-дослідного та
навчально-методичного забезпечення
дисциплін еколого-природничого
спрямування ТОКІППО, м.Тернопіль

ДАНИЛО ЗУБИЦЬКИЙ: ВИДАТНА ОСОБИСТІСТЬ НАУКОВОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

В історії кожного народу є видатні особистості, якими пишаються співвітчизники, а їхній внесок у розвиток і становлення державності у своїй галузі діяльності заслуговує на загальне визнання та

повагу. До них належить Данило Никифорович Зубицький – людина великого розуму, ґрунтовних знань, чесна, проста, чуйна та обдарована.

Данило Зубицький народився 29 лютого 1924 р. у селі Покотилово Новоархангельського району Кіровоградської області. З дитячих років його душа тягнулася до рослин, а серце – до людей. Виростаючи серед буяння трав, п'яних пахоців землі й неба, він взяв від природи все цілюще і добре, щоб потім дарувати це людям, поліпшуючи їх здоров'я [1].

Вже у юнацькі роки Д. Н. Зубицький володів ґрунтовними знаннями травникарства і зміг допомогти собі власними ліками після контузії під час бойових дій Другої світової війни. Саме це й утвердило майбутнього фітотерапевта у визначенні фаху. Тому в 1948 році Данило Никифорович вступив до Первомайської фельдшерсько-акушерської школи Міністерства охорони здоров'я УРСР, а в 1950 році закінчив її повний курс. Після цього тривалий час працював фельдшером, збираючи і вивчаючи упродовж багатьох років народні засоби та методи лікування людей лікарськими рослинами [4].

Данило Зубицький від природи був незрівнянним психологом, філософом, тонким знавцем людської душі. Він володів непохитною вірою у правоту своєї справи, непересічною витримкою, значним працелюбством, наполегливістю для досягнення мети. Вміння спостерігати і глибоко переживати людські проблеми надавало йому творчих сил створювати нові ліки проти різних захворювань. Ці клопіткі дослідження дали можливість визначити найефективніші лікарські рослини для лікування багатьох захворювань, навіть тяжких.

Дослідження із створення фітотерапевтичних прописів і технологій їх виготовлення Д. Н. Зубицький розпочав у 40-ві роки. Тоді він, ще невідомий травознавець, написав перші історії хвороб людей, які звертались до нього за допомогою. У цих історіях міститься значний фактичний матеріал про методи діагностування захворювань, властивих народній медицині, перебіг хвороб, а також наслідки ефективного лікування. Завдяки експедиціям у регіони України, вивченню досвіду народних цілителів, Данило Зубицький зібрав тисячі

рецептів народної фітотерапії, однак застосовував їх у лікуванні лише після ретельного вивчення, перевірки й удосконалення. Особливу увагу він приділяв дослідженню терапевтичної дії рослин на людський організм, а виготовлені ліки випробовував спочатку на собі. Для глибшого пізнання лікувальних властивостей рослин, пошуків оптимально допустимих, нешкідливих для організму доз прийому фітоліків Д. Н. Зубицький вивчав вітчизняні та зарубіжні раритетні видання, посібники і довідники, здобуваючи глибокі наукові знання у галузі фармакогнозії і фітотерапії.

Завдяки багаторічному широкомасштабному вивченню рослин, Данило Зубицький сформував свою, науково обґрунтовану позицію не лише щодо їхніх лікувальних властивостей, але й побічної, шкідливої дії на людський організм. На такі застереження він звертав особливу увагу користувачів народної фітотерапії. Володіючи знаннями у цій галузі, Д. Н. Зубицький для власних потреб розробив класифікацію лікарських рослин за біологічною дією на організм людини. За основу для цієї класифікації він взяв лікувальну цінність значного і різноманітного видового складу рослин та особливості їх застосування в народній медицині. Ним також обґрунтовано оптимальні співвідношення для використання лікарських рослин та їх сумісність під час виготовлення ліків. Саме збалансоване поєднання окремих інгредієнтів забезпечує фітотерапевтичний ефект його авторських прописів.

Розробки Данила Зубицького спрямовані на ефективне вирішення проблем фітотерапії – профілактику і лікування захворювань загалом, але особливо поширених на території України. Так, у післявоєнний період (50-ті роки), коли поширилось захворювання на ревматизм, він зцілював хворих своїми авторськими прописами, які пізніше одержали назву «ревматизан», «ревмокардин», «фриктіум», «розтирання Данила Зубицького».

Упродовж 60-тих років широко використовувався його пропис «туберкан», який володіє туберкостатичною активністю, прискорює видужання хворих на туберкульоз, скорочує тривалість лікування, інгібує процеси поділу мікобактерій. Однак у зв'язку з рецидивами і поширенням цієї небезпечної

хвороби до рівня епідемії Данило Никифорович не зупинився на досягнутому, а продовжив свої розробки і винайшов нові прописи, що підвищують ефективність лікування запальних процесів у дихальних шляхах, усувають хронічні захворювання і водночас виявляють профілактичну дію. Це «пультизан», «легеневий бальзам», «імод», «броаст» та інші.

У 80-ті роки предметом його розробок стали засоби для лікування захворювань печінки та алергій, на які широко почало хворіти населення України після Чорнобильської трагедії. Д. Н. Зубицький створив три типи прописів холеазину для лікування захворювань печінки, жовчного міхура та жовчних протоків.

Плідними на розробку фітоліків були 90-ті роки минулого століття. Саме тоді Данило Никифорович значно розширив асортимент прописів для лікування захворювань серцево-судинної, нервово-психічної, сечостатевої, опорно-рухової систем організму [1].

Основи його методики зі створення лікарських препаратів походять від віковичних традицій народної медицини. Технологія виготовлення ліків за прописами Данила Зубицького заснована на використанні «живих» рослин, коли переробка сировини проводиться у день збирання. При цьому термін зберігання готових ліків сягає від одного до п'яти років без охолодження та захисту від світла [2]. Окрім цього, виготовлення фітоліків зі свіжозібраної сировини створює умови для збереження рослинних ресурсів, а отже, раціонального використання землі.

Д. Н. Зубицький багато років працював для досягнення однієї мети – розробити та виготовити екологічно чисті, лікувально-ефективні народні засоби з лікарських рослин України, які за ціною і кількістю були б доступні кожному громадянину нашої держави. Для її втілення у співпраці з Київським науково-дослідним інститутом (НДІ) фармакології і токсикології МОЗ УРСР, де Данило Никифорович займав посаду наукового консультанта впродовж 1989–1993 років, у 1990 р. було створено мале підприємство «Барвінок» з метою

виробництва лікарських засобів для задоволення потреб населення, а також повнішого й ефективнішого використання лікарських рослин [4].

«Я хочу створити аптеку народної медицини», – написав у своєму щоденнику Д. Зубицький далекого для нас 1960 р. Проте, аж у 1996 р. Данило Никифорович зміг заснувати і очолити підприємство «Народна медицина Зубицьких», а в 1998 р. – приватне підприємство «Народна медицина Данила Зубицького». Його мрія здійснилася [1]. Саме він відкрив у Києві першу в Україні аптеку народної медицини, яку пізніше розвинув у серію аптек «Народна медицина Данила Зубицького», що стало результатом праці, яка тривала понад півстоліття [3].

Д. Н. Зубицький докладав багато зусиль для популяризації та поширення здобутих ним знань у галузі фітотерапії, а тому ділився своїм значним досвідом, беручи участь у міжнародних науково-практичних конференціях із народної та нетрадиційної медицини. Його натхненна праця завжди привертала увагу наукової спільноти як в Україні, так і за її межами [4].

Данило Никифорович нагороджений почесними грамотами Фармацевтичної асоціації України за значні особисті заслуги в розвитку фармацевтичної галузі, соціальну і гуманітарну спрямованість діяльності, збереження та розвиток народних традицій, високий професіоналізм, сумлінну працю на благо народу України.

20 жовтня 1994 р. Д. Н. Зубицькому за впровадження в наукову і народну медицину нової технології з виробництва ліків із лікарських рослин та наукові праці в екології рішенням преміальної комісії Української екологічної академії наук присуджено премію ім. В. І. Вернадського. А 24 листопада 1995 р. Данила Никифоровича було обрано дійсним членом (академіком) Української екологічної академії наук. За вагомий внесок у вирішення проблем людини 8 січня 1998 р. його було обрано академіком Національної академії проблем людини.

У 1999 р. Радянська (нині Шевченківська) районна рада Києва за вагомий особистий внесок у створення матеріальних і духовних цінностей, досягнення високої майстерності у професійній діяльності, забезпечення ліками народної медицини населення та у зв'язку з 75-річчям від дня народження нагородила Д. Н. Зубицького Почесною грамотою.

3 грудня 2003 р. перестало битися серце відомого українського фітотерапевта, академіка Академії проблем людини та

Академії екологічних наук Данила Никифоровича Зубицького [1]. Поховали його на кладовищі «Берківці» у передмісті Києва [3]. Він віддав людям усі скарби свого розуму і таланту. Однак його справа

продовжує жити донині.

Коли на деревах бубнявіли брості, а на осонні, крізь прогріту першим весняним промінням землю, пробивалися тендітні первоцвіти, у його маленькому, виплеканому власними руками садку, дерева вибухали дивоквітом, а поряд із ними полум'яніли тюльпани, як чийсь відкриті серця, він виходив до них. І подовгу стояв тут, думаючи про щось своє, сокровенне. Пам'ятаймо ж його таким, живим, схожим на високе дерево у саду. Доброго серед добрих людей. Високого і красивого. У цвіту [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ансович Т.І. Відомий український фітотерапевт Данило Зубицький. *Лікар. справа*. 2010. № 1/2. С. 127–129.
2. Медичний центр Данила Зубицького. Династія. URL: <https://www.clinic.zubitsky.com.ua>.
3. Хомляк. М. М. Зубицький Данило Никифорович. *Енциклопедія сучасної України*: URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13947.
4. Чуб Є. Аптека Зубицьких. *Будьмо здорові*. 1995. № 2; *Зубицькі творять, уявляють, борються*. Трибуна, 1996. № 11–12.

Мочук Оксана Богданівна,
методист центру ІКТ, інформатики та
дистанційної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-СЕРВІСІВ ЯК ОДНА ІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Головними завданнями оптимізації педагогічної діяльності є уникнення формалізму, розвиток творчого потенціалу кожного вчителя, створення належних умов для самоосвіти та самовдосконалення членів педагогічного колективу. Як же варто побудувати методичну роботу з педагогічними кадрами, щоб кожен вчитель відчув ситуацію успіху, динаміку професійного росту, задоволення від роботи, потребу в самоосвітній діяльності?

Дистанційне навчання вчителів ТОКІППО в рамках підвищення кваліфікації проводиться на безкоштовній навчальній платформі **Moodle** і розглядається по-перше, як організація освітнього процесу, яка базується на принципі самостійного навчання вчителя – віртуальне навчання та характеризується тим, що вони здебільшого дистанційно опрацьовують зміст лекцій з методики викладання навчальних предметів, і виконують тестові завдання. Презентації, відеофрагменти, аудіофайли доповнюють навчальний матеріал лекцій. По-друге, передбачена певна кількість годин (16 годин) для навчання онлайн. Слухачі курсів у режимі онлайн присутні на лекційних заняттях, які відбуваються на платформі **Google Meet** та тривають 1 годину 20 хвилин, і працюють, практично, як на звичайному занятті, виконуючи завдання викладача і ставлячи при цьому запитання. До того ж, запитання, які ставлять викладачеві, і відповіді на них доступні відразу всім слухачам віртуального класу. Чат дає змогу вчителям і викладачеві поспілкуватися у режимі реального часу, обмінюючись враженнями і ставлячи актуальні запитання.

Навчальна платформа **Moodle** передбачає віртуальний діалог – взаємодія «багатьох до багатьох» означає, що можливе одночасне спілкування між слухачами однієї групи, які обмінюються між собою досвідом і враженнями, і не виключає взаємодії «одного до багатьох», оскільки викладач, відповідно до заздалегідь складеного графіка, працює відразу з усією групою. Така форма взаємодії нагадує традиційне навчання у класах слухачів із лектором, а віртуальне спілкування викладача і слухача за принципом «один до одного» відповідає за формою і змістом індивідуальній консультації. Слухачі курсів підвищення кваліфікації мають можливість листуватися з викладачем, ставити запитання й одержувати на них відповіді, обговорювати поточні проблеми й організаційні моменти.

Завершальним етапом підвищення кваліфікації є засідання круглого столу для слухачів різних курсів, після чого вони отримують посвідчення про завершення навчання у межах підвищення кваліфікації. Деякі категорії педагогічних працівників, відповідно до чинного положення про підвищення кваліфікації, виконують курсову роботу та захищають її у режимі онлайн.

У Тернопільській області, з метою розширення уявлення про педагогічний досвід, презентації існуючих інновацій в освіті, персоніфікації вчителя в Інтернеті, переорієнтування змісту традиційної методичної роботи на нову сучасну систему безперервної фахової освіти, наші вчителі мають можливість об'єднуватися у творчі/проблемні/дискусійні групи тощо.

Насамперед, творча група – це форма роботи, спрямована на підвищення рівня ІКТ- компетентності вчителів області, а також взаємодії та змістовного спілкування на відстані. Така робота є індивідуальним інструментом розвитку особистості, допомагає обрати свій «маршрут» і усвідомити здібності та, що потребують розвитку. Важливим на цьому етапі є вміння педагогів переорієнтовувати зміст традиційної методичної роботи на нову сучасну систему безперервної фахової освіти.

На відміну від традиційної творчої, віртуальні групи можуть мати більш розширену аудиторію. У такому форматі можна працювати у будь-який

зручний для себе час і в будь - якому місці, головне вихід у мережу Інтернет, наявність акаунта на gmail або реєстрація у соціальній мережі Facebook. Учасники процесу дистанційного навчання отримують нові можливості для індивідуальної самореалізації, розширюють зону активності, самовираження. Крім того, це дозволяє їм полегшити рутинну організаційну роботу та процес інформування, забезпечити оперативне спілкування з допомогою ІТ сервісів: **Google Meet, Hangout, Viber, Whats App, Skype...**

Також вони вдосконалюють вміння щодо роботи з різноманітним програмним забезпеченням та Інтернет-сервісами. Кожен учасник творчої групи додав до своєї «методичної скриньки» вміння створювати «карту знань», діаграми, об'єкти SmartArt, «хмари тегів», «хмари зображень», опитувальники у Google Формах, онлайнві кросворди та ребуси, інтерактивні мультимедійні вправи у сервісі **Learning Apps** тощо.

Активне впровадження нових технологій в освітній процес є одним із важливих напрямів створення єдиного інформаційного простору навчального закладу. Так, освітяни Тернопільщини активно запроваджують в освітній процес сервіси **WEB 2.0**. Це дає можливість їм самостійно створювати контент, змінювати його та керувати зв'язками між своїми та чужими матеріалами, що характеризується підвищеним рівнем комунікації та включення користувачів у процес використання та створення ресурсів, поновлення сервісів. Інформацію (текстову, мультимедійну) може розміщувати на сайті чи блозі будь-який користувач, а інші відвідувачі використовувати, покращувати, оцінювати, коментувати, тобто контролювати процес формування інформаційних ресурсів. Особливістю функціонування сервісів **Веб 2.0**. є легкість опанування даних технологій користувачами-початківцями, простота навігації, наочність тощо.

Одними з характерних ознак Web 2.0. є: колективна діяльність; можливість спостерігати за розвитком інших та вчитись у інших; обмінюватись інформацією; дистанційно навчатись; самостійно створювати контент мережі [10].

Користувацький пошук Google – безкоштовний сервіс компанії Google, який дозволяє створювати власні пошукові системи.

Блог (англ. blog, від web log, «мережевий журнал або щоденник подій») – це вебсайт, основний вміст якого – записи, що регулярно додаються, зображення або мультимедіа. Для блогів характерні короткі записи. За авторським складом блоги можуть бути особистими, груповими (корпоративними, клубними) або суспільними (відкритими). За змістом – тематичними або загальними. Відмінності блогу від традиційного щоденника обумовлюються середовищем, тобто його «мережністю»: блоги, зазвичай, прилюдні або хоч би доступні певній кількості користувачів Мережі. Це визначає і відмінності блогових записів від особистого щоденника: перші, зрештою, передбачають сторонніх читачів, які можуть вступити в полеміку з автором (у відгуках до блог-запису або своїх блогах).

Блоги характеризуються публікацією відгуків («коментарів») відвідувачами, що робить блоги середовищем мережевого спілкування.

1. Розміщення матеріалів та посилань на **веб-ресурси**. Можна використовувати свій блог для розповсюдження навчальних матеріалів або посилань на них; матеріали стають доступними для учнів як в школі, так і вдома.

2. **Онлайн-дискусії**. Залишаючи коментар до вашого повідомлення у блозі, учні стають учасниками справжньої дискусії.

3. **Створення публікацій**. На зміну шкільних стіннівок прийшли їх електронні замітники. Створіть власну шкільну газету онлайн.

4. **Дошка оголошень**. Блог можна використовувати як віртуальну дошку оголошень.

5. **«Пульт управління»** учнівськими блогами. Допоможіть учням у створенні власного учнівського блогу, і тоді вчительський блог стане своєрідним центральним пультом управління учнівськими блогами.

6. **Відкритий план уроку**. Розмістивши конспект уроку чи його план на своєму блозі, ви дасте змогу учням з ним ознайомитися і по можливості

підготуватися заздалегідь до уроку, а якщо залишиться щось незрозумілим, то учні зможуть ще раз розібратися самі чи поставити вам запитання.

7. **Засоби мультимедіа** на вашому блозі. За допомогою декількох кліків мишкою ви зможете продемонструвати навчальні матеріали до нової теми. Вбудовані відеоматеріали, презентації, гіперпосилання, аудіо лекції – це ваша колекція наочних засобів для уроків.

8. **Блог** – помічник вчителя-організатора. Ви можете використовувати свій блог для організації позакласних заходів.

9. **Зворотній зв'язок**. Ваш блог можуть читати не лише учні, а і їх батьки, колеги. Можна продумати можливості блогу для соціального контакту з батьками, влаштовувати батьківський лекторій, розміщувати шкільні фотографії. Батьки можуть писати коментарі.

10. Справжній **інтерактивний сайт**. Використовуючи можливості гіперпосилань, архівування, вбудованих мультимедіа ви отримаєте сучасний інтерактивний веб-сайт.

З вищезазначеного видно, що блоги можуть виступати не лише особистими щоденниками автора, а й бути осередком спільного розв'язання освітніх завдань.

У межах сервісів **Веб 2.0** важливе місце займають **вікі-проекти**. Основне їх призначення – накопичення та структуроване зберігання інформаційних матеріалів з можливістю редагування та обговорення цих матеріалів групами користувачів. Найбільшим та найвідомішим проектом став сайт Wikipedia.org .

Віртуальний освітній простір **ТерноВікі** (доступ: <http://wiki.ipro.edu.te.ua/index.php/>) розроблений на основі технології побудови веб-сайтів Wiki – системи зберігання та структурування бази знань, виявлення їх у гіпертекстовому форматі, забезпечення навігації та пошуку **Терновікі** для освітян Тернопілля – простір для надання інформаційної, методичної, організаційної допомоги всім учасникам освітнього процесу; формування єдиного підходу до організації навчання відповідно до сучасних потреб, вимог, викликів; надання можливості кожному обмінятися своїми здобутками та

напрацюваннями задля впровадження передового досвіду; спільного створення, зібрання та обміну інноваційними, сучасними, безкоштовними, вільно розповсюджуваними освітніми ресурсами; опанування нових інформаційних технологій; впровадження нових організаційних форм, методик освітньої діяльності.

Варто зазначити, що введення карантинних обмежень, перехід на дистанційне навчання стало викликом для всіх учасників освітнього процесу. Організувати якісне навчання з використанням цифрових технологій, мотивувати учня, вчителя, батьків, – завдання доволі складні. Оволодіння новими та інноваційними методиками, техніками свого викладання та співпраці з учнями та батьками спонукає педагогів (класних керівників) до ґрунтовного самоаналізу та перегляду власних можливостей і перспектив в онлайн-форматі.

Розв'язанню цих завдань може сприяти впровадження в освітній процес сучасних інтерактивних засобів навчання. По-перше, використання інтерактивних засобів дає змогу ефективно реалізувати ідеї змішаного навчання («blended learning») – найбільш перспективного підходу до організації навчання у сучасній освітній практиці багатьох розвинених країн (США, Німеччина, Австралія, Велика Британія, Японія та ін.). По-друге, розроблення навчальних програм, які передбачають застосування системи інтерактивних засобів навчання, оптимізує перехід від предметного принципу побудови змісту освіти до компетентнісної орієнтації навчальних курсів. По-третє, використання інтерактивних технологій сприяє розвитку вміння співробітництва [1].

Одним із ключових напрямків оптимізації освітнього процесу є орієнтація та спрямування на демократизацію взаємовідносин вчителя та учня. Це передбачає використання нових підходів до навчання: відхід від дублювання інформації та монологічного викладу матеріалу, демонстрація можливості отримання цих даних з доступних джерел, сприяння створенню атмосфери співробітництва, перехід до діалогу між вчителем та учнями і учнів між собою, впровадження в освітній процес активних методів навчання, які дають змогу розкрити творчі здібності, розвивати ініціативу та активізувати навчально-

пізнавальну діяльність учня. Також питання необхідності розвитку навичок співробітництва постає і у зв'язку з чинниками, які впливають із сучасних потреб ринку праці, де потрібні не лише кваліфіковані, а й комунікабельні фахівці, які могли б успішно працювати в команді задля єдиної мети. Зокрема, стоїть питання про підготовку учнів до життя у «цифровому суспільстві», що передбачає вміння використовувати інформаційно- комунікаційні технології (ІКТ) для вирішення життєвих завдань.

Вищезазначене, зумовлює проблему пошуку нових форм, методів і засобів навчання, які передбачають ефективне використання ІКТ, враховуючи інтереси та потреби учасників освітнього процесу. Тому значна увага останнім часом надається питанню технології «навчання у співробітництві» з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Даний термін англійською звучить **Computer Supported Collaborative Learning – CSCL** і трактується як технологія, яка поєднує найкращі здобутки традиційної освітньої системи та ІКТ. Використання даного підходу до навчання дає змогу підвищити мотивацію для тих учнів, які не зацікавлені у засвоєнні системи знань за допомогою традиційних дидактичних засобів. Залучення до співробітництва під час освітнього процесу розширює реалізацію творчого потенціалу, розвиває як предметні, так і ключові компетентності учня. Співпраця не обмежена часом і місцем, що є характерним для традиційної організації навчальної діяльності.

Існує велика кількість інструментів для забезпечення взаємодії учасників освітнього середовища. Фокусуємо увагу на основних онлайн-інструментах співпраці педагога з різними учасниками навчального простору, подано нижче (у таблиці 1).

Таблиця 1.

Онлайн-інструменти міжособистісної взаємодії

Групи:	Інструменти:
Комунікація з групою	Flowdock (https://www.flowdock.com/) Slack (https://slack.com/) GoToMeeting (https://www.gotomeeting.com/) WebEx (https://www.webex.com/) Appear.in (https://appear.in/) Yammer (https://www.yammer.com/) Skype (https://www.skype.com/uk/) Hipchat (https://www.stride.com/)
Спільна робота	Google Docs (https://www.google.com/intl/uk_ua/docs/about/) Office Online (https://www.office.com/) Wiki (https://www.wikipedia.org/) Quip (https://quip.com/) Concept Inbox (http://conceptinbox.com/)
Управління проєктом та завданнями	Asana (https://asana.com) Jira (https://ru.atlassian.com/software/jira) Trello (https://trello.com/)
Інструменти спільної візуалізації	Padlet (https://uk.padlet.com) RealtimeBoard (https://realtimeboard.com) Mural (https://mural.co/) MindMaps (https://mindmup.com)
Інтерактивні вправи	LearningApps (https://learningapps.org) Playbuzz (https://playbuzz.com)
Спільне використання файлів	Google Drive (https://gsuite.google.com) Dropbox (https://dropbox.com)

Таким чином, педагоги нашої області використовують сервіси для створення карт знань (їх ще називають **картами пам'яті**) – графічних інформаційних моделей, які відображають структуру, взаємозв'язки та залежності певних інформаційних одиниць представлених низкою найменувань. Серед них – середовище **FreeMind**, вибір якого трактується певними причинами: можливість установлення на локальну машину без підключення до Інтернету, наявність розширених можливостей експортування даних та здатність будувати карту-схему із розгалуженою структурою і посиланнями на зовнішні джерела, використання графічних піктограм задля інформаційної наповнюваності гілок схеми.

LearningApps.org є сервісом Web 2.0, який є популярним серед педагогів Тернопільщини і використовується для підтримки процесів навчання та викладання за допомогою невеликих інтерактивних модулів. Ці модулі можуть застосовуватись безпосередньо як навчальні ресурси або для самостійної роботи. Метою роботи є створення загальнодоступної бібліотеки незалежних блоків, придатних для повторного використання та змін. Зазвичай, блоки (вони називаються вправами) не включені в конкретні сценарії чи програми, тому вони не розглядаються як цілісні уроки чи завдання, натомість їх можна використати у будь-якому доречному методичному сценарії. Це конструктор для розробки інтерактивних завдань за різними предметними дисциплінами для застосування на уроках і в позакласній роботі. На сервісі презентовано безліч інтерактивних вправ, які були розроблені для різноманітних форм освітнього процесу. Варто наголосити, що їх можна використовувати в роботі з інтерактивною дошкою, або як індивідуальні вправи для учнів; існує україномовна версія сайту. Для роботи на сайті потрібно зареєструватись, створити свій акаунт та розпочати творчий процес. Існуючі модулі можуть бути безпосередньо включені в зміст навчання, а також їх можна змінювати чи створювати в оперативному режимі. Вправи на сайті подаються у зручному візуальному режимі «сітки зображень», навівши на які вказівник миші можна побачити тип вправи та її рейтинг на сайті (залежить від кількості переглядів та оцінок користувачів). Усі вправи поділено на категорії, що відповідають формі завдання, яке потрібно буде виконати учням: вибір; розподіл; послідовність. У кожній групі доступно кілька шаблонів вправ, опис та зразки яких можна попередньо переглядати перед тим, як створити власний навчальний ресурс. Дуже важливо, що користуватися створеними продуктами може кожний. Є можливість співпрацювати з колегами не тільки свого навчального закладу, але і всього світу, використовуючи Інтернет. Вчитель може працювати з групами учнів, швидко створювати вправи на уроці, давати домашнє завдання, отримувати гіперпосилання від учнів та перевіряти виконання завдань. Також є

можливість вбудовувати завдання на html сторінку. Адреса сайту – <http://learningapps.org/> – співпадає з назвою service LearningApps.org [3].

Інтерактивний плакат – це електронний освітній засіб нового типу, який забезпечує високий рівень використання інформаційних каналів сприйняття наочності навчального процесу. Він органічно інтегрується в класно-урочну систему. У цифрових освітніх ресурсах цього типу інформація представляється не одразу, вона розвертається залежно від дій користувача, який управляє нею відповідними кнопками. Плакат за своєю суттю – це засіб представлення інформації, тобто основна його функція – демонстрація матеріалу [9]. Використання інтерактивних плакатів в освітньому процесі сприяє тому, що учні краще сприймають матеріал, зацікавлюються, підвищується ефективність їх самостійної роботи, що впливає на якість формування практичних умінь і навичок. Саме плакати формують уміння самостійно працювати з джерелами інформації, дають змогу учню бачити результат та оцінку своєї праці, можливість знайти правильну відповідь, поглибити знання.

Для створення плакатів можна використати такі Інтернет-сервіси: **Glogster** дозволяє розмістити текст, графіку і відео, будь-який елемент може стати гіперпосиланням (шаблони). Плакат стає яскравим, барвистим, ефектним. **Онлайн-інструмент Padlet** – призначений для створення та наповнення контентом віртуальної дошки (простору) із можливістю спільного редагування. Цей сервіс можна назвати платформою для креативних ідей – брейнстормінгу тощо. Якщо порівняти можливості звичайної інтерактивної дошки або карток із написами та віртуальну інтерактивну дошку, де учні працюючи з нею при виконанні запропонованого завдання мають можливість одночасно бачити результати роботи інших груп, одразу їх аналізувати і дійти згоди зі спірних питань у режимі онлайн [5].

Google-maps – один із мережевих геосервісів корпорації Google, який дозволяє знаходити, відзначати, коментувати та оцінювати різні об'єкти на зображенні земної кулі з досить високою точністю (**Google Earth**). **Google-**

maps – це не тільки карта, але й джерело текстової та візуальної інформації пов'язаної з певним історико-географічним об'єктом.

Таким чином, організація роботи щодо створення єдиного інформаційного простору забезпечить нові можливості управління навчальним процесом. Загальноосвітні навчальні заклади Тернопільщини для впровадження нових форм роботи, безпечного зберігання та електронного обміну даних застосовують хмарні сервіси **Google та Microsoft** і реєструють домени.

До основних умов ефективної організації навчального співробітництва в освітньому процесі, варто окреслити необхідність забезпечення постійного спілкування усіх учасників, свідомої творчої взаємозалежності, активної особистої участі у спільній роботі, особисту та колективну відповідальність за прийняття рішень, постійного формування навичок роботи у команді з метою підвищення її ефективності. Серед завдань, які постають перед викладачем та слухачем курсів, щодо взаємин у співробітництві, можна віднести: зменшення конфліктності у педагогічній діяльності; збільшення ефективності діалогічного спілкування; результативність доцільного планування навчання викладачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гладун М. А., Сабліна М. А. Сучасні онлайн інструменти інтерактивного навчання як технологія співробітництва / М. А. Гладун, М. А. Сабліна. ISSN: 2414-0325. Open educational e-environment of modern University. 2018. №4. С.33–43.
2. Дистанційна освіта в сучасній освітній діяльності. URL: <http://www.osvita.org.ua/articles/30.html/>.
3. Євтушенко Н. В. Розвиток загальнокультурної компетенції вчителів-предметників засобами сервісів Web 2.0. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010. № 7. С. 5–7.
4. Інновації у навчанні. *Сучасна освіта*. URL:<http://sosvita.com.ua/content/view/569/268/>
5. Інтерактивний плакат як сучасний засіб навчання URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/38576/
6. Клокар Н. І. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання у системі підвищення кваліфікації. Київ:Шлях освіти, 2012. 352 с.
7. Менькіна М. С. Педагогічні можливості сервісів Веб 2.0. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2009. № 8. С. 24–26.
8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Положення про організацію дистанційного навчання». Лист МОН України № 466 від 25.04.2013. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE35224.html.
9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.07. 2015р. №761 «Про затвердження Змін до Положення про дистанційне навчання».
10. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник НАПН України : Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Київ: ЕКМО, 2011. 320 с.

Гайда Василь Ярославович,
методист відділу методики навчальних
предметів та професійного розвитку
педагогів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Поняття самоосвітня компетентність учня закладів загальної середньої освіти являє собою інтегровану якість, що визначається певним чином організованими і систематизованими знаннями, самоосвітніми уміннями та навичками, чіткими мотивами діяльності, зацікавленості в якісній самостійній діяльності, прагненням до самовдосконалення, формуванням ціннісних орієнтацій, що дозволять успішно вирішувати питання самореалізації та саморозвитку, спрямованістю на здобуття освіти впродовж життя [0].

Тому для оптимізації освітнього процесу потрібно постійно здійснювати його відстеження, налагодження системи моніторингу, головною метою якої стане збирання, оцінювання та аналіз її якісних показників на всіх рівнях функціонування, і доступ до цієї інформації громадськості, різних користувачів освітніх послуг [0, С. 19].

Відповідно до критеріїв та їхніх показників для діагностування рівнів розвитку самоосвітньої компетентності учнів основної школи на засадах сталого розвитку нами обрано методи діагностики мотиваційно-ціннісного складника самоосвітньої компетентності учнів основної школи (Табл 1).

Таблиця 1.

Показники та діагностичний інструментарій

Критерій	Показник	Діагностичний інструментарій
Особистісний	-усвідомлення самоосвітньої компетентності як	Діагностика потреби у самовдосконаленні

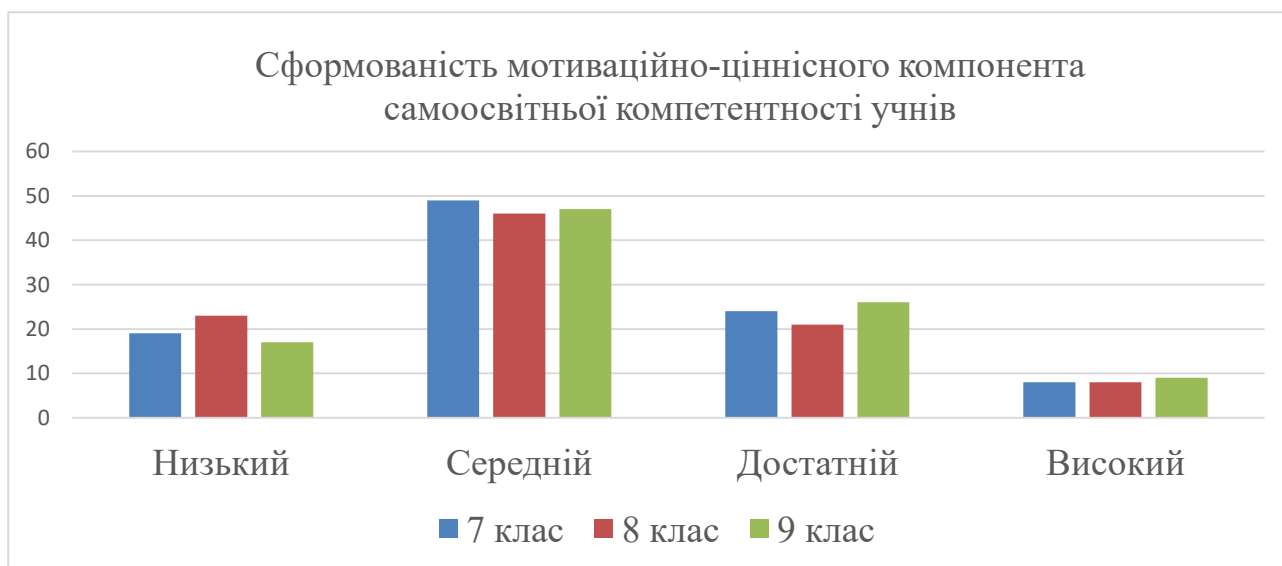
	особистісної цінності;	
	-сформованість мотивів особистісного саморозвитку; -ціннісне ставлення до знань;	Методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса.
	-сформованість мотивації до засвоєння предметних знань та умінь.	Анкета для визначення мотивації до вивчення фізики (за методикою Т.І.Ільїної)

Навчання – це особливий вид діяльності, для якого оволодіння знаннями та навичками є не тільки результатом, але також і метою [0, с. 499]. Основний мотив свідомого навчання С. Рубінштейн пов’язує з природнім прагненням підготуватися до майбутньої діяльності і, шляхом набуття накопиченого людством досвіду, пізнаючи світ, формувати інтерес до знання. Проте в освітньому процесі проявляються і ряд інших мотивів, які мають різну природу.

Формування позитивної мотивації до навчання передбачає реалізації трьох етапів: мотиваційного, операційно-пізнавального та рефлексивно-оціночного [0].

За результатами констатувального експерименту нами встановлено, що сформованість мотиваційно-ціннісного компонента самоосвітньої компетентності учнів 7-9 класів в розрізі кожного рівня практично однакові, що вказує про відсутність розвитку цієї компоненти впродовж навчання учнів в основній школі (рис. 1).

Рисунок 1. Сформованість мотиваційно-ціннісного компонента самоосвітньої компетентності учнів

Під час опитування ми виявили, що 43 % учнів на уроках фізики досить напружені, 44 % опитаних не розуміють мети більшості завдань і вправ, які виконують на уроках фізики, 46 % вважають, що не обов'язково знати фізику, 79 % стверджують, що є багато предметів, цікавіших за фізику, а 53 % учнів важко змусити себе вивчати фізику. Це пов'язано із особливостями організації освітнього процесу, де переважають методи розв'язування задач, розповідь та бесіда (рис. 2), а школярі очікують побачити дивовижні та захоплюючі

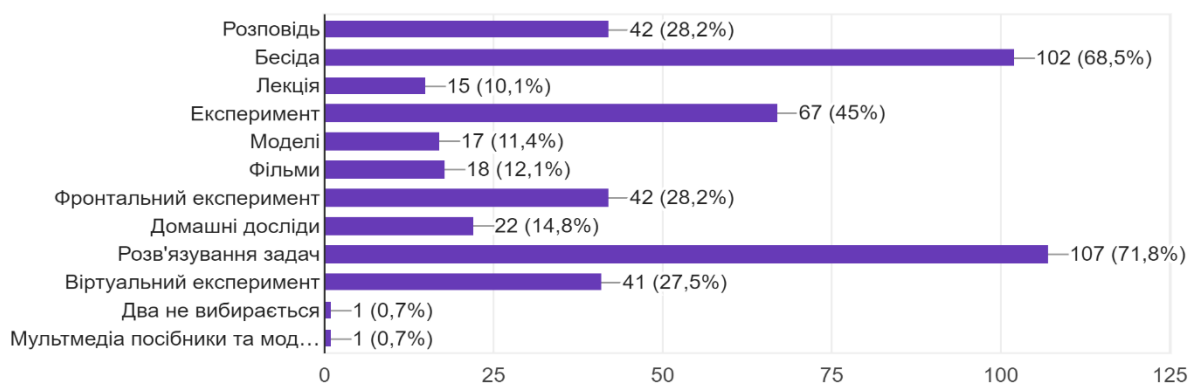

Рисунок 2. Методи організації освітнього процесу з фізики

експерименти, активно досліджувати явища та розв'язувати завдання, пов'язані із довкіллям.

Тому 25% учнів стверджують, що якби випала можливість, то вони навчалися б в іншій школі.

Досліджуючи рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компонента самоосвітньої компетентності ми відслідковували зміни наступних показників: усвідомлення самоосвітньої компетентності як особистісної цінності; сформованість мотивів особистісного саморозвитку та ціннісне ставлення до знань, сформованість мотивації до засвоєння предметних знань та умінь.

Для виявлення рівня сформованості мотивації до засвоєння предметних знань та умінь ми скористалися анкетною для визначення мотивації до вивчення фізики (за методикою Т.І.Ільїної режим доступу https://ternofizik.blogspot.com/p/blog-page_25.html) та отримали такі результати (Таблиця 2.).

Таблиця 2.

Показник сформованості мотивації до засвоєння предметних знань та умінь

Класи	Кількість учнів, що мають відповідний рівень							
	Початковий		Середній		Достатній		Високий	
	Кільк.	%	Кільк.	%	Кільк.	%	Кільк.	%
Для 7 класу								
Експериментальні	13	3	136	34	199	49	58	14
Контрольні	138	35	181	46	67	17	14	2
8 клас								
Експериментальні	17	4	144	36	171	43	67	17
Контрольні	38	9	193	48	128	32	44	11
9 клас								
Експериментальні	24	6	157	37	171	40	71	17
Контрольні	68	16	213	50	110	26	38	9

Спостережуване значення критерію $\chi^2_{\text{спост}}$ для обраних нами вибірок для 7 класу становить 37,7, для 8 класу – 26 та для 9 класу – 52, 7, що значно більше критичного значення $\chi^2_{\text{кр}}=7,81$. Здійснене порівняння вказує на суттєві

відмінності у мотивації для досягнення успіху між контрольними та експериментальними класами.

Отримане значення критерію $Z_{cn} = 5,8$, для 8 класу $Z_{cn} = 4,9$ та для 9 класу $Z_{cn} = 7,2$, що значно більше критичного значення критерію за таблицею функції Лапласа ($Z_{кр} = 1,96$). Отже кількісні та якісні показники контрольних та експериментальних класів значно відрізняються.

Узагальнюючи характерні відмінності у розподілах учнів контрольних і експериментальних класів за рівнями сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту самоосвітньої компетентності учнів основної школи зазначимо, що в експериментальних класах прослідковується динаміка позитивних змін. Отже, результати педагогічного експерименту підтверджують, що запропонована методична система формування самоосвітньої компетентності учнів основної у процесі вивчення фізики на засадах сталого розвитку є продуктивною та може рекомендуватися до впровадження у практику навчання фізики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гайда В.Я. Суть самоосвітньої компетентності учнів закладів середньої освіти в умовах інформаційного суспільства. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 25. С. 80–83.
2. Гайда В.Я. Мотиваційний аспект формування самоосвітньої компетентності учнів. *Освіта XXI століття: реалії та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 06 листопада 2020 року): науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти Тернопіль: ТОКІППО, 2020. С. 38 – 43.
3. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ–Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2001. 720 с.
5. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти : монографія за ред. Ляшенко О. І. К.: Педагогічна думка, 2011. 160 с.

УДК 371

Сесик Оксана Олегівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА

Сьогодні проблема якісної професійної підготовки педагога є досить актуальною. Одним із головних її аспектів є формування професійної компетентності. Тут слід підкреслити важливість формування особистісних рис педагога, що стосуються комунікативної, емоційної та інтелектуальної сфери особистості фахівця. Серед зазначених сфер не останню роль у процесі професійної діяльності відіграє емоційна сфера. Адже емоційна стабільність, впевненість, високий рівень самоконтролю, толерантність, емпатійність значною мірою впливають на ефективність роботи педагога.

Нові соціально-економічні умови, процес реформування системи середньої освіти в Україні зумовили нагальність питань, пов'язаних із соціально-емоційною освітою педагогів, покликану виховувати емоційну стійкість, допомагати ставати більш свідомими, упевненими і вмотивованими особистостями. Сучасне глобалізоване суспільство на порозі четвертої промислової революції особливої значущості надає соціальним та емоційним навичкам особистості. Нині їх називають по-різному – «м'які» навички, когнітивні та некогнітивні якості або компетенції ХХІ ст. Якщо упродовж ХХ ст. для педагогічної науки та освітніх закладів важливим був логічний інтелект, то у ХХІ, коли процес глобалізації охопив усі сфери життя, актуальним став емоційний інтелект і пов'язані з ним емоційні компетентності особистості. Це знання, уміння та навички, звички та способи мислення, що сприяють досягненню поставлених цілей, а отже, детермінують успішність сучасної людини. Здатність педагога до регулювання своїх емоційних станів, ефективної співпраці з іншими, побудови міцних стосунків, прояву взаємоповаги, наполегливості, навчання на власному досвіді – складові емоційної компетентності освітянина. Володіючи нею, учителі професійно та майстерно можуть допомогти дітям досягати зазначеного успіху, підтримуючи соціальний, емоційний та академічний розвиток шляхом науково обґрунтованої,

злагодженої, послідовної та системної виховної роботи в закладі середньої освіти.

Психолог Гарвардського університету Д. Гоулмен переконливо зазначав, що справжній показник потенційних можливостей особистості – не інтелектуальний коефіцієнт, а навпаки коефіцієнт емоційного інтелекту [2]. Це означає, що у людини вже є сформовані вміння адекватно оцінювати складну ситуацію; розуміти, пояснювати власні відчуття; контролювати власні емоції; залишатися у спокої, непохитною; бути оптимістичною тощо.

І. Матійків ретельно обґрунтовує та виокремлює поняття «емоційна компетентність» особистості сучасного фахівця. На думку цієї вченої, дефініцію емоційної компетентності варто визначати як готовність і здатність людини гнучко управляти емоційними реакціями: власними та інших людей, адекватно до ситуацій та умов, що змінюються [3].

На думку директора центру розвитку емоційного інтелекту Єльського університету М. Брекета, покоління дітей, яке виросло в середовищі емоційної освіченості, отримало нові знання найбільш конструктивним способом у потрібний час, може зробити світ більш приємним для життя місцем. Історик Н. Харарі стверджує, що нам належить змінитися і усвідомити, що виховання дитини – це, мабуть, найважливіша і найбільш складна робота у світі. У цьому випадку нам не загрожуватиме безробіття, навіть якщо комп'ютери й роботи замінять усіх водіїв, банкірів і адвокатів. Дослідник зазначає, що поява соціального прошарку «зайвих» людей може бути зумовлена не тільки відсутністю роботи чи браком академічної освіти, а й слабкою психологічною стійкістю, зокрема емоційною. Тому проблема виховання емоційного компетентності педагогів та дітей нині є нагальною.

Доцільно згадати визначного педагога К. Ушинського, який стверджував, що суспільство, яке турбується про навчання тільки розуму, робить велику помилку, оскільки людина більше людина в тому, як вона відчуває, ніж як вона думає. Варто погодитися з думкою великого педагога, оскільки здатність людини зрозуміти свій емоційний світ, а також психоемоційний стан інших дає

змогу вдумливо долати життєві труднощі, легше давати відповіді на складні життєві питання, зокрема особистісні та міжособистісні, підвищувати ефективність спілкування з іншими людьми, здатність мотивувати себе та перебувати у злагоді із собою, бути відкритим оточенню.

У психології та педагогіці існує чимало версій, що стосуються ресурсів щодо підвищення емоційної стійкості у педагога. Насамперед, учитель має добре володіти прийомами релаксації, спеціальними фізичними, дихальними техніками, здійснювати самоконтроль емоційного стану, знаходити час на зняття «м'язових затисків», систематично працювати над підвищенням психологічної культури, комунікативних здібностей та ін.[2].

Слід пам'ятати, що не менш важливою для педагогів є необхідність збагачення *внутрішніх ресурсів*: погодження реального й бажаного «Я» особистості, самоповага, самооцінювання, самоаналіз; виправдані очікування, сподівання, співвідносні із власними потребами, бажаннями, прагненнями; відчуття сенсу життя, цілепокладання; усвідомлене розуміння власних зусиль, переваг, недоліків; гарне фізичне здоров'я, витривалість; уміння використовувати ефективні способи подолання стресу (позитивне мислення, розслаблення). Водночас внутрішні ресурси особистості мають здатність і знижуватися, коли спостерігається підвищена тривожність, гнів, ворожість, незадоволення власним «Я», агресія на себе, емоційна збудливість, нестабільність, песимістичне ставлення до життєвих ситуацій, тривалі негативні переживання, замкнутість, труднощі до самореалізації, сприйняття себе невдахою, внутрішньо особистісні непорозуміння, конфлікти.

Вагомими у професійному зростанні учителя є також і *зовнішні ресурси*. До них належать міжособистісна та соціальна підтримка, вірніше допомога (близьких, друзів, колег, батьків); філософія позитивного мислення (потрібно повірити в себе, проявити бажання до чогось, позитивно себе налаштувати до праці, поставленої мети, видозмінювати себе, розвивати, долати власні труднощі, добре себе розуміти, відчувати, бачити, аналізувати).

Підсумовуючи проілюстровані шляхи подолання труднощів та підвищення емоційної стійкості в педагогів, можна стверджувати, що емоційно стійка особистість учителя має характеризуватися гармонійністю, багатогранністю у професійному розвитку; високим рівнем самооцінки, самоповаги, впевненості, самовладання; бути успішною в своїй сфері; відчувати власну значущість, потрібність, актуальність, сучасність, бажаність у педагогічному, учнівському та батьківському колективах; бути внутрішньо (позитивно) вмотивованою; мати позитивне мислення; демонструвати креативне та критичне мислення; проявляти високий рівень психолого-педагогічної культури, своєї вихованості, а також дотримання моральних норм, цінностей, пріоритетів; мати стійкі життєві позиції, переконання, високу професійну спрямованість та відповідальність перед учасниками освітнього процесу; вибудовувати «розширений» діапазон перспективного щасливого (успішного) майбутнього для підростаючої особистості та власне себе; презентувати спектр креативних ідей, інноваційних задумів та проєктів; проявляти високий професіоналізм у своїй діяльності; постійно перебувати в пошуку перфекціонізму (вдосконалення), істини, правди та справедливості; вміти сказати «ні», гідно відмовити, заперечити даному факту, події; вміти проговорювати, аналізувати кейси емоційного змісту наодинці із собою та іншими (учнями, батьками, колегами); намагатися вирішувати складні ситуації з «усмішкою» (позитивно), тобто отримувати конструктивний результат; подавати нові пропозиції, ідеї, шукати альтернативи; емоційно зростати та професійно не втомлюватися; проявляти афективну гнучкість, інтелектуальну впорядкованість до взаємодії з учнями різного емоційно-поведінкового «забарвлення»; демонструвати почуття гумору в деяких нестандартних ситуаціях; професійно володіти ключовими компетентностями, проявляти щирість, відвертість та благородність у будь-яких соціальних взаємодіях тощо.

Висновки. Таким чином, учитель інноваційної ери повинен не лише професійно зростати, самовдосконалюватися, але й піклуватися про власне психологічне здоров'я, яке тісно пов'язане із його емоційним «Я» особистості.

Сьогодні педагог має вміти обирати власні шляхи оволодіння емоційною компетентністю, чітко орієнтуватися у власних «вимогах», очікуваннях та прагненнях та на основі цього конкретно вибудовувати власну стратегію поведінки, спілкування, реагування у різних шкільних та життєвих ситуаціях, а також досягати якомога швидше професійного успіху.

Вважаю, що педагог інноваційного формату має вчасно відчувати прояви власного емоційного нездужання, виснаження, розчарування та водночас вміти швидко надавати собі «кваліфіковану» допомогу – звертатися до ресурсів емоційного відновлення, життєстійкості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Василенко Н. В. Українська школа ХХІ століття : школа шкіл / Н. В. Василенко. Харків : Основа, 2018. 96 с.
2. Калошин В. Ф., Гоменюк Д. В. Як учителю зберегти емоційну стійкість / В. Ф. Калошин, Д. В. Гоменюк. Харків: Основа, 2018. 128с.
3. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. К.: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
4. Орап М. Тест на психологічне здоров'я. URL: <https://www.0352.ua/news/2438015/test-na-psihologicne-zdorova-proponuut-projti-ternopolanam> (дата звернення: 30.06.2019).
5. Підласий І. П. Як стати компетентним педагогом? Частина 1. Підковуємося теоретично. Харків : Основа, 2019. 112 с.
6. Підласий І. П. Як стати компетентним педагогом? Частина 2. Мислимо критично. Харків : Основа, 2019. 128 с.

УДК 37.035:39(=161.2)

Голуб Марія Ярославівна,
методист центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ РІДНОГО КРАЮ ЧЕРЕЗ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ВІДОМИМИ ПОСТАТЯМИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

***Анотація:** У статті висвітлено значення популяризації спадщини відомих постатей у формуванні національно-культурної ідентичності,*

історичної пам'яті українського народу, почуття патріотизму та поваги до надбань культурної спадщини власного регіону.

Ключові слова: *культурна спадщина, видатні постаті, історична пам'ять.*

Мета нашої статті: висвітлення необхідності популяризації культурної спадщини митців рідного краю, яка сприяє формуванню національно-культурної ідентичності підростаючої особистості, виховання любові до рідного краю, що сприяють активізації роботи з популяризації знань про державу, свій край, формуванню у дітей громадянських, патріотичних почуттів, національної свідомості.

У працях багатьох науковців досліджувалися питання, пов'язані з формуванням національної, культурної ідентичності здобувачів освіти. Однією з найважливіших педагогічних закономірностей є та, що в процесі формування особистості, а отже й підростаючого покоління, найефективніші шляхи пізнання – від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до світового.

Науки виникають не самі по собі. Вони з'являються внаслідок необхідності вирішення тих чи інших проблем, що постають у процесі еволюції. Сьогодні науково-технічний прогрес торкнувся практично всього людського буття. Тисячі геніальних учених присвятили своє життя розкриттю загадок навколишнього світу й підняттю цивілізації на сучасний рівень. І цей процес триває, наші знання розширюються й поглиблюються. Неможливо перелічити всіх відомих людей, дослідників та їх відкриття, бо для цього був би потрібен не один том, а лише згадаємо декотрі імена, пов'язані з нашим краєм.

Тернопільщина щедра на таланти... Вона подарувала людству цілу плеяду геніальних співаків і композиторів, поетів і письменників, учених і винахідників.

Це мальовничий край із героїчним минулим, закарбованим буревіями історії на стінах древніх споруд. Рідкісної краси ландшафти, чарівні краєвиди, зелені ліси і переліски, дзеркальна гладінь рік стали колискою талантів, зірок

вітчизняної і світової культури. Тернопілля – край майстрів та ремесел, край, у якому розвивалися видавнича справа, мистецтво, живопис. Цей край дав Україні родину Барвінських, В. Гнатюка, великого духовного пастиря Й. Сліпого, він оспіваний чарівним голосом С. Крушельницької, змальований в картинах М. Бойчука, віршах Б. Лепкого. Та через ряд історичних обставин, часом драматичних, а іноді й трагічних, їм доводилось збагачувати скарбницю знань нашої цивілізації, перебуваючи далеко за межами рідного краю, і тому на отчій землі їх талант не завжди був належно оцінений і визнаний. Як цілком справедливо зазначив президент Міжнародної асоціації українців відомий український критик Іван Дзюба, «конче потрібно повернути Україні імена великих діячів, митців та вчених, «привласнених» іншими культурами». Але вже так повелося, що про талановитих письменників-земляків ми знаємо набагато більше, ніж про вчених-природодослідників і винахідників. А серед них було чимало таких, чиїми відкриттями гордиться весь світ. Вивчення життя й діяльності окремих історичних особистостей сприяє формуванню в молоді позитивних ціннісних орієнтацій.

Кожне покоління, кожна нація пишається своїми видатними людьми. Відбір видатних особистостей для вивчення має суб'єктивний характер і залежить, як правило, від існуючих освітніх традицій. Зі здобуттям Україною незалежності героями стають козацькі лідери, представники національно-визвольного руху.

Сьогодні без вивчення особистостей знання історії не може бути повним з кількох причин:

- кожна особистість – це не тільки людина як така, а й виразник інтересів певної соціальної групи. Тому, передусім, особа цікава саме через свою діяльність;

- більшість особистостей не були прихильниками якоїсь однієї ідеї, а змінювали свої ідеали під впливом інших осіб, реалій життя тощо. Саме це допомагає зрозуміти і відчувати специфічні ознаки епохи;

- засоби масової інформації, художні твори, наукові праці іноді дають такі неоднозначні оцінки історичної постаті, що її важко сприйняти (І. Мазепа – зрадник чи національний герой?). Таке різне трактування і є ознакою зміни епох та їх ідеалів;

- учнівська молодь часто обирає собі кумирів, не вдаючись до глибокого вивчення їхніх ідей, праць, діяльності. Таким чином, вдумливе вивчення особистості видатного діяча сприятиме як більш глибокому пізнанню історії.

Кожна особа розкривається через сукупність:

- 1) біографічних відомостей на тлі історичного процесу;
- 2) уривків із джерел, творів, думок, виступів тощо, які її характеризують;
- 3) великої кількості оцінок (часто протилежних) її життя, діяльності та ролі в історії. Такий підхід дає учням більше можливостей аналізувати, порівнювати, зіставляти, робити власні висновки.

Використовуючи різнобічні класичні та інноваційні засоби навчання і виховання та вивчаючи життєписи славетних людей нашого краю, тісно співпрацюючи з бібліотекою освітнього закладу, села, міста тощо творчий учитель зуміє не лише досягнути поставленої навчальної мети, а й сформує відповідні компетентності школяра, любов до рідного дому, батьківщини, гордість та пошану до подвижників нації минулого і сьогодення.

Важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

У дидактичному процесі початкової школи для формування пізнавального інтересу учнів до вивчення матеріалів рідного краю варто використовувати форми нестандартних уроків. При вивченні тієї чи іншої теми з кожного предмету слід звернутися до місцевого матеріалу: про історію заснування села і школи; про народні звичаї та традиції; видатних людей, про тих, які своєю працею створювали історію і творять майбутнє України.

Значне місце посідають тексти, що розкривають притаманний нашим землякам менталітет із характерними для нього чесністю, патріотизмом, справедливістю, прагнення до миру і злагоди між людьми. Саме тому доцільно:

- виокремити як один з найголовніших напрямів виховної роботи національно-патріотичне виховання – справу, що за своїм значенням є стратегічним завданням;

- виховувати в учнів національну самосвідомість, налаштованість на осмислення культурних цінностей, історії, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності;

- системно здійснювати виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризації історії рідного краю та видатних особистостей;

- сприяти виконанню одного з основних завдань сучасної школи, а саме, формуванню у молодих краєзнавців громадянських, ключових та предметних компетентностей, інтересу до своїх родинних і національних витоків, прагнення продовжувати традиції свого народу, самостійності у здобутті краєзнавчих знань, розвитку пізнавальних інтересів до батьківського роду;

- через мовне посередництво долучати школярів до національної історії, до різних масивів національної культури, до глибинної сутності народного життя.

Для реалізації цих завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності.

Почуття патріотизму є однією з провідних цінностей, якими має оволодіти підростаюча особистість. Великою мірою, без цього почуття її соціальне життя буде неповноцінним, надзвичайно збідненим, оскільки вона перебуватиме поза важливими зв'язками і відносинами, які визначають її соціальну позицію, суспільно значуще функціонування, внутрішнє душевне задоволення, самооцінку, життєвий успіх.

Виходитимемо з того, що всі вищі духовно-моральні утворення (і насамперед почуття патріотизму) народжуються з буттєвих ставлень у гущині

реального життя, до якого залучається особистість на кожному віковому етапі. Тому важливим для розвиненого почуття патріотизму постає усвідомлене шанобливе ставлення людини до власної оселі, школи, вулиці, селища, яке має постійно втілюватися у відповідних практичних діях. Причетність виховання до всіх аспектів життя суспільства й відповідна турбота мають бути визначальними для патріота-громадянина.

Видатні постаті (успішні люди) патріотично спрямовані, що уміють переборювати життєві труднощі і йдуть до власної мети, стають зразком для вироблення в здобувачів освіти власних життєвих стратегій.

Народи пишаються своїми культурними надбаннями, бережуть їх, водночас стараючись робити їх живими елементами суспільного життя. І це правильно, бо за допомогою цих культурних надбань народи духовно розвиваються, ушляхетнюються, підносять рівень свого світосприймання.

Висновок.

Варто зазначити, що необхідно популяризувати історію, культуру та життєдіяльність видатних людей краю не тільки на місцевому рівні, але й на теренах України. Потрібно формувати бачення свого місця у сьогоденні і в майбутньому рідного краю, відповідального і поважного ставлення до свого краю як основоположного елемента виховання патріота України. Формування стійкого інтересу до життя, культури, проблем регіону; установки на конструктивну діяльність, підвищення соціальної компетентності і відповідальності молоді за добробут рідного краю і країни як невід'ємної складової громадянського обов'язку.

Отже, вивчення та популяризація культурної спадщини славетних людей краю, є важливим чинником у формування національно-культурної ідентичності, що відображає складний і багатогранний процес розвитку та самоідентифікації особистості у контексті становлення і розбудови свого регіону та української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 100 найвідоміших українців / М. Гнатюк, Л. Громовенко, О. Ломанова та ін. М.: Вече, К.: Орфей, 2002.

2. А. Ткачук, Н. Наталенко. Місцева ідентичність для територіальних громад і не тільки: посібник. Київ: Юстон, 2020.
3. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Збруч, 2008.
4. Славні уродженці Тернопільщини : метод.-бібліогр. поради / Терноп. обл. універс. наук. б-ка, наук.-метод. від. ; підгот. Л. М. Козачок ; ред. О. М. Раскіна. Т., 2010.
5. Тернопільський альманах – 2007 / упорядники: П. Федоришин, Т. Валєєва, М. Ониськів. Л.: Піраміда, 2008.
6. URL: <https://metod-ist.jimdofree.com/бібліотека/наш-край-тернопільщина/> .
7. URL: <https://naurok.com.ua/programa-fakultativu-vidatni-postati-ukra-ni-7-11-klasi-87222.html>.

УДК 908 (478)

Буняк Світлана Миколаївна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСТАННЬОГО ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ

29 квітня 1918 р. в історії України відкрилася нова сторінка. З політичної арени пішов професор Михайло Грушевський, припинила існування очолювана ним Центральна Рада. Натомість зійшла зоря генерала Павла Скоропадського – того дня він став гетьманом України. Відтоді його ім'я назавжди вписане в історію української державності.

З відновленням незалежності України діяльність гетьмана набула особливої актуальності, адже період свого правління Павло Скоропадський провів у своєрідному шпигаті поміж проукраїнськими радикальними політиками та частково проросійськи орієнтованими діячами, які складали значну частину його уряду. Аналогія із сучасним станом в Україні – очевидна, як і актуальність даної теми.

Мета статті – охарактеризувати державотворчу діяльність гетьмана Павла Скоропадського та її вплив на сучасну політичну та правову думку в Україні.

Аналіз і оцінка особистого внеску Павла Скоропадського у розбудову української державності, здобутків і прорахунків у справі державотворення

неможливі без урахування тих складних обставин, в яких опинилась Україна навесні 1918 р.

Як незаперечний факт слід визнати, що проголошення Української держави стало продовженням державотворчого процесу в Україні, викликаного попередніми революційними подіями.

Кризова ситуація, що виникла в Україні навесні 1918 р. у зв'язку з Брестським миром, змушувала П. Скоропадського рахуватися із військовою присутністю німців та австро-угорців, щоб не втратити рештки суверенітету [3, с. 40]. Тогочасна ситуація зумовлювала два можливих шляхи розвитку подій: офіційну окупацію України Німеччиною та Австро-Угорщиною і відверте її пограбування або створення під протекторатом німців та австро-угорців українського уряду, який би задовольняв їх потреби, що і сталося.

Павло Скоропадський очолював Українську Державу всього 7,5 місяців. Однак, саме з його правлінням пов'язують процес ефективної розбудови державних інституцій, формування апарату на місцях, започаткування державної служби в Україні та багато інших позитивних надбань.

Так, посеред інших здобутків гетьманського управління доцільно назвати введення та зміцнення в Українській Державі національної валюти; започаткування функціонування Державної скарбниці, Українського державного банку, митної та податкової системи; відновлення системи монополій та збільшення прибутків. Новацією стало прийняття державного бюджету в червні 1918 р. та затвердження в «Правилах про порядок розгляду Державного бюджету й фінансових кошторисів на 1918 рік» [2]. Гетьман приділяв увагу відродженню козацтва як соціальної основи Української держави.

До здобутків гетьманського уряду слід також віднести зовнішньополітичні, серед яких утворення 11 дипломатичних і майже 50 консульських представництв Української Держави у 20 країнах, та 12 дипломатичних і 42 консульські представництва з 24 держав у власній державі.

Особливо цінними для сьогодення є думки Павла Скоропадського про Крим, який за умовами Брестського миру не відходив до України. Але, як вказував гетьман, без Криму існування української держави може бути під сумнівом. «Маючи Крим, який, очевидно, був би для України ворожим, адже усвідомлював би, що для України без торгівлі він несе вічну загрозу, цей край (Південь України) був би приречений на повільний занепад. Адже його порти Одеса та Маріуполь перебували б під безпосередніми ударами з боку Криму», – передбачав гетьман. Схожі проблеми виникли після анексії Криму Росією через майже сто років [5].

Внутрішня політика гетьмана «стояла» на трьох «китах»: відновлення приватної власності на землю та повернення її у товарний обіг; створення боєздатної армії; утвердження українського культурно-освітнього простору.

З-поміж вищезазначеного у сфері культурно-освітньої організації здобутки Гетьманату виявилися найпомітнішими внаслідок появи Академії наук, національної бібліотеки, університетів, галереї мистецтв, оперного театру, історичного музею, хорової капели, симфонічного оркестру, театрів. Українізація середньої та вищої школи в цей період набула розмаху [1, с. 239].

Одним із пріоритетних напрямків своєї діяльності Павло Скоропадський визначав законотворення. За час його правління в Українській державі було ухвалено понад 500 нормативних актів. Офіційними актами державної влади були – Гетьманські Грамоти, які характеризували етапи існування Української держави. Серед них «Грамота до всього українського народу» від 29 квітня 1918 р., яка заклала правові підвалини гетьманської влади в Україні. «Грамота» стала свого роду програмним документом, у якому Павло Скоропадський, описуючи останні події в Україні, пояснював причини його згоди прийняти вибір на гетьмана і накреслював основні напрями діяльності майбутнього уряду. Управління краєм покладалося на призначувану гетьманом Раду міністрів. Центральна Рада, як і всі земельні комітети, розпускалася. Усі міністри і їх товариші звільнялися. «Грамота» повертала право приватної власності як основу культури і цивілізації, а всі розпорядження колишнього

уряду, що це право обмежували, скасовувалися. Була повернена свобода продавати і купувати землю.

У іншому програмному документі «Законах про тимчасовий державний устрій України» визначалась конструкція власних структур Української держави. Вже з назви документа видно, що він мав тимчасовий характер, до скликання Українського Сейму, який мав стати парламентом Української держави з установчими повноваженнями. Чільне місце в документі посідав розділ про повноваження гетьмана. У ньому говорилося, що вся повнота законодавчої влади у державі належала гетьману, і без його затвердження жодний закон не набирав чинності. Він призначав прем'єра, який складав кабінет і представляв його на затвердження гетьмана. Гетьман був керівником усіх закордонних зносин Української держави і Верховним воєводою.

Оцінюючи форму правління Української держави, зважаючи на широкі повноваження гетьмана, слід мати на увазі, по-перше, що претензії гетьмана Павла Скоропадського на майже необмежену владу не могли приховати того факту, що реальна влада в Україні належала німцям, а не українцям [4, с. 100]. По-друге, в законодавчих актах гетьманської доби не було жодного натяку на проголошення України монархією, а, навпаки, підкреслювалось, що устрій Української держави мав визначити майбутній Сейм. По-третє, встановити монархічний лад у країні, де щойно відбулася революція проти нього, не було жодної надії.

«Закони» значну увагу приділяли правам, свободам і обов'язкам громадян. Але в умовах стану, близького до окупації, їх проголошення великою мірою було лише заявою про наміри.

Павло Скоропадський розумів, що його держава має бути українською. Затверджений гетьманом 2 липня 1918 р. закон про українське громадянство був юридично майже бездоганним, бо не тяжів до жодних фантомів [4, с. 102]. Згідно з ним українське громадянство надавалось за місцем народження чи проживання на території України. Гетьман відмовився від розподілу поліетнічного населення України за ознакою національності. Він чітко

визначив курс на побудову громадянського суспільства, де етнічне походження особи було приватною справою.

Врешті, більшість істориків період Гетьманату характеризують як період соціального та громадського спокою, культурно-освітнього й економічного піднесення [3, с. 34]. Саме за неповних 8 місяців державотворчої діяльності Павла Скоропадського вдалося реформувати/створити чимало державних механізмів, які безпосередньо вплинули на формування незалежної України. Досвід державотворення часів Гетьманату та безпосередньо погляди гетьмана можуть стати цінним правовим джерелом для сучасних політиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винниченко В. Відродження нації. *Історія української революції: марець 1917 – грудень 1919 р.* : у 3 ч. Київ, 1990. 535 с.
2. Реформи Скоропадського: приватна власність, вільне підприємництво і держбюджет. Kyiv School of Economics: веб-сайт. URL: <https://medium.com/kyiv-school-of-economics.2-45a0000db2e3> (дата звернення: 14.09.2021).
3. Рум'янцев В. Павло Скоропадський в українському державотворенні (до 140-річчя з дня народження). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 34–43.
4. Семененко В. І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917–1922). Харків : Основа, 1995. 400 с.
5. Червоненко В. Крим, церква і Росія: поради гетьмана Скоропадського українцям. BBC News Україна: веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42343877> (дата звернення: 14.09.2021).

УДК 94 (477)

Зубаль Ірина Миколаївна,
методистка відділу дошкільної та
початкової освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

РОЗВИТОК ТА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні – сукупності навчально-виховних закладів, призначених для цілеспрямованого навчання і виховання. Її функціонування регламентоване Конституцією України, законами України

«Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Конвенцією ООН про права дитини, Базовим Компонентом дошкільної освіти.

Саме у оновленому Базовому Компоненті дошкільної освіти пріоритетну роль відіграє дитина як обдарована особистість, тобто така, яка самостійно, в силу власних вікових і психофізіологічних особливостей, обирає свої дії та рішення, досягає вищого рівня пізнавального розвитку. Розвиваючи здібності, обдарованість дитини, вкрай важливо спрямувати їх у правильне річище – на користь добра. Це завдання реалізується завдяки цілісному соціально-психологічному проєктуванню ланцюжка моделей-різновидів взаємодій педагога і вихованців, функціонування яких забезпечує прогресивне духовно-креативне зростання потенцій як дорослого, так і дитини. Ґрунтом для розвитку пізнавальних здібностей малюка є розвиток його сенсорних, інтелектуальних і творчих здібностей.

Сучасні дошкільнята – відкриті, розкуті, комунікабельні. Старі іграшки та ігри не викликають у них особливого інтересу. Як же оновити зміст ігрової діяльності? Як створити умови не лише для формування ігрових умінь, а й для розвитку творчих здібностей, винахідливості, уяви, індивідуальності, фантазії? Педагоги-дошкільники добре розуміють значення розвивального середовища для всебічного розвитку дитини. Останнім часом дуже змінилися вимоги до організації середовища закладу. Досвід свідчить, що становлення та розвиток особистості дитини відбувається здебільшого не на занятті, а в повсякденному житті, де дитина має змогу отримати значно різнобічний і багатший емоційний і діяльнісний досвід.

Обдарована дитина – це особистість, яка має потенціал інтелектуального та креативного розвитку. Тому будь-яка дитина є обдарованою, бо отримала від природи і батьків безцінний «дар», ресурси для особистісного розвитку. Французький просвітитель сказав свого часу, що генії падають з неба. Іноді їм пощастить впасти до воріт палацу, але в більшості випадків вони пролітають повз. Тому завдання дошкільного закладу – створити дитині та її родині комфортні умови для розвитку творчого і пізнавального потенціалу.

Вихователь є координатором зусиль не тільки для оптимального розвитку обдарованих дітей, а також дітей, чия обдарованість на даний момент може ще не проявитися; не тільки просто здібних дітей, щодо яких є серйозна надія на якісний стрибок у розвитку їх здібностей, але й, перш за все, батьків цих дітей.

Розвиток професійної компетентності вихователя у системі неперервної освіти відіграє важливу роль і у становленні дитини як особистості. Держава встановлює для закладу дошкільної освіти сьогодення обов'язковий стандарт (Базовий компонент дошкільної освіти) і відповідний їм зміст, виділяючи для їх реалізації чітко окреслені час і місце. Роль вихователя полягає в тому, щоб використовуючи стандартні, спеціально дозволені Міністерством освіти і науки підручники та інші дидактичні матеріали, передавати цей обов'язковий академічний стандарт знань, умінь та навичок усім своїм вихованцям.

Але 21-е століття – це глибинні й об'єктивні процеси формування єдиного відкритого освітнього простору. Новим принципом дошкільної освіти стає управління знаннями, які учні отримують самотужки, бо вихователь – це наставник, порадник, помічник. Міністерство освіти і науки України розпочало масштабні реформи дошкільної освіти, оновлення програм відбувається на основі чинного Державного стандарту дошкільної освіти. Ці зміни мають на меті поступовий перехід на принципи демократичного навчання, передбачені Базовим компонентом дошкільної освіти. Визначено ключові компетентності, від яких слід відштовхуватись:

- рухова і здоров'язбережувальна;
- особистісна;
- предметно-практична і технологічна;
- сенсорно-пізнавальна;
- логіко-математична і дослідницька;
- природничо-екологічна і навички, орієнтовані на сталий розвиток;
- ігрова;
- соціально-громадянська;
- мовленнєва;

- художньо-мовленнєва;
- мистецько-творча (художньо-продуктивна, музична, театралізована та ін.).

Усі ці компетентності мають продовження в освітньому процесі початкової школи та впродовж життя. У дошкільному віці в дітей формуються допитливість, ініціативність, відповідальність, креативність, навички комунікації тощо, які розвиваються та вдосконалюються в початковій школі. Зміст та організація освітнього процесу вимагають від педагога максимальної активізації діяльності дитини, спрямованої на пізнання навколишнього світу, реалізацію її творчих задумів та мрій. Наступність в освіті необхідна для створення єдиного освітнього процесу, що допомагає досягти цілісного розвитку особистості. Зрілість особистісних якостей та психічних процесів забезпечує успішність розвитку навчальних навичок на наступних етапах життя. Освітні напрями визначають зміст роботи закладу дошкільної освіти через організацію педагогом базових (основних) видів діяльності, які збагачують досвід дитини та реалізуються як її особистісне надбання (результат розвитку) за підтримки батьків в умовах сімейного виховання.

Отже, вихователь, як особа компетентна, повинен позитивно впливати на дошкільника, на його самооцінку, намагатися показати цілісну картину світу, максимально наближену до життя, дати змогу побачити його зв'язки та розмаїття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Саяпіна С. А. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця дошкільної освіти у процесі вивчення курсу «Дошкільна педагогіка». URL: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/16586/4/sajapina.pdf>.
2. STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт : альтернативна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПІС ЛТД, 2020. с . 4–6.
3. Світлана Нерянова, Олена Швачова. Досягнення та перспективи розвитку дошкільної освіти. Робота з оновлення Базового компонента дошкільної освіти. URL: dv.in.ua/2021-1/p3.

Ярмолицька Світлана Олегівна

методист навчально-методичного центру
психологічної служби і соціальні роботи,
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м.Тернопіль

ФЕНОМЕН «ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ»: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В останні роки велику увагу науковці та практики освітніх галузей приділяють проблемі розвитку та формуванню емоційного інтелекту у дітей і дорослих як здатність людини усвідомлювати, аналізувати, виражати власні емоції та емоції інших людей, вміти керувати ними та здійснювати вплив на чужі емоції (вчасно звільнятися від них) [1; 3; 10; 11]. Особистість з високим рівнем емоційного інтелекту завжди залишається врівноваженою у будь-якій ситуації, більш успішна в професійній та навчальній діяльності, соціально адаптована, задоволена своїм життям. Зокрема, у Концепції НУШ зазначено, що педагог повинен в учнів сформувати практичні навички та вміння, які допоможуть їм вирішувати власні життєві проблеми, саморозвиватись та самореалізуватись у майбутньому [5]. Серед них важливе місце займають уміння конструктивно керувати емоціями та застосовувати емоційний інтелект.

Проблема розуміння поняття «емоційний інтелект», особливості його формування, розвитку та вплив на життя людини, розглядалися в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених: Гоулман, Р. Бар-Он, П. Саловей, Дж. Майер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Х. Вайсбах, У. Дакс, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф, Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Д. Люсін, І. Андрєєва, С. Дерев'янка, Е. Носенко, Г. Березюк, О. Філатов, Ю. Савченко, А. Панкратова, Т. Березовська, А. Чеботар, Є. Яковлєва та ін. [2; 3; 4; 7; 8; 9; 10; 12].

Вперше поняття «емоційний інтелект» з'явилося в 1960 році в роботах Майкла Белдока [9]. Однак інтерес до цього феномену зріс у середині 90-х років минулого століття, після виходу науково-популярної книги американського

журналіста та психолога Д. Гоулмана «Емоційний інтелект: чому він значить більше, ніж IQ» (опублікована 1995 р.). Ознайомившись із роботами П. Саловея та Дж. Майера, він висловив думку про те, що успіх у житті людини залежить від логічного інтелекту (IQ) тільки на 20%, тоді як 80% припадає на долю інших факторів, серед яких значне місце належить емоційному інтелекту – здатність розуміти власні емоції та емоції інших і використання отриманої інформації для реалізації власних цілей, що сприяє професійному зростанню [3; 12; 16; 17; 18]. Дослідження психологів А. Піаже, Р. Стернберга, Є. Торренса та ін. теж підтвердили, що успіх діяльності значною мірою залежить від розумного керування емоціями [14]. Д. Гоулман вважає, що емоційний інтелект є необхідним для самомотивації, для управління своїми емоціями в середині себе і у відношеннях з іншими і його показниками є: самосвідомість, самоконтроль, соціальне розуміння, управління взаємовідносинами [3; 15; 17].

Термін «емоційний інтелект» (EI) як одного з основних видів інтелекту був запропонований у 1990 році американськими психологами Дж. Мейером і П. Селовей, які розглядали його як підструктуру соціального інтелекту – уміння людей відстежувати власні та чужі почуття й емоції, розрізняти та використовувати цю інформацію для направлення мислення і дій [3; 9; 12; 13; 14; 15; 16]. Вони першими розробили модель емоційного інтелекту та виділили 4 його компоненти: ідентифікація емоцій (точність оцінки та вираження емоцій); використання емоцій в розумовій діяльності; розуміння емоцій; управління емоціями. Цю модель EI спочатку взяли в роботу представники сфери бізнесу і економіки, яка поступово поширилася на інші сфери особистого життя людини.

Р. Бар-Он емоційний інтелект визначав як сукупність найрізноманітніших здібностей, які забезпечують можливість успішно діяти в будь-яких ситуаціях. Згідно його теорії, емоційний інтелект включає у себе саморозуміння, комунікативний потенціал, власне адаптаційні здібності, антистресовий потенціал, загальний настрій.

Проте передумовою виникнення концепції емоційного інтелекту вважають роботи Г. Гарднера, який висунув думку про множинність форм прояву інтелекту [18]. Він у структурі емоційного інтелекту виділяв внутрішньоособистісний та міжособистісний компоненти, кожен з яких має свої складові.

Д. Люсин запропонував двокомпонентну структуру ЕІ як здатності до сприймання, розуміння, контролю, управління власними емоціями та емоціями інших. Він вводить поняття внутрішньоособистісного та міжособистісного емоційного інтелекту як два варіанти емоційного інтелекту, які стимулюють актуалізацію різних когнітивних процесів і навичок [13, с.129; 14; 17].

Існують й інші трактування феномену. Так, Г. Гарскова стверджує, що «емоційний інтелект – це здатність розуміти ставлення особистості, репрезентовані в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу» [13, с.129]. Емоційний інтелект як основу комунікативної компетентності та можливості його розвитку, – досліджували М. Кетс де Вріса, В. Федорчук [16]. Е. Носенко розглядає ЕІ у контексті єдності зовнішнього і внутрішнього щодо детермінації психічного та вважає, що емоційний інтелект – аспект виявлення внутрішнього світу особистості і відображає міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності [16]. М. Шпак вважає, що емоційний інтелект – це інтегративна особистісна властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована: • на розуміння власних емоцій та емоцій інших; • забезпечує управління емоційним станом; • сприяє самопізнанню і самореалізації [16].

Щодо можливостей і шляхів розвитку емоційного інтелекту, думки вчених теж розділяються: одні вважають, що підвищити рівень ЕІ неможливо, оскільки це відносно стійка здібність (Дж. Майер, П. Саловей); інші – інтелект можна і потрібно розвивати, починаючи з дитинства та вдосконаленням у дорослому віці (Д. Гоулман, Р. Бар-Он) [6; 16]. Емоційний інтелект

передбачений генетично, розвивається упродовж життя і піддається цілеспрямованому тренуванню [12; 13]. Зокрема, Л. Буркова визначає співвідношення фактів впливу на розвиток ЕІ людини: • генотип батьків (40 %); • виховання в сім'ї (10 %); • соціальне середовище (50 %) [12; 14; 18].

Існує цілий ряд моделей емоційного інтелекту. Але в зарубіжній психології базовими вважаються три, де емоційний інтелект розглядається: • як модель когнітивних здібностей (Дж. Мейер, Д. Карузо, П. Селовей); • як змішана модель, що об'єднує когнітивні здібності і особистісні якості (Д. Гоулман); як змішана модель, що об'єднує некогнітивні здібності і є особистісною якістю (Р. Бар-Он) [6; 7; 12]. У дослідженнях вітчизняних вчених-психологів помітні декілька напрямів: • вивчення психофізіологічних задатків загальних розумових здібностей (Є. Голубєва, В. Небиліцин, В. Русалов, Б. Теплов); • вивчення емоційної та мотиваційної регуляції інтелектуальної діяльності (О. Тихоміров); • вивчення когнітивних стилів (М. Холодна), як «здатності діяти в розумі» (Я. Пономарьов) [7; 12]. В Україні виділяють дослідження з проблеми концептуалізації феномена, його функцій (Є. Носенко), вивчення EQ як детермінанта внутрішньої свободи особистості (Г. Березюк) та показника цілісного її розвитку (О. Філатова) [12]. І. Аршава, О. Власова, С. Дерев'янка, Н. Коврига, Е. Носенко визначили функції емоційного інтелекту: стресозахисна, адаптивна, рефлексивна, регулятивна [13, с. 129].

Попри таку різноманітність моделей та концепцій емоційного інтелекту, напрямів досліджень, вчені розглядають поняття «емоційний інтелект» як здатність людини усвідомлювати власні емоції, розпізнавати емоційні стани оточуючих, керувати ними [1; 3; 7; 11; 12].

Таким чином, дослідження феномену емоційного інтелекту та його розвиток набуває все більшого поширення у системі освіти України. Освітня сфера нині є ресурсною платформою для пошуку дієвих психолого-педагогічних засобів поліпшення міжособистісних стосунків усіх учасників освітнього процесу, розвитку емоційного інтелекту, що є на сьогодні важливим підґрунтям підвищення якості освіти. Адже розвиток емоційного інтелекту

впливає на ефективність засвоєння знань учнями: цілісне сприйняття навчального матеріалу відбувається тоді, коли учень не лише аналізує події, а й ставиться до них емоційно. Емоційно забарвлені знання мотивують особистість до подальшого сприймання і пізнання світу, дозволяють уникати міжособистісних конфліктів, стресогенних ситуацій, досягати успіху у спілкуванні, розуміти себе, свої потреби й бажання, досягати поставлених цілей, сприяють особистісному і професійному зростанню індивіда і впливають на його успішність у житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Емоційний інтелект дітей: найкращі методи розвитку URL:<https://kidsvisitor.com/uk/news/239-emotsiini-intelekt-ditei-naikrashchi-metodi-rozvitku/> .
2. Емоційний інтелект і можливості його розвитку. URL:<https://www.empatia.pro/emotsijnyj-intelekt-i-shlyahy-jogo-rozvy/>.
3. Емоційний інтелект як передумова розвитку успішної особистості. URL: <http://kochubeevska-gromada.com.ua/data/documents/DOSVID-TOKAR-L.V.pdf>.
4. Кир'янова О.В. Концепція емоційного інтелекту в системі управління персоналом організації. URL:<https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/2269/Kir%60yanova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
5. Концепція НУШ URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> .
6. Новак О.О. Шляхи розвитку емоційного інтелекту педагогічних працівників. *Педагогічні технології. Постметодика. 2010. №6. С.41-47.* URL:http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Postmetodyka_2010_6_8 .
7. Ракітянська Л. Сутність та зміст поняття «емоційний інтелект». *Педагогічний процес: теорія і практика (серія: педагогіка). 2018, № 4 (63). С.35-41.* URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pptp_2018_4_6 .
8. Савчук М. Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту. *Ефективна економіка. 2017. № 5.* URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5608>.
9. Що таке емоційний інтелект, для чого він потрібен і як його розвинути в собі. DOI: <https://blog.agrokebety.com/shcho-take-emotsijnyy-intelekt>.
10. 7 вправ для розвитку емоційного інтелекту <https://happymonday.ua/emocionalnyj-intellekt-7-uprazhnenij-dlya-razvitiya>.
11. <https://ispp.org.ua/2021/02/22/rozvitok-emocijnogo-intelektu-doshkilnikiv-praktichni-rekomendaci%D1%97-golota-a-s/> .
12. Савченко Ю.Ю. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. URL:http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Otros_2014_12_5 .
13. Мельник О.М. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/73/part_1/26.pdf.
14. https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:J6UpUfCV_RIJ:https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/85f277a037459bead90dbc1bbf455916.docx+&cd=1&hl=uk&ct=cln

k&gl=ua.

15. Куценко Я.М. До проблеми формування емоційного інтелекту. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i23/33.pdf>.

16. Прахова С. А., Макаренко Н. М. Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_OWpTURCM0wJ:https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/download/857/520+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua.

17. Лящ О.П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mdAQ1PDJQisJ:gm.khpi.edu.ua/index.php/2227-6246/article/viewFile/159562/158795+&cd=12&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>.

18. Клименко А. О. Шляхи розвитку емоційного інтелекту учасників освітнього процесу. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.15.30.html>.

УДК 37.01

Борисюк Зоряна Володимирівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського ОКІППО, м.Тернопіль

ПРИЙОМИ І ПРАКТИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБИСТОГО ЗДОРОВ'Я У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Зміни, що відбуваються у суспільстві, наукові і технологічні відкриття, практично завжди стають чинниками, що впливають на здоров'я соціуму, вносять корекцію у ставленні суспільства до здоров'я як до цінності в економічній, соціально-політичній і духовній сферах.

За своєю структурою здоров'я як цінність включає два основних компоненти:

- об'єктивний компонент – це сукупність можливостей, які можуть бути реалізовані при наявності повноцінного здоров'я. Це може бути статусна роль у суспільстві, професія, рід занять, тривалість життя тощо;
- суб'єктивний компонент здоров'я як цінності – це відношення суб'єкта до свого здоров'я, що виражається у перевагах, ціннісних орієнтаціях, мотивації у поведінці по відношенню до здоров'я.

Здоров'я включає три основні елементи: фізичний, духовний і соціальний.

Категорія «здоров'я» в сучасному цивілізованому суспільстві виступає

«візитною карткою» соціально-економічної зрілості, культури і процвітання держави. Слід пам'ятати про те, що здоров'я по-своєму цінується і оцінюється у різному віці – у дітей, підлітків, людей зрілого і похилого віку, маючи свої показники фізичного, духовного і соціального благополуччя. Покращення показників здоров'я у першу чергу можна досягти збереженням здоров'я дітей, формуванням у них світогляду, спрямованого на його збереження, опануванням навичок способу життя та безпечної поведінки, створенням умов для гармонійного розвитку душі й тіла, тобто умов психічного здоров'я і творчості дитини в майбутньому.

Одним із головних компонентів гармонійного розвитку будь-якої людини виступає здоров'я, яке, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, прийнято розглядати не тільки як відсутність хвороби або фізичних дефектів, але і як стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя особистості.

Поняття «здоров'язбережувальні технології» науковці трактують як сукупність педагогічних та дидактичних прийомів, форм, засобів та методів, які спрямовані на побудову психологічно комфортного освітнього середовища, що сприяє формуванню здоров'язбережувальної компетентності особистості.

Отже, здоров'язбережувальна освіченість педагогічних працівників постає ключовим аспектом у системі професійних компетентностей і вимагає впровадження компетентнісного підходу до формування та розвитку професіоналізму; створення насиченого освітнього середовища, адаптивного управління якісними процесами підвищення кваліфікації.

А що важливо для збереження особистого здоров'я? Звичайно, наявність ресурсів!

У перекладі з латинської слово «ресурси» означає «піднімаюся, виникаю знову». У психологічній термінології воно скоріше буде означати засоби та можливості «відродження з попелу пташки-фенікса», що уособлює плинну і вічно змінну людську природу.

Ресурси дозволяють зберегти цілісність внутрішньої картини світу людини в процесі чергової реорганізації, спровокованої нищівним ударом, якого завдає зустріч з реальністю.

Ресурси запобігають психологічним руйнаціям, що зумовлені слабкістю особистісного каркасу людини.

Наймогутнішим ресурсом людини є її людське єство, у природі якого закладено неймовірну унікальну здатність перетворювати, додавати, вибудовувати процес пізнання у вічному прирощенні знань і досвіду.

У скрутну хвилину життя в кожного з нас є все необхідне, щоб зробити ще один крок у непізнане і сприйняти усвідомлені реалії.

Однак людина опирається новизні, боїться змін. А страх, як відомо, – поганий порадник. Він паралізує її здатність вчасно та адекватно зреагувати. Все, що ми проживаємо, все, що містить наша особиста історія – містить ресурси, тобто те, що допомагає нам жити краще.

Ресурси умовно можна поділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх належать люди, речі, влада, статус, зв'язки тощо. Ресурсом може бути час. Часто ресурсом виступають гроші, інформація, цінні ідеї, люб'язне ставлення тощо.

До внутрішніх належать наші таланти, починаючи з фізичної форми і витривалості, енергії і здоров'я, задатків і здібностей, і закінчуючи переконаннями і цінностями, світоглядом і духовністю, все, чим ми можемо скористатися для досягнення наших цілей, що розширює можливості вибору, зміцнює особистісну силу, додає психічної рівноваги (воля, відчуття радості, натхнення, оптимізму, цінності свого унікального і неповторного «Я», що торує шлях самореалізації, спостережливість, пам'ять, досвід, гнучкість, творчість, гумор).

Як бачимо, внутрішніх ресурсів у нас ніяк не менше, ніж зовнішніх, однак людина, будучи по природі своїй прагматичною, схильна помічати радше зовнішні атрибути.

Людина, як правило, найчастіше починає скаржитись на приниження, відсутність грошей, допомоги зовні, свободи, не розуміючи, що невільними у звичному житті ми робимо себе самі, та й приниження стає реальністю лише тоді, коли ми внутрішньо його приймаємо.

Уміння орієнтуватися на внутрішні опори приходить тільки з досвідом, тоді, коли ми асимілюємо всі екзистенційні обмеження: смерть, самотність, свободу, відсутність сенсу життя.

Які є ресурси в людини? У кожної людини є природні ресурси долати труднощі. Необхідно використовувати позитивні стратегії подолання стресового стану і уникати негативних.

Це допоможе відчувати себе сильнішими і повернути почуття контролю над ситуацією.

Позитивні способи подолання стресового стану:

- Відпочивати в достатній мірі.
- По можливості регулярно їсти і пити.
- Спілкуватися і проводити час із сім'єю та друзями.
- Обговорювати проблеми з тими, кому довіряєте.
- Займатися тим, що допомагає розслабитися (гуляти, співати, молитися, гратися з дітьми).
- Займатися посильною фізичною активністю.
- Знайти безпечні способи допомогти іншим в умовах кризи і взяти участь у колективній діяльності.

Негативні способи подолання стресового стану:

- Не вживати алкоголь та інші психоактивні речовини, не палити.
- Не спати цілими днями.
- Не працювати весь час без відпочинку і релаксації.
- Не відокремлюватися від друзів і близьких.
- Не нехтувати правилами особистої гігієни.
- Не впадати в гнів і не вчиняти насильства.

Очевидним є те, що відсутність зовнішніх ресурсів – грошей, підтримки тощо, є необхідним і могутнім стимулом для розкриття внутрішніх ресурсів! Переломні моменти життя несуть багато позитивного. Це сигнал звернути увагу на важливості розкрити внутрішні ресурси.

Професор історії, голова Центру соціальної теорії при Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі Роберт Пол Бреннер обурюється тим, що люди так бездумно нехтують красою кризи, а «криза дає нам можливість змінюватися, рухатися, рости, завдяки кризі ми знов отримуємо дар вибору».

Збереження здоров'я завдяки здоровому способу життя повинно стати головним життєвим завданням кожної особистості. Життєві завдання – це головні орієнтири соціального буття людини, наближення до яких стає змістом і смислом її життєздійснення. На їх постановку й реалізацію мобілізуються усі складові системи цілеспрямування, тоді як індивідуальні відмінності в ієрархії, якості і масштабності життєвих завдань визначаються соціально-психологічними властивостями особистості, рівнем її зрілості та нагромадженням життєвого досвіду.

«Вам ніколи не дається бажання без енергії на його втілення. Можливо Вам для цього прийдеться попрацювати?» (Річард Бах, американський письменник).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Беньковська А. Аналіз поняття «здоров'я» в контексті виховання старших підлітків у загальноосвітніх закладах: структура, сутність. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. №11(19). 2017.
2. Васьківська С. Основи психологічного консультування : навч. посіб. К.: Четверта хвиля, 2004. 256 с.
3. Задніпровська В. В. Упровадження здоров'язберігальних технологій в освітній процес закладу освіти. *Управління школою*. 2019. № 10/12. С. 32–33.
4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/> (дата звернення: 03.09.2021).
5. Концепція нової української школи. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/21/108#1> (дата звернення: 06.09.2021).
6. Концепція формування позитивної мотивації та здоровий спосіб життя у дітей та молоді. *Основи здоров'я: книга для вчителя*. К.: Генеза, 2005. С. 47–57.
7. Квак Л. Хто всьому голова. Здоров'язбережувальні технології в освітньому процесі. *Психолог*. 2020. № 6. С. 56–65.
8. Надім'янова Т. Роль фізичного виховання у формуванні засад здорового способу життя школярів / *Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи* : монографія / за

заг. ред. М. Лук'янченка, А. Матвєєва, А. Подольських та ін. Дрогобич : Коло, 2007. С. 92–95.

9. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 06.09.2021).

10. Прокопчук О. А. Формування здоров'язбережувальної поведінки учнів. *Класному керівнику. Усе для роботи*. 2019. № 2. С. 13–18.

УДК 371. 134

Полянська Христина Федорівна,
студентка 1 курсу хіміко-біологічного
факультету Тернопільського
національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ І ХІМІЇ

Дбайливе ставлення людини до природи складається не тільки з уміння використовувати її плоди. Важливим є усвідомлення значення природи у процесі формування студентів як майбутніх вчителів біології і хімії. Тому першокурсники хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка кожного року підтримують гарну традицію – посвяти у студенти серед дивовижної місцевості – лабораторії біології та екології «Голицький біостаціонар». Досліджуючи місцевість у межах с. Гутисько Бережанського району Тернопільської області, студенти-першокурсники поринають в унікальний світ рослинності, що зафіксована у Червоній книзі і тим самим накопичують екологічні знання. Беручи активну участь у різних конкурсах, студенти у своїй клятві обіцяють кураторам груп та декану хіміко-біологічного факультету Надії Дробик бути старанними та цілеспрямованими у навчанні, і найважливіше – берегти і примножувати її величність Природу.

Щоденний догляд Біблійного саду, що знаходиться на території дендрарію ТНПУ ім. В. Гнатюка та біля храму Святої Софії Премудрості Божої, – ще одна прекрасна можливість поєднати духовне і екологічне у структурі

особистісного розвитку майбутніх вчителів біології і хімії. Завдяки кураторству професора Миколи Барни та усього професорсько-викладацького складу факультету – дерева, кущі і трав'янисті рослини, що згадуються у Святому Письмі, – стали окрасою Тернопільщини з однієї сторони, а з іншої – це абетка для розуміння законів Природи і задуму її Творця.

Упродовж 81 року хіміко-біологічний факультет Тернопільського педуніверситету створює, розвиває унікальні та успішні можливості для забезпечення підростаючого покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства, допомагає зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства у цілому і кожної людини зокрема, сформувані прагнення і вміння брати активну участь в охороні й покращенні навколишнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Голицький ботаніко-ентомологічний заказник загальнодержавного значення / М. М. Барна, Л. П. Царик, С. В. Зелінка та ін. ; за ред. М. М. Барни. Тернопіль : Лілея, 1997. 164 с.
2. Дендрарій Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка та перспективи створення біблійного ботанічного саду: монографія / М. М. Барна, Л. С. Барна. Тернопіль : Терно-граф, 2017. 248 с.
3. Нариси історії хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (1940–2010) / М. М. Барна, В. З. Курант, Л. С. Барна та ін. ; за ред. М. М. Барни. Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. 308 с.

УДК 930

Волянчук Борис Олексійович,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ТАК УТВЕРДЖУВАЛАСЯ НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА:

СПОГАДИ ТА РОЗДУМИ

Радянський період в історії України завершився 22 серпня 1991 року провалом у Москві заколоту вищого державного керівництва СРСР –

Державного комітету з надзвичайного стану (ДКНС), завдяки рішучому опорові тисяч громадян, діям керівництва Російської Федерації, ваганням військ і переходу окремих військових частин на бік демократичних сил. Ці події мали катастрофічні наслідки для компартії, діяльність якої було відразу заборонено, президента СРСР М. Горбачова, який в ці дні був ізольований у Форосі на південному березі Криму і стрімко втрачав свій вплив, призвели до паралізації союзних органів влади. Тож виникли сприятливі умови для здобуття дійсної незалежності республіками.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України ухвалила воістинну історичний документ надзвичайного значення для долі українського народу – Акт проголошення незалежності України, за який проголосувала абсолютна більшість депутатів. «Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

- продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні;
- виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами;
- здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто **ПРОГОЛОШУЄ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ** та створення самостійної української держави – **УКРАЇНИ**.

Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення».

Українська радянська соціалістична республіка (УРСР) перестала існувати. На політичній карті світу з'явилася нова самостійна країна – Україна, яка почала утверджувати атрибути державності, без яких не існує держав. Таким чином, вже 4 вересня 1991 р. над куполом Верховної Ради замайорів національний синьо-жовтий прапор, який 28 січня 1992 р. став державним.

Україна була проголошена незалежною суверенною самостійною державою, але жодна країна світу не наважувалась відразу визнати цю державність, вичікуючи на остаточну реакцію ще чинного уряду в Москві, який не втрачав надій на укладення нового союзного договору і вів активну роботу в цьому напрямку. Потрібно було ще й анулювати результат березневого радянського референдуму 1991 року, коли більшість населення України проголосувала за оновлений Союз, подолати дещо розгублену нерішучість української влади, що в дійсності, в основі все ж мала офіційно прикритий компартійний сплав. І для цього, щоб незалежність України була підтверджена всенародним волевиявленням, за пропозицією тодішнього голови Народної Ради (об'єднання депутатів-демократів у Верховній Раді України) академіка Ігоря Юхновського був проведений Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року. Він потрібен був для того, щоб нейтралізувати політичні спекуляції противників української незалежності, особливо у східних і південних областях республіки.

Згадуючи і аналізуючи ці події, я переконуюся, що велика доля перемоги на референдумі була закладена в організаційній, активній агітаційно-пропагандистській, роз'яснювальній роботі тисяч активістів національно-визвольного руху за відродження Української держави. Вже на початку вересня 1991 р. Центральним проводом Народного Руху України (НРУ), коли на короткий час знайшли єдність проукраїнські сили, було ухвалено рішення про організацію цієї роботи, розроблено заходи для створення штабів від Києва, створено Всеукраїнський штаб «Референдум – 91» до районних центрів. Згодом вирішено, що цей штаб має бути сформований на базі Тернопільської крайової організації НРУ як найбільш досвідченої і організованої структури, основна агітаційно-пропагандистська робота має вестися у Східній і Південній Україні, накреслено плани цієї роботи. За словами тодішнього голови Народного Руху України Івана Драча – Тернопіль у цей період став столицею України. Створений Тернопільський районний штаб з проведення референдуму 1 грудня 1991 р. очолював Євген Космина із с. Біла. Наші земляки завжди були в перших

рядах борців за волю України. Тож у час проведення цього референдуму жителі Тернопільщини згуртувалися в команду патріотів, команду однодумців, що вболівали за долю України, її майбутнє. Допомогали хто чим міг: коштами, готовністю їхати на Схід, щоб там вести роз'яснювальну роботу, а багато краян вели агітаційну роботу на місцях.

У складі однієї із агітаційних груп на теренах Донецької області перебував і я – вчитель Буцнівської школи. Наша група виїхала 15 листопада 1991 р. і налічувала 38 осіб: директори шкіл – Богдан Машталер (с. Великі Гаї), Микола Табачук (с. Довжанка), Казимир Ярема (с. Острів), вчителі: Ганна Шаварин (с. Великі Гаї), Марія Федун (с. Біла), Володимир Ханас (с. Дубівці) та народний самодіяльний хор «Конар Лемківщини» із с. Жовтневе (сьогодні Соборне) під керівництвом Михайла Рапіти, який ось уже 53 роки радує слухачів своїм мистецтвом. Ми розуміли, що від результату нашої агітаційної праці, наших прикладених зусиль певною мірою залежить чи буде Україна незалежною державою і вірили, що нам вдасться пробудити в душах жителів сходу України цей національний український дух – вони проголосують за незалежну Україну.

Звичайно ж відчувалася різниця в поглядах жителів різних частин України, що спостерігається навіть сьогодні, після прийняття закону про декомунізацію. А тоді, переїхавши р. Збруч, виразно бачили зусилля старої влади зберегти керівне становище, хоч прості трудівники чекали і прагнули шляху змін. Зупинившись по дорозі в закладі громадського харчування на Полтавщині, щоб пообідати не в сухом'ятку, а чимось теплим і рідким, ми на завершення (адже все ж таки хоровий колектив) заспівали, здається, пісню «Ой у лузі червона калина». Зразу ж десь прибігла адміністратор із претензією, що ми порушуємо громадський порядок.

Вже одягаючись, ми продовжували співати у вестибюлі і тут повиходили до нас кухарі, посудомийниці, офіціанти, інші відвідувачі та просили ще і ще поспівати українських пісень, проводжали нас оплесками.

Вже у Краматорську Донецької області нас тепло зустрічали члени осередків Народного Руху України, Товариства української мови імені Тараса Григоровича Шевченка, щоденно допомагали в організації зустрічей у виробничих колективах підприємств, організацій і установ, зокрема з учнями та вчителями у школах. Хай частина з них розмовляла російською, але їхні погляди та переконання були на нашій стороні, хоч декого з нашої групи це трохи дратувало, мовляв, українець повинен послуговуватися українською мовою, тощо.

У школах зустрічі організовували переважно місцеві вчителі української мови і літератури, історії, музики, хоча більшість педагогів не були присутні на цих заходах, а насторожено спостерігали, дехто навіть демонстративно залишав приміщення закладу освіти. Це ж стосувалося й керівництва відділів освіти та окремих шкіл, які уникали зустрічей або і не дозволяли їхнє проведення. Зовсім по-іншому сприймали нас діти – учні шкіл. Галаслива дітвора рада була зустрічі, один поперед одного розбирали листівки і газети, просили дати ще для бабусів і дідусів, для сусідів.

Особливе враження і зацікавлення справляли українські національні костюми учасників хору, наші сорочки-вишиванки. А ми старалися дохідливо донести цікаву інформацію, пояснити маловідомі сторінки української історії (про козацьку державу – Гетьманщину, Українських січових стрільців, Голодомор), розкрити велич української літератури і культури у світовому вимірі, показати це на яскравих прикладах, а майстерно виконані хором колективом «Конар Лемківщини» українські народні пісні, доповнені несподівано в ході виступів дотепним гумором у нашому з Володимиром Ханасом читанні, що називається, «живим словом, як могли, пробуджували національну свідомість».

Виступали ми в парі з В. Ханасом (так вийшло, бо були наймолодшими учасниками-пропагандистами) у класах перед випускниками шкіл. Ці ж бесіди, розповіді, відповіді на запитання, що в основному стосувалися історії України та української мови, є актуальними і сьогодні для східних і південних районів

держави. Бесідуючи про необхідність української мови, даємо запитання: «Якою мовою будеш розмовляти, проживаючи у Франції, Німеччині чи де в іншій країні?», «Чому?». А чому ж не можемо вивчити українську, проживаючи тут? Зав'язується дискусія, де особливо дівчатка наполягають на складності української мови, необхідності тільки нею розмовляти та здавати екзамени у вищі навчальні заклади і т. д. Пояснення, відповіді..., що перехід на українську мову відбуватиметься поступово і без примусу, але це є необхідність. І, в результаті, згодом невеликий на зріст їх однокласник дає дівчатам гарну відповідь: «Ты если кушать захочешь, так любой язык выучиш!».

Справді, якби влада робила все необхідне, щоб у державних установах, підприємствах, закладах освіти спілкування та діловодство велося державною мовою, відкинула регіональний двомовницький статус, сформувала національну українську ідею, то українська мова, історія, культура зайняли б належне місце в країні і ніякий ворог не посмів би зазіхати чи із сходу, чи із заходу. Були тоді певні сили, що намагалися перешкодити нашій діяльності, обмежити наші зустрічі з людьми, а то і погрози. Наприклад, на нашому автобусі великими буквами хтось російською написав «Бандери, убирайтесь вон!». Але переважна більшість жителів запевняли: «Ви не переживайте, ми будемо голосувати за незалежну Україну», адже отримавши від нас інформацію про тодішній економічний потенціал України, вигідне геополітичне становище, високий інтелектуальний рівень українців, сподівалися на кращий, вищий рівень життя в незалежній державі.

Численним агітаторам із західного регіону України вдалося тоді пробудити національну свідомість українців і переважна їх більшість понад 32 млн. (84%) прийшли на виборчі дільниці всієї України і 28,8 млн. (90%) на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року сказала «Так!» незалежній Україні, підтвердивши прагнення нашого народу до волі. У Донецькій області сподвижницька праця всіх учасників поїздок для ведення агітаційної роботи (в т. ч. і нашої) дала майже 2,5 млн. (83,9%) «за» і лише 372 тис. (12,5%) проти при 76,7 % явці населення (2,957млн.). На Тернопільщині, пригадаємо, явка

складала 836 тис. (97%), підтримали 825 тис. (98,6%) і були проти 6,5 тис. (0,78%). Після цього референдуму Україну як незалежну соборну державу почали визнавати одна за одною країни світу – Канада, Польща, Угорщина, Литва, Латвія і т. д.. Був денонсований договір про утворення СРСР і величезна тоталітарна імперія розвалилася. Ні вороги, ні недруги не мали жодних підстав для звинувачень, що незалежність кимось була нав'язана українському народові. Вкотре за 350 років від визвольної боротьби середини XVII століття Україна здобула самостійність. Головним завданням стало збереження незалежності й суверенності Української держави, недопущення помилок попередніх етапів існування державності.

Шлях до волі, до незалежності – довгий, тернистий... і, на жаль, не завершений. Незалежність – це не тільки адміністративно-територіальна ознака, це і власна мова, історія, література, культура, церква. Це – коли рішення у державі приймають на користь всіх її громадян, а не на догоду різним центрам впливу. Сьогодні Донецькій, Луганській областям потрібний не особливий політичний статус, а особливий статус у вивченні української мови і історії України. А нам всім необхідно працювати, не забуваючи якою ціною вона нам далася, бо лише віддана праця кожного з нас наблизить країну до справжньої незалежності. Потрібно працювати, щоб у XXI столітті не повторити помилки, адже кожен українець має стати воїном, який боронитиме своє суспільство, свою українську державу, свою сім'ю та родину, самого себе. Боронити своє, щоб потім не померати за чуже.

Слава Україні! Героям слава!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Відомості про результати Всеукраїнського референдуму, 1 грудня 1991. ЦДАВО Укр. Ф.1. Оп. 28. Спр.144. Арк. 6.
2. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 р. №1427-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №38. С.502.

